భారతి

సాహిత్య మాసపత్రిక

★

సంపాదకుడు

శివలెంక శంభుప్రసాద్

•

•

జనవరి 1956

సంపుటము : సంచిక 1

విడిపత్రిక వెల ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

జనవరి 1956

స్వవిషయము

భారతి ముప్ఫయి రెండు స్వర్ణసంక్రాంతులను అధిగమించి ముప్ఫయి మూడవయేట అడుగుబెట్టింది. గత జన్మదినసంచికా తోడాదీ స్వాతంత్ర్యాంధ్ర ప్రజల పురోగమనావసరాల దృష్ట్యా భారతిలో ఒక నూతన పరిణామాన్ని తీసుకురావటానికి ప్రయత్నించుతూ వచ్చాం. ఆశించిన అవధికి ఫలితాలను సాధించలేకపోయినా యీ ఉద్యమాంకురాన్ని అభినందించుతూ పలువురు లేఖలు వ్రాశారు. వారందరికీ ప్రత్యేక ప్రత్యేకంగా కృతజ్ఞత తెలుపలేకపోయాం. ఇందుకు క్షంతవ్యులం.

ఈ శుభసమయంలో ఈ ఉద్యమలక్ష్యాన్ని ఇంచుక విస్పష్టంగా వ్యాకరించటం ఉచితమని తోస్తుంది. ప్రాచీన భారతీయ విజ్ఞానరంగంలో సమాలోచన వృత్తికి ఎన్నడూ అవరోధ ముండేది కాదు. అలాంటి అవరోధమే వుంటే భారతీయ విజ్ఞాన జయస్తంభములైన దర్శనశాస్త్రముల అవతరణకే అవకాశ ముండేది కాదు. కాని భారతజాతికి బానిసత్వం తటస్థించిన అనంతరదశలో మహమ్మదీయాది వైదేశిక పరిపాలకులు దౌర్జన్యసంఘాలో మన విజ్ఞానసంస్కృతుల నణచివేసి వారి మత సాంస్కృతిక సంప్రదాయాలను బలవంతంగా భారతప్రజల నెత్తిన వేసి రుద్దటానికి ప్రయత్నించిన కారణంగా భారతీయ విజ్ఞానం ఆత్మరక్షణార్థం తనచుట్టూ తానే ప్రమాణశాసనముల కంచుకోట నొకదాన్ని నిర్మించుకుని సమాలోచన వృత్తికి స్వస్తి చెప్పి తన పురోగమనాన్ని తానే అరికట్టుకుంది.

ఇప్పుడు మనం సర్వస్వతంత్రులంగా వున్నా, బానిసదశలో యేర్పడిన ఈ మనఃస్థితి ఇంకా మన్ని వదలటం లేదు. ఇది మన పురోగమనాన్ని ఎడనెడా అరికట్టివేస్తున్నది. ఏ నూతనోద్యమాని కుపక్రమించాలన్నా మనం భయభ్రాంతుల మవుతున్నాం.

మనకు భవిష్యత్తువుండాలంటే ఈ సమాలోచనవృత్తిని విస్తృతావధిని పెంపొందించుకోవలసి వుంది. అధునాతనశాస్త్రీయవిజ్ఞానవ్యాప్తి ఇందుకు ప్రథమసోపానం.

సాహిత్యసంస్కృతులకూ శాస్త్రీయవిజ్ఞానానికి సంబంధమేమిటనేవారు కొందరున్నారు. శాస్త్రీయవిజ్ఞానప్రాతిపదికలపై నిర్మింపబడని సాహిత్యసంస్కృతులు పేకమేడలవలె ఏ చిన్నగాలి వేసినా ఛిన్నాభిన్నమైపోతాయి.

ఈ సత్యాన్ని దృష్టిలోవుంచుకుని, దేశోద్ధారకుడు చూపిన వెలుగుబాటను పరిక్రమించుతూ, సాహిత్యసంస్కృతులకు దోహదంగా శాస్త్రీయవిజ్ఞానాన్ని కూడా ప్రజాబాహుళ్యంలోకి వ్యాపింపచేయటానికీ, నిర్దుష్టమైనసమాలోచన వృత్తిని పెంపొందజేయటానికీ ప్రయత్నించుతున్నాం. ఈ ఉద్యమానికి వివిధ విజ్ఞాన శాఖలలో సంపన్నులయిన మహాదాంధ్రరచయితల సహకారం విస్తృతావధిని లభించగలదని ఆశించుతున్నాము.

తమ అమూల్యరచనలతోనూ చిత్రాలతోనూ భారతిని అలంకరించుతూ భారతిని ఇట్టి సమున్నతస్థాయిలో నిర్వహించటానికి కారణభూతులౌతున్న సర్వాంధ్ర రచయితలకూ, కళాకారులకూ, సారస్వతాభిమానులైన పాఠకులకూ మా కృతజ్ఞత.

మఖానుయానము

శ్రీ కోమాండూరు కృష్ణమాచార్యులు

ఉదగయనంబు వీడి తన యుజ్జ్వలతం దిగనాడి శాంతుఁడై
యుదనున దక్షిణాయనమునందు వెలుంగు దినేశు కైవడిన్
బొదలె యదూద్వహుండు తన మూఁపులు రెండును బొంగ నాహలా
యుధుడును దృప్తుఁడయ్యె హరియున్ సమకట్టె మఖానుయానమున్.

ఆ యుధిష్ఠిరరాజసూయ మఖరక్షాపేక్ష దైత్యారి సు
శ్రీయుక్తిం జనువేళ భోజ యదువృష్ణీశాంధకానీక మో
ధాయత్తంబయి చైత్రయాత్ర నడచెన్ హాస్త్యశ్వపాదాత భా
రాయాసానత భోగిభోగ చలితాహార్యావనీ చక్రమై.

రాకా శశాంక నిర్మల సితచ్ఛత్ర సం
ఛాదితంబయ్యె దిక్చక్రవాళ
మురుహేమదండ చామర యుగ్మకోద్వేల
చంద్రిక లుభయ పార్శ్వముల బొదలె
పటురత్నజాల దీప్రప్రభాపటలిం కి
ర్మీరితంబయ్యె కిరీట దీప్తి
బాలార్కబింబ ప్రభా భాసమానమై
కౌస్తుభ మొప్పె వక్షస్థలమున
హేమకోణాభిహత సముద్దామ కాంస్య
భేరికాభాంకృతులతోడ విజయపటహ
శంఖకాహళ జయశబ్ద సాంద్రఘోష
ఘూర్ణితంబయ్యె రోదసీ కుహర మపుడు.

వలయోదంచిత పద్మరాగఘృణులన్ వ్యాలోల రక్తాంగుళీ
కలితంబై హరిపాణిజప్రకరముల్ కంఠీరవాకారమున్
దలపించెన్ సురవైరిహృత్కమలమున్ దంభోళి ధారాశితో
జ్జ్వల చంచన్నఖర ప్రఘాతముల నాస్ఫాలించు తద్రూపమున్.

మందరకూటకోటి పరిమర్దన దీప్త మణిప్రభావళీ
సుందరమై వెలింగె మధుసూదను దీర్ఘభుజాగ్రసీమలన్
మందితసూర్యరశ్మి మణిమండితముల్ భుజకీర్తులప్డు సం
క్రందను దివ్యధామ మనఁగాలె నుపేంద్రుని భూమికారుచుల్.

హరిమేని కాంతి పీతాంబరచ్ఛవిగూడి
బర్హి కంఠచ్ఛాయ పరిఢవిల్లె
కాంచీకలాప ముక్తా జాలకంబులు
పదజాతసురధునీ ప్రతిభఁ దాల్చె
పంచాయుధములు భాస్వద్రూపములతోడ
నిలిచె తత్తత్ స్థాన నియతి బూని.
మకరకుండల దివ్యమణిఘృణి స్ఫురణంబు
భాసిల్లె హరి గండఫలకయుగళి
కటక కేయూర మకుట ముక్తాకలాప
చటుల మణిఘృణి వేష్టితోజ్జ్వల విశేష
వేషుఁడై యొప్పె హరిపరివేష వలయ
మధ్యగతుఁడైన తపనుని మాడ్కి యపుడు.

కనకచిరత్నరత్నపరికర్మితమై కనకాద్రి-కైవడిన్
దనరు మహారథంబు, సముదంచిత కాంచనమాలికోల్లసద్
ఘనజవనాశ్వయుక్తముగ తార్క్ష్యమహోన్నత దీప్తమూర్తికే
తనమున గ్రాలఁ దెచ్చెను ముదంబున దారుకు డగ్రచారియై.

హరిజలరాశి పొంత సముదంచిత కాంచనపక్షయుగ్మ సుం
దరమగు రాజహంసమన దైత్యకులాంతకు పాంచజన్య వి
స్ఫురణము దర్శనీయమయి భూరిరవంబున మ్రోసె సర్వ ది
క్కరివరకర్ణరంధ్ర పరికల్పిత భీషణచారుఘోషమై.

కమలాపద లాక్షారస
రమణీయంబైన యా మురారి విశాలో
త్తమ వక్షఃఫలకంబున
సమధికమగు నాత్మశోభ సంక్రామించెన్.

రమణీయాకృతితోడ పుష్యరథయాత్రారంభ సంరంభియై
సమదానేకప వాజిముఖ్య బలసంఘాతంబుతో సాత్యకి
ప్రముఖుల్ పుత్రకళత్ర భృత్యజనముల్ పణ్యాంగనల్ రా మహో
ద్యమ మొప్పంజనె రాజసూయమఖతంత్రాలోక నోత్సాహియై.

స్థావర జంగమాత్మకము సర్వజగంబు నిజోదరంబునన్
గావగదాల్చియున్న మురఘస్మరు దివ్యరథంబు ప్రేగునన్
భూవలయంబు గ్రుంగ నిజమూర్ధములన్ నిలుపంగ నోపమిన్
మోవగ జేతులూది ధర మోచె ననంతుడు సప్రయత్నుడై.

ఉదధిపరీతవప్రమయి యుజ్జ్వలతోరణ మాలికావళిన్
త్రిదివముబోలె నొప్పు హరిదివ్యనివాసము ద్వారకాపురం
బిది యమరావతీపురికి నించుకయేనియు దీసిపోవదం
చుదధి తరంగఘోషముల నుప్పరవీధుల జాటి చెప్పెడున్.

అంబరచుంబి హేమవరణాభిహతిన్ బురి జేరలేక కా
దంబిని రిక్తఘోషముల తర్జనభర్జనము ల్ఘటించి వ
ర్షాంబువులన్ దదీయ పరిఖాయితవారిధి గ్రుమ్మరించు న
య్యంబుజనాభు వీటి సముద్రగత నేవిధి జెప్పనొప్పగున్.

ఆపురి శోభలం గనుచు హాటక హర్మ్య తలాధిరూఢలై
శ్రీపతిపైని కామినులు సేసలు చల్లగ నిర్గమించి యా
గోపనితంబినీవిభు డకుంఠిత యానముతోడ నేగె వే
లాపవనోపలాలిత చలత్పట లోలపతాక లొప్పగన్.

* మాఘామోదము నుండి *

అంతర్వత్ని

ఉషశ్రీ

"మీరా యిద్దరికీ ఎన్నాళ్ళనుంచి స్నేహం?" అని గడపలో కాలు పెడుతూనే ప్రశ్నించిన లలిత వైపు తెల్లబోయి చూశాడు రామారావు.

ఒక్క క్షణం అలానే చూసి:

"ఇంత ఎండలో వచ్చి, వస్తూనే యిలాంటి ప్రశ్న వేశావేమిటి లలితా?" అని నాలుక కొరుక్కుని - ఏక వచన ప్రయోగానికి క్షమా భిక్ష నర్థించే ముఖం పెట్టాడు.

"అదికాదు ఆయన్ని అసలు నువ్వు ఎంత కాలం నుంచి ఎరుగుదువు?"

అని ప్రశ్నను రెట్టించి అడిగి, రామారావు లానే తనూ పొరపాటుగా సంబోధించినందుకు కొద్దిగా బాధ పడింది లలిత.

లలిత ఏకవచనంలో సంబోధిస్తోందో, గౌరవార్థక బహువచన ప్రయోగం చేస్తున్నదో అవగతం చేసుకునేటంత తీరిక రామారావుకి ఆ క్షణంలో లేదు. ఒకవేళ అవగతం చేసుకోగలిగినా తన పొరపాటుకీ, ఆమె అ చేసినదానికీ చెల్లు పెట్టుకుని తృప్తిపడేవాడు.

లలిత కూర్చున్నది.

లలితను కూర్చోమని చెప్పాలనుకో లేదు రామారావు.

రామారావు చెప్పేవరకూ కూర్చోకూడదని లలిత అనుకో లేదు. అనుకోక పోయినా అతను ఆమాట కాస్తా అనేస్తే అదో అందం. అందమే కాని ఇరవై తొమ్మిది సంవత్సరాల వయసు వచ్చినా వివాహాన్ని గురించీ, జీవితాన్ని గురించీ ఆలోచించుకో లేని రామారావుకి అలాంటి అందాలేం తెలుస్తాయి?

తెలీదని లలితకు తెలుసు.

తెలుసును కనుకనే లలిత కూర్చున్నది.

కూర్చున్న లలిత రెండు నిమిషాలకన్న నిశ్శబ్దాన్ని సహించలేక పోయింది. బైట ఎండతీవ్రం గదిలోకి రాకపోయినా, వాతావరణంలోని తాపం గది నిండా వ్యాపిస్తూనే ఉంది. లలిత మాట్లాడటానికి ఉపక్రమించబోయేసరికి ఆమె నుదురుమీద పట్టిన చిరుచెమట బిందువు లన్నీ ఏకమై కనుగొలకుల్లో పడి దురుక్కు మనిపించాయి, కుర్చీ ప్రక్కగా ఉన్న మందం మీది టువాల్ తో ముఖం ఒత్తుకుని:

"అన్నట్టు మీ యింట్లో మంచినీళ్లుంటాయా, మేస్టారూ?" అని ప్రశ్నించి చిత్రంగా నవ్వింది.

రామారావు కొంటెతో ఏ జవాబూ ఇవ్వకుండా ప్రక్క గదిలోకి వెళ్ళి కూజా గ్లాసూ తెచ్చి ఆమె దగ్గర పెట్టాడు.

లలిత మరోసారి ముఖం మెడా టువాల్ తో ఒత్తుకుని, మోచేతుల దగ్గర్నుంచి శుభ్రంగా తుడిచి, కాస్త ముందుకు వాలి గ్లాసులోకి నీళ్లు పోసుకుంటూ:

"మీరు కూడా తాగుతారా?" అని ఓరగా చూసింది.

"ముందు నువ్వు కానియ్యి. చాలా దూరం ఎండలో నడిచి వచ్చావు" అన్నాడు, సానుభూతిని ప్రకటిస్తూ రామారావు.

"అంత శ్రమ పడలేదులే. కారుమీదే వచ్చా. చూశావా, మగవాడికీ, ఆడవాళ్ళకూ ఉండే తేడా. ఈ రావడం నేను కాక రంగారావే వచ్చి, ఆయనే మంచినీళ్ళడిగితే కూజా, గ్లాసూ యిలా పెట్టేసే వాడివేనా? క్షమించండి; ఏమిటో ఈ వేళంతా నాలుక నేను చెప్పినట్టు వినటం లేదు."

అని వరసగా రెండు గ్లాసులు తాగి, కూజా మీద గ్లాసు ఉంచేసింది. రామారావు దిద్దుతూన్న పేపర్లకట్ట బొత్తి పెట్టి, దానిమీద ఫైల్ పారేసి, సిగరెట్ వెలిగించి :

"ఈ సిగరెట్ అలవాటుదగ్గర మా స్నేహం ఆరంభమయింది" అని ఆగాడు.

అంతర్వత్ని

"కొందరికి అరవమ్మోర్ల యేట దురభ్యాసాలు ఆరంభం కావొచ్చు......" అని ముఖం ఒత్తుకునే నెపంతో కన్నులు మూసుకుంది.

"కావచ్చు కానీ, మాయిద్దరి వయస్సూ కలిపినా అరవై కాదుగా."

"కాదుగా అంటే నాకేం తెలుసూ, ఈ ప్రపంచంలో ఉన్నవాళ్ళందరి వయస్సులన్నీ తెలిపే పట్టీలు నా దగ్గర లేవు"

"అయితే పోనీలే, గూటిబిళ్ళ లాడటం దగ్గర్నుంచి మీ ఇద్దరికీ స్నేహం"

"ఇది మరీ బాగుంది. నేను చదివేప్పుడు భీమవరం కాలేజీలో డిగ్రీ కుర్రాళ్ళుకూడా గూటిబిళ్ళ లాడేవారు"

అని పకాల్న నవ్వింది.

రామారావు కూడా నవ్వుతా డనుకుంది.

అనుకుంది కానీ, అనుకున్నట్టు రామారావు నవ్వనంతలో పరాభూత మాత్రం కాలేదు.

"మేమిద్దరం ఒక ఊరివాళ్ళం. మా యిద్దరి చదువూ ఒకచోట ప్రారంభమై, ఒకచోట ముగిసింది. ఈ విషయా లన్నీ ఇదివరకే వాడు చెప్పి ఉండాలే"

"చెప్పారేమో, అంత గుర్తు లేదు. అయితే ఆయన చదువుకునే రోజుల్లో ఆయన్ని గురించి ఏమను కునేవారు?"

"ఓస్, ఈ ప్రశ్నకోసం ఇంత ఎంతలో వస్తా వనుకోలేదు లలితా. మూడు, నాలుగేళ్ళనుంచీ కాపురం చేస్తున్న నువ్వు నీ భర్త గతజీవితాన్ని గురించి తెలుసుకోవాలని కుతూహల పడుతున్నా వంటే నాకు ఆశ్చర్యంగా ఉంది"

"ఔను, నాకూ ఆశ్చర్యంగా నే ఉంది, వర్తమానంలో రంగారావు వ్యవహారం"

అని ఒక్కసారిగా ముఖంలోని చిరునవ్వునీ, ప్రసన్నతనీ మాయం చేసేసింది"

"అంటే"

అని ముందుకు వంగి కూజా అందుకున్నాడు.

"మంచినీళ్ళు చేనిస్తాగానీ, కరెంటు వచ్చిందేమో చూసి కాస్తంత ఆ ఫాన్ ఈ ప్రక్కగా యిస్తరికీ తగిలేట్టు పెడ్తారా?"

'ర, నె, యి' మందగిస్తోంది సుమీ. పేపర్లు దిగ్గుతూరాంతగా ఎగిరి పోతున్నాయని ఇందాక నేనే కట్టేశాను"

అని స్టూల్ యిద్దరికీ మధ్యగా ఉంచి ఫాన్ దానిమీద ఉంచి 'ఆన్' చేశాడు.

లలిత పంకాను కాస్త ప్రక్కకు నెట్టి గ్లాసు దాని ప్రక్కనే ఉంచింది. రామారావు గ్లాసు ఖాళీచేసి:

"ఏమిటంటున్నావూ, రంగారావు తెలివి తేటల్ని గురించి కాదూ......వాడు ప్రఖ్యాతమయిన తెలివయిన వాడనీ, వాడివల్ల కాలేజీకి పేరొస్తుందనీ వాడు ఎన్ని ఆటలాడినా, పాటలు పాడినా ఎప్పుడూ వాణ్ణి పిలిచి - కనీసం-ప్రిన్సిపాలు కూడా మందలించే వాడు కాదు. బహుశా వాడు ఇంగ్లీషులోనూ, తెలుగులోనూ యూనివర్శిటీ రికార్డు బ్రేక్ చేసినట్టు నీకు తెలిసి ఉంటుంది"

"అన్నీ నాకు తెలిసినవే చెప్తున్నారు"

"కాలేజీ లెక్చరర్ అంతకు మించి ఏం చెప్ప గలడు లలితా! ఈ చమత్కారం చూశావా, ఇక నే రంగనైయితే నీకు తెలిసిన దాన్నికూడా, నువ్వు ఎరగనట్టు చెప్పగలను. ఇంతకూ సారాంశం ఏమిటంటే వాడు చాలా తెలివయిన వాడనే అభిప్రాయానికి భిన్న వాక్యం ఆరోజుల్లో నే కాదు, ఈ రోజున కూడా నేను అననూ లేను, విననూ లేను"

అని చేతిలోంచి జారిపడ్డ సిగరెట్, కాలితో నలిపేస్తూ, టిన్నులోంచి ఇంకొకటి తీసివెలిగించాడు.

"నే నడిగేది తెలివితేటల విషయం కాదు. రంగారావు ఆ మాత్రం తెలివయినవాడు కాకపోతే నే నతనికి భార్య నయేదాన్నీ కాదు; అయినా పోస్టు గ్రాడ్యుయేట్ కంప్లీట్ కాకుండా కాపరానికి వచ్చే దాన్నీ కాదు"

అని ఆగి, కూర్చున్న కుర్చీలోంచి లేచి పక్క కుర్చీలో నడుం వాల్చి, తలప్రక్కకు తిప్పి, తలగడా ఆసరా చేసుకుని, దానిమీద ఒక పార్శ్వం ఆన్చి:

"చెదపురుగులా పుస్తకాల్ని తినేస్తూ, ప్రొఫెసర్ల అడుగులకి మడుగు లొత్తుతూ, ఏ విధమయిన చైతన్యమూ లేని వాళ్ళంటే నాకు పరమ అసహ్యం. మనం చదివే టప్పుడు అలాంటివాళ్లు ఏ అర్థడజను

మంకో ఉండేవాళ్లు గుర్తులేదూ ..నువ్వెరగ వేమోలే. వాళ్ళు నాతోనే శేరారు. అప్పటికి మీరిద్దరూ రిసెర్చి చేస్తున్నారు. వెంకటేశ్వరరావు, విశ్వనాథం, సోమేశ్వరరావు, సరోజిని, డేనియల్, మెహరున్నీసా వీళ్ళంతా చెదపురుగులకంటె అధ్వాన్నంగా ప్రేమించే వారు పుస్తకాల్ని. ఆపాతగొడవంతా దేనికిలే. ఇప్పుడు నేనొక విషయం చెప్తే నువ్వు ఆశ్చర్య పడవు కాదూ"

అని ఆగి, యిరువురి వైపూ పరిభ్రమిస్తూన్న పంకా తన వైపు తిరగ్గానే మీట నొక్కేసింది.

రామారావు రెండు, మూడు నిమిషాలు ఏ జవాబూ ఇవ్వలేదు. నిశ్శబ్దంగా కూర్చుని తను పీల్చి వదులుతూన్న పొగవైపూ, దాని వలయాకృతుల వైపూ విచిత్రంగా చూస్తూన్నాడు. అతని కన్నుల ఎదురుగుండా యూనివర్సిటీ వాతావరణం - నవనవలాడుతూన్న యవ్వనంతో ప్రవేశించి, తారాజువ్వల్లా ఎగిరి, ఎగిరి రెండేటి సంవత్సరం తిరిగే సరికి కాలిపోయిన జువ్వ తాలూకు కొబ్బరి చువ్వల్లా అయిపోయిన యూనివర్సిటీ స్టూడెంట్సూ, తెలివి లేటలున్నా - ప్రొఫెసర్ అనుమతి లేకుండా - ప్రవర్తించి దండుకు శిక్షగా మూడో క్లాసుతో జీవితాన్ని అనుభవించటానికి పోయే వాళ్లూ...ఆలోచనా లహరిలో ఆనందనాకాయానం చేసే రామారావువైపు డేంజరులైట్‌లా చూసి:

"నువ్వేదో ఆలోచిస్తున్నట్టున్నావు?"

అని లేవబోయింది.

"లేదు, లేదు......సరోజినీ, మెహరున్నీసా అంటే వింటున్నా"

అప్రయత్నంగా అనేశాడు.

"మనస్సు అటు పోయినట్టుంది"

అని క్రింది పెదవి పైపంటితో నొక్కి,

"నువ్వు ఇంటిదగ్గర ఉండవేమో అనుకున్నాను. కారులో ఫ్లాస్కు వదిలేశాను. తెస్తానుండు"

అని చకచక నడిచింది.

లలిత మాట్లాడదలచుకున్న దేమిటో రామారావుకి స్పష్టంగా అర్థం కాలేదు. కాకపోయినా లలితకు తనమీద ఎటువంటి అభిప్రాయం ఉందో? అభిప్రాయంకంటె అభిమానం ఎంత లోతులో ఉందో ఎంతో కాలంనుంచి తెలుసుకోవాలని కుతూహలంగా ఉంది. ఇటువంటి అవకాశం ఇదివరలో దొరక్కపోలేదు కాని ఏమిటో అవకాశం దొరికినప్పుడు అవసరమయిన ఆలోచన కలగడం అదృష్ట లక్షణం కాదూ ...అని తనలో తానే పొంగిపోయాడు.

లలిత ఫ్లాస్కుతో లోపలకు వస్తూనే మూతతీసి "మీ యింట్లో గ్లాసు లుండా లనుకుంటాను" అంది.

"తెమురు నుంచితీర్థం పుచ్చుకున్నది గ్లాసుతోనే అని మనవి చేస్తున్నాను" అని నవ్వాడు.

లలిత నవ్వలేదు, నవ్వినట్లు భ్రమింపజెయ్యనూ లేదు. లేదు కానీ గ్లాసునిండా పోసి కాఫీ అతని కిచ్చి ఫ్లాస్కు మూతలో తను పోసుకు తాగసాగింది.

"రంగారావు మళ్ళీ పెళ్ళిచేసుకున్నాడు తెలుసా?"

అని పేముకుర్చీలో కూర్చుని ఫ్లాస్కు కింద పెట్టింది

"W-H-A-T-!!" (వాట్!!)

అన్నాడు గ్లాసు రెండుచేతుల మధ్యలో నొక్కిపట్టి, లలిత కన్నులలోకి తన అచంచల దృష్టిని ప్రసరిస్తూ.

"ఔను...ఒక అమ్మాయిని లేవదీసి ఆమెకోసం యిల్లు అద్దెకుతీసుకుని, ఆమెకు కావలసిన సదుపాయాలన్నీ చూస్తూ, రాత్రి పన్నెండింటి వరకూ షికార్లు కొడుతూ, పార్కుల్లో, బీచీలో విహారాలుచేస్తూ, బాల్కనీలో కిలకిల నవ్వుకూంటే...ఇంతకంటె వేరె మంగళసూత్రం కట్టి, మంత్రాలు చదివితేగాని పెళ్లయినట్టు కాదా?"

అని చీరచెంగుతోనే ముఖం ఒత్తుకుంది.

"నమ్మలేను లలితా"

గుహాద్వారంలో నిలబడి పలికినట్లు పలికాడు రామారావు.

లలిత పిచ్చిగా నవ్వింది.

నవ్వి ఊరుకోలేదు; ఊరుకోక పెదవి విరిచింది.

రామారావు చకితుడయాడు.

లలిత, పంకా వేగాన్ని తగ్గించింది.

లలితా, రంగడికి నీమీద ఎంత అనురాగమో నీకు తెలీదు. బహుశా చదువుకున్న అమ్మాయిలందరి

అని సొంపుగా తలవంచి అతని వైపు ఓరగా కోరచూపు చూసింది.

"అర్థమయింది. అయితే అసలు రంగడు అలా అకటావికి కారణమేమై ఉంటుందని నువ్వు ఊహిస్తున్నావ్?"

"అదే అర్థం కాలేదు ఆదిలో... కాని రాను రాను తెలుసుకున్నా... విశేష మేమిటంటే పెళ్ళయిన మొదటి రెండు, మూడేళ్లూ ఆయనా, నేనూ కూడా పిల్లల్ని గురించి ఎప్పుడూ ఆలోచించ లేదు...."

అని లలిత యింకా చెప్పబోతుండగానే, రామారావు అస్థాపుని :

"ఇంత బుద్ధిలేని మూర్ఖుడై పోతాడనుకో లేదు. నేను మాట్లాడతానుండు వాణ్ణి పిలిపించి...."

అని కుర్చీలోంచి లేచాడు.

"మిస్టర్, అలా కూర్చోండి. ఆయన మీ కాలేజీలో చదివే స్టూడెంట్ కాదు, పిలిచేసి, కేకలేసి, ప్రిన్సిపాల్ చేత ఫైన్ వేయించి, సస్పెండు చెయ్యటానికి..."

అని కిలకిల నవ్వి, అంతలో గంభీరమయిన కంఠంతో :

"జీవితంలో ఒక స్థిరమయిన స్థితి ఏర్పడి, సాలీనా పది పన్నెండువేల రాబడివచ్చే స్థాయికి వచ్చాక కొంత యింట్లో పిల్లలుండా లనిపిస్తుంది. ఆయనకే కాదు, ఆ కోరిక నాకూ అప్పుడే మొలకెత్తింది కానీ......"

అని సిగ్గుతో తలవాల్చి, మళ్ళీ రెండు క్షణాల్లో కోలుకుని :

"అమ్మను కావాలనే కోరిక ఆడదాని కున్నంతగా తండ్రిని కావాలనే కోరిక పురుషుని కుండదు. ఈ రహస్యం ఆయనదగ్గర చెప్పే సాహసం నాకు లేక పోయింది. నా హృదయంలో ఆయన మూర్తి ఎంత గాఢంగా చిత్రింపబడి ఉందో, అంత గాఢంగానూ మా అనురాగ ఫలోదయం కావాలనే వాంఛకూడా ఉన్నది..."

లలిత కంఠం గద్గదమయింది. ఆమె కనులు రెండు వేడికన్నీటి కణాలను ప్రసవించినవి.

రామారావు స్తబ్ధుడయి పోయాడు.

లలితవంటి మన స్తత్వంగల స్త్రీలకుకూడా మాతృత్వం మీద అంత బలమయిన వాంఛ ఉంటుందనీ, ఆ వాంఛ యింతగా హృదయాన్ని వేధిస్తుందనీ అతని జీవిత చరిత్రలోని ఏ పుటలోనూ వ్రాయలేదు.

"ఈ విషయాన్ని ఆయన రెండు, మూడుసార్లు కదిపితే నేను వేళాకోళంగా తీసి పారేశాను. నన్ను తృప్తిపరచటంకోసం ఆయన తాపత్రయ పడుతున్నా రనే భ్రమించాను. భ్రమించిన విషయాన్నే ఇంతవరకూ భ్రమ అని తెలుసుకో లేక పోయాను."

"అప్పట్లో నేను తెలుసుకున్నా చేసేదేమీ లేదుగా"

అని పక్కకు వాలింది.

"ఏమీ లేకపోవట మేమిటి? వాడి ఎరుగకుండా నువ్వు ఇంకొకడితో షికార్లు మొదలెడితే సరి..."

అని పళ్లు పటపట లాడించాడు.

అపరిమితమయిన వేదనను అణచుకుంటూన్న గంభీరముఖం అంతలో మారిపోయి, పకాల్న నవ్వింది లలిత.

"సాంసారిక విషయాలలో బ్రహ్మచారి సలహా ఇంతకన్నా యోగ్యంగా ఉండదులే. అయినా ఆ పాటి మాట సాహసం చూపించావు. అంతే చాలు. నీతో కలిసి తిరగమన్నావు కాదు".

అని గంభీరంగా కూర్చుని నిశితంగా అతని కన్నులలోకి చూసింది.

చూసిన లలిత చూపులు సరాసరి రామారావు హృదయంలో గిలిగింతలు పెట్టినట్లూ, అతని మనస్సును పలకరిస్తున్నట్టూ, అతని శరీర సర్వస్వాన్ని కాంక్షిస్తున్నట్టూ అనుకున్నాడు. ఒక్కసారిగా ఇన్నిటినీ లొంగదీసుకోవటం కష్టమే అయింది. అయినా నిగ్రహించుకున్నాడు.

"నీ కథ సరసమనిపిస్తే నా అభ్యంతరం లేదు."

అని తలదించుకున్నాడు.

ఈ వాక్యాన్ని లలిత విన్నది. విన్నదికాని విననట్లే:

"అయితే త్వరలోనే ఆయన స్థితి జారిపోతున్నది. అవతల పుస్తకాలు దిగుమతీ కావటం లేదు. అయినవి విడుదల కావటం లేదు. అయినా ఆయన

ఖర్చు మామూలుగానే ఉంది. ఈమధ్యనే యింకో కారుకొన్నారు. అది కూడా నా తృప్తికోసం. ఆయనకూ, ఆవిడకూ ఓ కారవసరం. నాకోసం పాత కారు ఉంచేశారు. సంవత్సరంలోగానే బహుశా బాంక్ బాలెన్సు ఏమీ ఉండకపోవచ్చు. అప్పుడు మాస్థితి.."

అని జేబురుమాల్ ఉండచుట్ట సాగింది.

"నీకేం భయంలేదు. నువ్వు ఏ క్షణంలో వచ్చినా ఈ ఇంటి సింహద్వారంలో నీకు స్వాగత వాక్యాలు లభిస్తాయి."

అన్నాడు రామారావు ఉత్సాహంతో.

"చాలు. ఆపాటి మాటంటే అదే పదివేలు. వస్తాను."

అని లలిత లేచి అడుగులు వేసింది.

ఆమె అడుగుల్లో అడుగులు వేస్తూ రామారావు గుమ్మందాకా సాగనంపి, కారు సందు మలుపు తిరిగే వరకూ అటే చూస్తూ నిలబడిపోయాడు.

2

లలిత రాత్రి తొమ్మిదింటివరకూ తిరిగి, తిరిగి ఇంటికొచ్చేసరికి పూర్తిగా అలిసిపోయింది. కారు కాంపౌండులోనే ఉంచేసి, తాళాలుకూడా తీసుకోకుండా చక, చకా వాలుగదుల్లోంచి తన గదిలోకి నడిచేసి, చీర, జాకెట్ తీసేసి, టవల్ వల్లెవాటుగా వేసుకుని, స్నానాల గదివైపు నడిచేసింది. నీళ్ళగదిలో అడుగు పెడ్తూ:

"ఒరేయ్ వెంకా, అన్నం వడ్డించెయ్యవురా",

అని చెప్పి లోపలకుపోయి తలుపు వేసుకుంది. వెంకడిచ్చిన జవాబు తలుపు వేసే చప్పుడులో లలిత వినిపించుకోలేదు. ఆమె స్నానం అయి ఇవతలికొచ్చేసరికి వంటింట్లో ఏమీ శబ్దం వినబడకపోయేసరికి కొద్దిగా ఆశ్చర్యపడింది. డాబా మెట్లమీద, ఆరిపోతూన్న లంకాకుచుట్టతో కుస్తీపడుతూన్న వెంకడు లలితకు నవ్వును కలిగించాడు. లలిత నవ్వుతూనే:

"వెంకన్న బాబూ!...వడ్డించమని చెప్పలేదూ?"

అని ఒక్క క్షణం ఆగింది.

వెంకడు చిరాకుతో చుట్ట విసిరేసి వచ్చి:

"ఈ రోజునుంచి వంటమనిషిని మాన్పించేసి, ఆవిడ కివ్వాల్సిన లెఖ్ఖ యిచ్చేశారండి అయ్యగారు; సాయంకాలంవచ్చి"

అన్నాడు.

ఒక్క క్షణం లలిత స్తబ్ధురాలయింది. రంగారావు తనతో చెప్పకుండా ఇంటి వ్యవహారాల్లో జోక్యం కలిగించుకోడానికి ఇదే ప్రథమం. అయినా దిగజారుతూన్న స్థితిని గుర్తిస్తున్నందుకు కొంత సంతోష పడింది.

"నిన్ను కూడా మాన్పిస్తా నన్నారా?"

"ఏమోనండి, నన్ను బాబుగారు మానిపించినా మీ పాదాలు మాత్రం వదలను. అమ్మగారూ, డ్రైవర్ని కూడా ఇంక రావద్దన్నారండి"

"ఔను, ఆయనకారు ఆయనే నడుపుకుంటారు. మామూలు కారు అవసరమయినప్పుడు నేనే తీసికెడతాను. పోనీలే, బాబుగారు పొదుపు నేర్చుకుంటున్నారు. పైగా ఏ పనీ లేకపోతే నాకూ ఏమీ తోచటంలేదు. రేపట్నుంచి వంటపని కాస్త కాలక్షేపంగా ఉంటుంది"

అని నిట్టూర్చి లోపలకు నడిచింది.

3

లలిత రామారావుని కలుసుకున్న పదిహేను రోజుల అనంతరం యూనివర్సిటీ లైబ్రరీలో చూశాడు. చూసినా నమ్మలేకపోయాడు. ఈ లైబ్రరీలో లలితకు పనేమిటో రామారావుకు అందలేదు. అందుకనే ఆమెను చూసి కూడా ఆమె లలిత కాదనుకున్నాడు. అనుకుని ముందుకు నడిచేశాడు.

"మిస్టర్ రామం!"

అని పిలుస్తూనే నిలబడింది లలిత.

రామారావు, వెళ్ళబోతూన్న గూడదనలు కనపడి, చివరకు రిజైన్ చేయాల్సిన పరిస్థితిలోవున్న చదరంగపు ఆటగాడిలా వెనుతిరిగి నిలబడ్డాడు.

"మీరు రోజూ వస్తుంటారా?"

"అప్పుడప్పుడు"

"నేను కృష్ణారావుగారి పెర్మిషన్ తీసుకున్నాను. కానీ, యూనివర్సిటీ అబ్బాయిల సంగతి మీకు తెలుసుగా—ప్రశాంతంగా చదువుకునే అవ

కాలం ఇవ్వటంలేదు. ఆ ఉపకారం కాస్త చేయించ గలరా?"

"అంటే స్పెషల్ రూమ్ కావాలా?"

"అక్కర్లేదు. స్టూడెంట్సుహోల్ కాకుండా..."

"సరే, రా"

అని ముందుకు నడిచాడు.

లలిత అనుసరించింది.

రామారావు లలితను నేరుగా తన డిపార్టుమెంటు రూమ్‌కి తీసుకెళ్లాడు.

లలిత లైబ్రరీ ఆవరణ దాటుకుండగా కొద్దిగా శంకించి, ఒక్క నిమిషం నిలబడింది కానీ, ఏదో ఆత్మవిశ్వాసం అతని వెనకాలే నడిపించింది.

"అలా కూర్చో"

అన్నాడు రామారావు తన కుర్చీలో తాను కూర్చుంటూ.

టేబుల్‌కి అవతలవైపు నున్న కుర్చీలో లలిత కూర్చున్నది.

"కొంచెం కాఫీ తెప్పించనా?"

అని నెమ్మదిగా అడిగాడు.

లలిత తల ఊపింది.

అది తెప్పించటానికి అంగీకరిస్తున్నట్టో, అనంగీకారాన్ని సూచిస్తున్నట్టో మాత్రం రామారావుకి అర్థం కాలేదు. అయినా ఫ్లాస్కు పంపించి తెప్పించటానికే నిశ్చయించుకుని ఫోన్ తీసి "కాంటీన్" పిలిచాడు.

"అయితే ఇప్పుడు నీకు లైబ్రరీ అవసరమేమిటి?"

ప్రశ్నించాడు.

"ఇప్పుడు కాకపోతే ఇక ముందు తీరిక ఉండొద్దూ"

"అంటే?"

"అంత అర్థం కాకుండా ఉందా నా తెలుగు?"

"భాష కాదు, వాక్యార్థం కానిది భావం"

"భావార్థం కానిదే భాష మాత్రం ఎలా అర్థమయినట్టూ?"

అని నవ్వింది.

రామారావు నవ్వలేదు. నవ్వడానికి ప్రయత్నించనూ లేదు.

"బహుశా మీకు కోపం వస్తుందేమో, నేను కూడా నవలా, కథానికల పోటీకి వ్రాద్దామనుకుంటున్నాను"

"వెరీ గుడ్, నా చేతనయిన సహాయం చేస్తాను. ప్రారంభిస్తానే పోటీలో పాల్గొనాలనే కోరిక కలగటం మంచిదే"

"దానికేముందిలెండి, మీ యింటికొచ్చే జోడుగా, పొట్టిగా, కుదిమట్టంగా ఉంటే ఆయన ఇప్పటికి రెండుమూడు వేలన్ల కాగితాలు ఖరాబు చేసినా- కనీసం ఆయన అక్షరాలు కూడా గుండ్రపడ లేదని మీరే అన్నారుగా. అంచేత దీనికి అభ్యాసం కంటె అభినివేశం ఎక్కువ అవసరం కాదూ"

"అవును. నేనూ అదే అంటున్నాను. నువ్వు పోటీకి వ్రాస్తానే, ఈలోగా రెండు, మూడు పత్రికలకు కూడా కథలూ, నాటికలూ వ్రాస్తుండవచ్చు. పైగా నువ్వు లిటరేచర్ దానివి కనక ఇంగ్లీషులో రాస్తే ఎక్కువగా లాభిస్తుంది"

"ఏది లాభిస్తే దానికే వ్రాస్తాను. నాలుగైదు నెలల్లో నేను నా రచనలతో పోషించుకో గలగాలి.."

"ఏమిటీ!"

"అంత ఆశ్చర్యం దేనికి. పైగా నేనూ, ఆయనా కూడా నా కలం మీదనే కొంత కాలం బ్రతికగలగాలి. ఇది సాధ్యమవుతుందంటారా?"

"సాధ్యమో, అసాధ్యమో చెప్పలేను కాని నెలకు రెండూ, మూడు వందలొస్తాయి. బహుశా అప్పుడు నువ్వు క్రేప్ సిల్కూ-అపి.కట్టలేవేమో"

అ ప్రమాదం లేదులే. పదేళ్ళకు సరిపోయే చీరలూ, జాకెట్లూ ఇంట్లో ఉన్నాయి. అయితే కనీసం రెండొందలు తెచ్చుకోగలనంటావు."

"రాజాలా...ఈ పోటీల్లో ఏ ఒకదాన్లో ఫస్టు వచ్చినా అయిదు వందలొస్తుంది"

"మీ ఆశీర్వాదం. నేనింక వెళ్లొస్తా. మీరొక్క ఉపకారం చెయ్యండి. అవసరమయి నప్పుడు ఈ 'రూమ్' కొన్ని గంటలు నా కోసం వదిలేస్తూండండి. అత్యవసరం అయినప్పుడు ఫోను చేస్తే పలికి, కావలసిన లైబ్రరీ పుస్తకాలు మాత్రం యిస్తూండండి.

అని లేచింది లలిత.

"నువ్వు కారు మీద రాలేదా?"

"కారు లేకుండా రావడం అసంభవం"

"అయితే ఒక్క పావుగంట ఉండి రాదూ, నేనూ వచ్చేస్తా"

"ఉందును కానీ, మెడికల్ కాలేజీ అమ్మాయిలిద్దరున్నారు. వాళ్లు ఫీలవుతారేమో ఊహించండి"

"ఫర్వా లేదులే. ఒక్క నిమిషం ఆగు. కాఫీకి పంపాం కదూ"

అని కూలబడ్డాను కుర్చీలో. లలిత కాఫీ పూర్తి చేసి కదిలింది.

4

ఒక ప్రఖ్యాత తెలుగు మాసపత్రికలో లలిత మొదటి కథ ప్రచురింపబడింది. ఆ రోజున సాయంకాలం లలిత కారులో బయలుదేరి రామారావు ఇంటి దగ్గర ఆగింది. గేటుదాటి లోపల అడుగు పెట్టాంగానే తోటమాలి వీరన్న అయ్యగారు ఊళ్లో లేరనీ, ఈ మెయిల్లో దిగాలనీ చెప్పాడు. రామారావు ఊళ్లో లేడనగానే కొంత నీరసపడ్డ లలిత మెయిల్లో దిగుతాడనే సరికి అపారమైన సంతోషాన్ని పొందింది. మళ్లీ కారులో కూర్చుంటుండగా వీరన్న వచ్చి:

"ఎవరో ఫోనుపిలుస్తున్నారు. కొంచెం కబురు చెప్పేసి వెళ్ళండి"

అని వంగి నిలబడ్డాడు.

లలితకు చికాకు కలిగింది. సరిగ్గా మెయిలు రావటానికి అయిదు నిమిషాల టైం ఉంది తనవాచీ ప్రకారం. తక్షణం బయల్దేరితే అతన్ని స్టేషన్లో కలిసికోవొచ్చు. మధ్యలో ఈ ఫోన్ కాల్. బహుశా రామారావుని ఫోనులో పిల్చే వారెవరుంటారు? ఎవరయితేనేమిటి? అతని కొలీగా? ఒక లోకమా? ఒక వేళ రంగారావు పిలుస్తూంటే... ఈ ఆలోచన రాగానే కారుదిగి వీరన్న దగ్గర తాళాలు తీసుకుని లోపలకు నడిచి, ఫోను ఎత్తి:

"హలో!"

"ఎవరది? లలితా!"

"ఔనండీ, మీరెవరో తెలీటం లేదు"

"ఇప్పుడు నువ్వు మాట్లాడుతున్నది రామారావు ఇంటి దగ్గర్నుంచేనా?"

"అసలు మీరెవరో చెప్పకుండా ఏమిటీ అనవసర ప్రసంగం"

"అంతకోపం దేనికమ్మా లలితమ్మా...... నేను కనుక్కోలేననుకున్నానా, నువ్వెక్కడినుంచి మాట్లాడేదీనూ? ముందు మీ యింటికే 'రింగు' చేశా. ఎవరూ పలకలేదు. అప్పుడే అనుకున్నా; నువ్వు పత్రికతో రామారావుగారింటికి వెళతావని. అదికాదే, నువ్వు కథలూ, నాటకాలూ వ్రాస్తున్నట్టు కాస్త చెప్పకూడదుటే. ఇంతకీ నేనెవర్నో అర్థమయిందా? ఎక్స్చేంజ్, టెలిఫోన్ ఎక్స్చేంజి... తెలిసిందా!"

అంతవరకూ మాటలూ, ఆ తియ్యటి నవ్వూ వినిపించాయి. లలితకు చికాకు తక్కువయింది. అయినా ఎంతో పరిచితంగా, పైగా ఆరోజు పత్రికలో పడ్డ తన కథనుగురించీ, తను ఆ కథతో రామారావు ఇంటికి...

"మీరెవరో తెలీటం లేదు."

"రంగారావు, రామారావుల చేత 'సౌందర్యం' అని..."

"ఓస్! దంచేశావే...నువ్వేటే....ఈ మధ్య రాజమండ్రీ వెళ్ళినట్టు విన్నానూ?"

"నువ్వు అంతే విన్నావు. రాజమండ్రీనుంచి బెజవాడ అక్కడనుంచి మరో వాడ యిలా తిప్పి, తిప్పి చివరకు ఇక్కడాఫీసులో క్లార్కుగా వేశారు. సరే కానీ...మరి చిన్నరెప్పుడే?"

"క్లార్కుగా ప్రమోట్ అయినందుకు నువ్విివ్వాలా..."

"ఇంక చాల్లే...కొత్తగా రచయిత్రి వయినందుకు నువ్వే యివ్వాలి. లేకపోతే నీకు సజెషన్సు ఇస్తూ, పుస్తకాలు సప్లయిచేస్తూన్న రామారావుగారివ్వాలి. ఆయనన్నా యిమ్మను శిష్యదక్షిణ."

"బాగా జ్ఞాపకం చేశావుకానీ, రామారావుగారు ఊరునుంచి ఈ మెయిల్లో వస్తున్నారట. కొద్దిగా శ్రమపడి స్టేషన్కి మెయిలు ఎంతలో వస్తోందో కనుక్కుంటావ్?"

"అయితే ఆగు.........

మెయిల్ ఇప్పుడే ప్లాటుఫారంమీద ఆగుతోందిట. నువ్వు కారులో బయల్దేరి మా ఆఫీసుకివస్తే మనిద్దరం కలిసి ఆయనకోసం దారి కాయవచ్చు"

"రైట్! వస్తున్నా"

అంటూనే ఫోన్ అక్కడ ఉంచేసి తలుపులు కూడా వెయ్యకుండా చకచక వచ్చేసి కారులో కూర్చుంది.

* * * *

తనదగ్గర ప్రైవేటుగా చదివి హిందీ విశారద, ఇంటరు తెలుగూ పాసయినందుకు సౌందర్యానికీ, తన సూచనలతో నడిచి తొలిరచనను ప్రముఖపత్రికలో ప్రకటించిన లలితకూ రామారావు తన యింటిదగ్గర డిన్నరిచ్చాడు. ఆ రాత్రే సౌందర్యం బి.యే. పూర్తి చేయటానికీ, లలిత పోటీలన్నిటిలోను పాల్గొనడానికీ నిశ్చయాలు జరిగిపోయాయి. రాత్రి పదకొండింటికి లలితా, సౌందర్యం కలిసి వెళ్ళిపోయాక రామారావు డాబామీద పడుకుని అనంతాకాశంలో అసంఖ్యాక తారాతోరణాలను అవలోకిస్తూ ఆలోచించసాగాడు. మానవుడు జీవించినంతకాలంలో ఏదో ఒక పరమార్థాన్ని సాధించలేకపోతే వాడిజీవితం పరమవ్యర్థం. ఈనాడు తను ఇద్దరమ్మాయిల భవిష్యత్తును నిర్ణయం చేయగలుగుతున్నందుకు తనను తాను అభినందించుకున్నాడు. లెక్చరర్ ఉద్యోగంతో ఎందర్నో వృద్ధిలోకి తెచ్చినా అది జీతానికి చేసే పని. ఇప్పుడు చేసేది నిస్వార్థకృషి! రామారావు తృప్తిగా నిట్టూర్చి గుండెలమీద చేతులు వేసుకుని నిశ్చింతగా నిద్రపోయాడు.

5

ఆరోజు కారోజు రంగారావు ఇంటిదగ్గరుండటమే అరుదయిపోతుంది; వచ్చినా ఏదో రెండు, మూడునిముషాలుండటం, ఇంతలో 'ఫోన్ కాల్' రావటం వెళ్ళిపోతూండటం మాత్రమే జరుగుతున్నది. కొంతకాలందాకా లలిత — కాపరానికొచ్చిన కొత్తరోజులలో వలెనే — స్మిత శ్రీ శోచిఃపరిభ్రాజితవదనంతో ఆహ్వానించటం సాగించింది, కానీ రంగారావు ఆ స్వాగతాలకు విలువను ప్రసాదించకపోయేసరికి నిర్లిప్తంగా ఊరుకోసాగింది. అది రంగారావులో ఏవిధమయిన పరిణామాన్నీ తేలేదు సరికదా; లలిత నిర్లిప్తంగా ఉండటమే తనకు కొంత శ్రమను తగ్గించినట్లు తృప్తిపడసాగాడు. ఒకటి, రెండుమాసాల నుంచి యిద్దరూ ఒకరిముఖం ఒకరు చూసుకోవటం కూడా ఏ రెండు, మూడుసార్లో జరిగిందేమో! అంతే.

ఇందులో చమత్కారం ఏమిటంటే — లలితను పిలిచి: "నీకూ నాకూ ఈరోజునుంచీ ఏవిధమయిన సంబంధమూ లేదు. నీ దారి నువ్వు చూసుకోవొచ్చు" అని రంగారావూ అనలేదు. రంగారావుని గుమ్మంలో నిలబెట్టి, సామానంతా కారులో ఎక్కించి "ఇంక మనిద్దరికీ కాపురం పొసగదు. నేను వెళుతున్నా" అని లలితా చెప్పలేదు. రంగారావు — లలితా భార్యాభర్తలని ఎరిగిన వారు మాత్రం వారిద్దరూ సంసార సుఖాలను అనుభవిస్తున్నారనే భావిస్తున్నారు. ఒక్క రామారావుకి తప్ప మిగిలిన ఎవరికీ జరుగుతూన్న కథ ఏమిటో తెలీదు. కొత్తగా ట్రాన్స్ఫర యిన 'సౌందర్యం' కొద్దిగా తెలుసుకుందేమో; అంతే! కాలం గడుస్తున్న కొద్దీ లలితకు ఉత్తరాల సంఖ్య పెరుగుతున్నది; ఇదః పూర్వం రంగారావు తాలూకు టపా యేరోజూ ఓ సంచీతో వచ్చేది; ఇప్పుడది సన్నబడింది; ఎప్పుడో సరోజనీ, శారదా, హైమవతీ ఓ కవయిత్రి వ్రాసేవారు లలితకు, అంతకు మించిన ఉత్తరాలు లలితకు లేవు. ఈ రోజున ఆమె కనీసం నాలుగైదు కార్డులూ, ఒకటి రెండు కవర్లూ, అయిదారు బుక్ పోస్టులూ, వారానికి ఒకటి రెండు మనియార్డర్లూ అందుకుంటూన్నది. లలితకు తెలుగులో వ్రాయటంకంటె ఇంగ్లీషులో వ్రాయటం మరీ తేలికయింది; తేలికే కాదు ఇంగ్లీషు పత్రికాధిపతుల ప్రోత్సాహం, సహకారాలు తెలుగువారికన్న ఎన్నో రెట్లు ఎక్కువగా కనిపించాయి; అయినా మొత్తంమీద తెలుగులోనే ఎక్కువగా వ్రాసేది. అయిదారు మాసాలు తిరిగేసరికి 'లలిత' ఉన్నత శ్రేణి కథకులలో పరిగణనకు వచ్చింది.

'ఒక ప్రసిద్ధ మాసపత్రిక నడిపిన నవల పోటీలో లలిత వ్రాసిన ఒక కథ ప్రథమ బహుమానాన్ని పొందింది. ఆ నవలను సర్వహక్కులతో పన్నెండు వందలకు కొన్నారు ఉదాత్త ప్రచురణ సంస్థవారు. లలిత అనుమతితోనే ఈ కాంట్రాక్టు 'ఆ పత్రికా సంపాదకవర్గం చేసి — పన్నెండు వందలూ బహుమతి మొత్తం అయిదువందలూ కలిపి, మరో మూడు వందలు ఇంకో నవలకు అడ్వాన్సుగా యిస్తూ మొత్తం రెండు వేలకు 'చెక్' పంపారు. పదిహేను రోజులు తిరగకుండానే మరొక వారపత్రిక కథానికల పోటీలో ద్వితీయ బహుమతి మూడు వందలూ, దాని ఇంగ్లీషు అనువాదపు సర్వహక్కులకు రెండు వందలూ కలిపి,

అయిదువందలకు చెక్కు వచ్చింది. ఇదికాక మామూలుగా వచ్చే పదిహేనులా, పాతికలూ వస్తూనే ఉన్నాయి. ఖర్చయినది పోగా లలిత 'బాంక్-బుక్'లో సంవత్సరం తిరిగేసరికి మూడు వేల రెండువందలు తేలింది. ఆమె పుస్తకాన్ని టేబిల్ సొరుగులో పడేసి ఒక పెనునిట్టూర్పు విడిచి, విడిచిన నిట్టూర్పుతో ఎంతో భారాన్ని వదిలేసి, సంతృప్తిగా సోఫాలో వాలింది.

* * * *

ఆ రోజునే పోస్టులో వచ్చిన, లలిత బహుమతి పొందిన నవల చదివి, భారంగా నిట్టూర్చి, సోఫాలోంచి లేస్తూండగా లలిత ప్రవేశించింది. ప్రవేశిస్తూనే చేతిలో ఉన్న 'బాగ్'లోంచి ఓ కాపీ అతని కందించి:

"మీరు అడిగినా చూపించకుండా పంపేశాను. మీ అభిప్రాయాలు తెలుసుకోకుండా ఇది నాకు రెండు వేలు చేసి పెట్టింది. చదివి దీనిమీద మీ అభిప్రాయం చెప్తే కాని నాకు తృప్తిగా ఉండదు."

అని పేము కుర్చీలో కూర్చుంది.

"ఇప్పుడే పూర్తి చేశాను. కాని ... నువ్వు నీ జీవితాన్నే ప్రప్రథమంగా నవలకు ఇతివృత్తం చేసి యింత కౌశలంతో నిర్వహించగలవనుకోలేదు. పూర్తిగా చదివాక రంగడు జిల్లేడుపూవలానూ, నువ్వు జాజిమల్లిలానూ...".

తలవంచుకుని, కిటికీలోంచి చూస్తూ ఉపన్యాస ధోరణిలో సాగిపోతున్నాడు. లలిత అంతవరకూ ఆగింది, కాని, తను ఉద్దేశించిన భావమే అయినా - తనభర్తనూ తననూ మూడోవ్యక్తి ఆ విధంగా పోల్చటం ఆమెకు నచ్చక:

"నా ఊహ అదికాదు"

అని కొంచెం తీవ్రంగానే అంది.

"విమర్శకుడికి అలా అనిపించింది, పాఠకుడికీ అదే తోస్తుంది, ఇందర్నీ నువ్వు ప్రతిసారీ వాళ్ళ అభిప్రాయాలు మార్చలేవుగా...అయినా ఇది ఒక్కసారి రంగడిచేత చదివించాలి. అప్పుడు కానీ..."

అని యింకా చెప్పబోతున్నాడు.

"అదిమాత్రం వద్దు. నిన్న సాయంత్రం యింటికొచ్చినప్పుడు అడిగాడు, 'నువ్వేదో రాస్తున్నావుట' అని. అయితే ఆ ప్రశ్న నావైపు చూసికానీ, నన్ను సంబోధించికానీ అడగలేదు. గదిలో అతనూ, నేనూ తప్ప ఇంకెవరూ లేనిమాట వాస్తవమే అయినా, కట్టుకొన్న పెళ్ళాంతో మాట్లాడే విధానం అదేనా అనిపించి నేను జవాబివ్వలేదు. "ఫరవాలేదులే — ఈ దేశంలో ఆడదయితేనే సౌఖ్యం బాగా వేసుకుంది. ఎప్పుడయినా అవసరమయితే మన బంధుత్వరీత్యా కాకపోతే పూర్వస్నేహాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకునయినా కొస్త సాయం చేస్తువుగాని" అని నవ్వుతూ వెళ్ళిపోయాడు. అలా మాట్లాడుతున్నప్పుడు ఆయన సోఫాలో కూర్చుని మీదకాళ్లు ఎక్కించుకుంటూండటంవల్ల ఆయన ముఖంలో ఏ భావం ద్యోతకమవుతున్నదీ గుర్తించలేక పోతున్నాను. లేకపోతే రెండు భుజాలూ పట్టుకు నిలబెట్టి, ఆయన కళ్ళల్లో కళ్ళు ఉంచి "మీకూ — నాకూ ఉన్న బాంధవ్యమేమిటి? మనిద్దరం భార్యాభర్తలం. భార్యాభర్తలనుగా ఉండేది స్నేహమే కాని బంధుత్వం కాదు" అందామనుకున్నాను. అనుకున్నానంతే."

అని దిగులుగా తలవంచింది.

"అంతటి మూర్ఖుడిముందు స్నేహానికి మాత్రం విలువేమిటి!"

అని ఛీత్కరించాడు రామారావు.

"మిస్టర్ రామం, ఏ విషయంలోనయినా మీ [illegible]కి గౌరవం యివ్వగలను కానీ, నా భర్తను నా ముందుమాత్రం మీ యిష్టంవచ్చినట్టూ అంటే సహించలేను."

అని కాస్త తీవ్రంగానే అంది.

"అది నీ తప్పుకాదులే. ఈ దేశపు స్త్రీల రక్తనాళాలలో పట్టేసిన వ్యాధి అది" అని నిట్టూర్చాడు.

"ఆ వ్యాధికూడా లేకపోతే ఈదేశంలో ఆడదానికున్న ప్రత్యేకతేమిటి చెప్తారూ" అని చిత్రంగా నవ్వింది.

లలిత నవ్వు రామారావు మనస్సుని మాఘమాసపు పొగమంచులా ఆవరించేసి, అతని హృదయంమీద సమ్మెటపెట్టు పెట్టింది. లలిత వాక్యం సిద్ధాంతాన్ని ఎంత తీవ్రంగా బలపరుస్తూన్నదో, ఆమె నవ్విన నవ్వు అంత తీవ్రంగా వ్యతిరేకిస్తున్నట్టు వినిపించింది. అయితే లలిత నవ్వుతో ఏకీభవించాలో, ఆమె వాక్యాన్ని ప్రతిఘటించాలో మాత్రం రామారావు

కరం కాలేను. కొద్దిక్షణాలు అప్రతిభురాయిపోయాడు. స్త్రీ బుద్ధి ప్రత్యగ్రమయినప్పుడు పురుషుడి తర్కకర్కశత్వం ఏమీ సాధించలేదని నిశ్చయించుకున్నాడు. రామారావు సందిగ్ధంలో పడ్డట్టు గమనించింది లలిత. ప్రపంచాన్ని మార్చకపోతే మరీ బాధగా ఉంటుం దనుకుంది.

"ఇంతకూ గటప్, ప్రింటింగ్ వగయిరా ఎలా ఉన్నాయో..."

అని ఆగింది ఆతురతతో అతనివైపు చూస్తూ.

"ఈ పబ్లిషర్ ని నువ్వెరగవనుకుంటాను. ఔను, అసలు వాళ్ళు నీతో మాట్లాడలేదుగా. వాడు నా క్లాస్ మేట్ లే ఇంటర్ వరకూ. యూనివర్సిటీలో మాత్రం నేను లిటరేచర్ తీసుకుంటే, వాడు కామర్స్ పూర్తిచేశాడు. అప్పుడే వాడికి ప్రెస్సు పెట్టాలని ఉండేది."

"అయితే యిదంతా మీ వలనేనన్నమాట. నాతో చెప్పకుండా కూడా మీరు ఎన్నో ఉపకారాలు చేస్తున్నారు."

"ఇప్పటికీ ఇది చెప్పకపోదును. ఈ విషయం నీకు ముందుగా తెలిసిపోతే నీ ప్రతిభమీదకంటే నా సహాకారం మీదనే నీకు విశ్వాసం ఏర్పడుతుంది. అప్పుడు నువ్వింత వృద్ధిలోకి రాలేవు. నువ్వు ఈనాడింతగా రాణిస్తున్నావంటే ఈ రహస్యం తెలీకపోవటంవల్లనే. అలా కాని పక్షంలో నువ్వేది వ్రాస్తే అదే అచ్చవుతుందని నమ్మి కృషిలో లోపం చేస్తావు."

"కావచ్చు... కానీ... నేనెంత ప్రతిభావంతురాల్నయినా మీ సహాకారం లేకపోతే నేనింత త్వరలో అభివృద్ధిలోకి వచ్చేదాన్ని కాదు. నాకన్నా ప్రతిభాసంపత్తి కలవారెందరు లేరు; అవకాశాలు, సహాకారాలు లేక..."

అని ఆగింది లలిత.

"నువ్వు చెప్పింది పూర్తిగా అసత్యమనలేను"

అని, సిగరెట్ ముట్టించాడు.

"సరేలెండి... దీనికేంగాని మీతో ఒక ముఖ్య విషయం మాట్లాడుదామని వచ్చాను."

"ఏం...రంగడేదన్నా మతిమీరుతున్నాడా?"

"అదేమంత పెద్ద విషయం కాదు"

అని ఎడమ కన్నరమూసి చూసింది.

"అంటే?"

కొంచెం తీవ్రంగా పలికింది రామారావు కంఠం.

"అబ్బే, అలాంటిదేమీ లేదు. పైగా మీరు ఊహించేటంత మనిషి కాడాయన. మనుష్యుల్ని అర్థం చేసుకోవటంలో మీరింకా అనుభవం సంపాదించాలి. అసలు మేష్టారూ, మీరు పెళ్ళిచేసుకుంటే కానీ ఇలాటి విషయాలూహించలేరండీ"

అని చమత్కారంగా నవ్వింది. లలిత పెదవుల కదలికతోనే నవ్వు ఆపితే రామారావుకి అంతేది కాదు, చిత్ర స్వరంతో ఆమె నవ్వటంతో రామారావు ఆమె వైపు చూశాడు.

"నవ్వనే దేమిటో నువ్వయినా అర్థం చేసుకుంటున్నావా?"

"నా నవల చదివినట్టు ఇప్పుడు నమ్మాను. సరిగ్గా అదే వాక్యం నా ఆఖరు అధ్యాయంలో వాడాను"

అంటూనే నవ్వింది.

"నవలలూ నాటకాలూ కావు లలితా జీవితాలు."

"నమ్మలేను, ఇప్పుడే అన్నారు-ఆ నవల-నా జీవితమే నని"

"ఎక్కడో కలుస్తాయి అలాంటివి"

"అలానే మీ జీవితమూనూ"

"అంటే?"

"నేనీ సాహసం చేస్తే మీరేమీ అనుకోరు కదా"

అని సోఫాలోనించి లేచి నిలబడింది.

ఒక్క క్షణం రామారావు కనులముందూ, మనసుముందు అంధకారం తాండవించింది. లలిత వాక్యాన్ని పూర్తి చేసి, లేచి నిలబడేలోగా రామారావు మనస్సు మహాద్వంద్వంలో ఊగిసలాడి, శరీరమంతా చెమటలు పట్టించేసింది.

"మీరు సౌందర్యాన్ని పెళ్లిచేసుకోవాలి"

అంటూ వీధిలోకి నడిచేసింది.

8

"ఈ మధ్య రంగారావు ఇంటివద్దరే ఎక్కువగా ఉంటున్నట్టున్నారు"

గది గడప దాటుతూనే అన్నది, సౌందర్యం.

"ఔను...తప్పైతే ఈ ప్రశ్న వెయ్యాల్సివచ్చిందేం?"

అంది, లలిత సౌందర్యం ప్రశ్నకు కొద్దిగా నొచ్చుకున్నా, ఆ భావం వ్యక్తం కాకుండా చేస్తూ.

"ఆఁ! నాలుగయిదు రోజులనుంచీ నేను లోపల కొస్తుండగా ఆయన గేటు దాటుతూండటమో, నేను సరిగ్గా మీ రోడ్డుమలుపు తిరిగేసరికి ఆయన కారులో ఎదురయి 'విష్' చేస్తూండటమో జరుగుతోందిలే"

అని నవ్వుతూ లలిత ప్రక్కగా కూర్చుంది, సౌందర్యం.

"బహుశా మీ పెళ్ళి వచ్చే నెలలోనే జరుగుతుందనుకుంటా"

అని ప్రసంగాన్ని మార్చేసింది లలిత.

"ఏమోనమ్మా, అంతా నువ్వే చేశావు. అసలు నాకు..."

"ఏమిటోయ్ అసలు నీకూ..."

"ఏమీ లేదూ. ఇప్పుడే చెంపకు గానీ, కొత్తగా మొదలు పెట్టిన నవల ఎంతవరకూ వచ్చిందీ?"

"నువ్వు అడిగేవరకూ నాకు గుర్తేలేదు సుమా; నాలుగయిదు ప్రకరణాలు కొంచెం పూర్తిచేశా... అంతలో — సరిగ్గా ఈ వేళకి వారం పూర్తయింది — మీ చెల్లి వచ్చి పట్టుకు చక్కాపోయింది. వ్రాస్తున్నది పట్టుకుపోతే ఎలా ఉంటుందో చిన్నపిల్లకేం తెలుసూ?"

"ఈ కోతలకేంలే, నీకంత వ్రాయాలని ఉంటే కొత్త ప్రకరణం ప్రారంభించనూ గలవు, లేదా... ఒక్క ట్రిప్ కొట్టేసి తెచ్చుకురాగలవు. అసలు సంగతి చెప్పావేం? బావగారు ఇంటిపట్టున ఎక్కువగా ఉంటున్నట్టున్నారు. అందువల్ల తీరిక చిక్కటం లేదు. పోనీలెద్దూ, అవన్నీ పెళ్ళయ్యాక పూర్తి చేసుకోవచ్చు; ఆయన మనసు మారింది. అదే పదివేలు..."

అంటూండగానే రామారావు ప్రవేశించాడు.

రామారావు ప్రవేశంతో ఒక్కసారిగా లేచి నిలబడి పైటచెంగు భుజంమీదుగా లాగి కప్పుకుంటూ, సిగ్గుగా తలవాల్చింది, సౌందర్యం. లలిత నవ్వు ఆపుకోలేక, అక్కడికీ చెంగు ముఖానికి చాటుచేసుకుని, తల ప్రక్కకు తిప్పింది. రామారావు ఎంత దూకుడుగా ప్రవేశించాడో, అంత ఆకస్మికంగానూ నిలబడి పోయాడు. ఒక్క క్షణం అతని ఆలోచన పనిచెయ్యలేదు.

లలిత ఓపిక పట్టలేక;

"రండి మేష్టారూ కూర్చోండి, కొత్త పెళ్ళికూతుర్ని అంతసేపు నిలబెట్టి చూస్తే బెదిరిపోతుంది"

"ఏమిటో నీ పిచ్చి కానీ లలితక్కా, ఆయనకు నాకన్న అందంలో, చదువులో, అన్నిటిలో ఎక్కువయిన వాళ్ళే దొరుకుతారు; పది, పదిహేను వేలు కట్నంకూడా యిస్తారు"

"చాలా దుర్భరంగా ఉంది ప్రసంగం"

అంటూ నవ్వుతూ కూర్చున్నాడు రామారావు.

"కంటకమా? విషయమా? దుర్భరంగా ఉన్నదేమిటి గురూ త్తినా!"

అని పకాల్న నవ్వింది లలిత.

లలితతో కలిసి యిద్దరూ నవ్వారు.

"ఈ విషయాన్ని ప్రస్తావించ బోయే ముందు నువ్వు ఒక్క విషయాన్ని మరిచి పోయావేమో అనిపిస్తోంది"

అని ఆగాడు రామారావు.

"అసలు నువ్వం ఏ విషయాలూ మాట్లాడుకోకుండానే ఇది పెళ్ళికూతురులా సిగ్గునీ, మీరు పెళ్ళికొడుకులా హిరణ్యాక్షవరాలనూ......"

"కాస్సేపు శ్రద్ధగా వింటావూ?"

"సీరియస్‌గా వింటాం చెప్పండి"

అని ఒక చేత్తో తన నోరూ, రెండో చేత్తో సౌందర్యం నోరూ మూసేసింది.

రామారావు నవ్వాడు; నవ్వొచ్చి కాదు, కోపం వచ్చి నవ్వాడు.

లలిత నవ్వింది, నవ్వాపుకొనుకుంటూ సౌందర్యం నవ్వింది.

ఒక్క క్షణంలో వాతావరణంలో ప్రశాంతత ఏర్పడింది. కిటికీలోంచి మలయమారుతం వీచే సావకాశం లేక ఉక్కగాలి మాత్రమే సముద్రపు హోరుతో వస్తూన్నది. కొద్దిగా కనుచీకటి పడుతున్నా గదిలో మనుషుల పోలికలు తెలీనంత స్థితి రాలేదు. అయినా సౌందర్యం లేచి 'స్విచ్' వేసింది. పసుపురంగు దీపం వెలిగింది.

"మాశారా మాస్టారూ, అప్పుడే గదిలో పెళ్లి కళొచ్చింది పసుపు దీపంతో"

అంది లలిత.

సౌందర్యం, వెలుగుతున్న దీపాన్ని అలానే ఉంచి యింట్లో స్విచ్ నొక్కింది. మెర్క్యురీ దీపం వెలిగింది.

"మాశారా మాస్టారూ, బుద్ధి పాదరసంలా పని చెయ్యాలి."

అంది లలిత నవ్వుతూ, పైట చెంగు చివర నలిపి చెవిలో తిప్పుకుంటూ.

"ఇంతటితో నా సందేహం విడలేదు"

అన్నాడు రామారావు.

"అంతకంటే చెప్ప లేనంటే బావుంటుంది... ఏమే సుందరీ...ఔనుకాని మా-స్టా-రూ-చక్కగా సుందరీ! అని పిలవక సౌందర్యం ఏమిటండీ?"

"అది రంగడి పిచ్చినే. వాడికి ఏపదం కొరికినా దాన్ని తద్ధితం చేసికాని పలకడు. అందులో నామ వాచకాలు దొరికితే... మొదట్లో నిన్ను 'లాలిత్యం' అని పిల్చేవాడు గుర్తు లేదూ? అలాగే..."

"మీ రీ వివరణంతా చేస్తున్నారు కానీ..."

"చెప్తున్నా...బహుశా మా పెళ్ళి జరగటం నిశ్చయమయి నే..."

"అయితే అనకండి. అదెప్పుడో నిశ్చయం అయి పోయింది...పెళ్ళి జరిగాక అనండి"

"ఆ మాటే నేనూ అంటూంట..."

"అది అలాగారూ. తిరువాయి కానీండి"

అంటూనే సుందరిచేతిని తన పిడికిలిలోకి తీసుకుంది.

"పెద్ద విశేషం కాదు కానీ, అప్పుడు మా యిద్దరిలో ఒకరం ఉద్యోగం మానాల్సి వస్తుంది".

"ఓస్...ఎవరు మానేసినా మా సెరొయ్యచ్చు. ఏం—మీకు సర్వీసుమీద విసుగు పుట్టిందా?"

అని సుందరివైపు చూస్తూ కన్ను మీటింది. అయినా సుందరి ఆగక:

"అందుకు నాకేమీ అభ్యంతరం లేదు. ఇరవై యేళ్లు పైబడ్డా పెళ్ళికాక, ఇంటను వ్యాపయి యింటికి భారంగా, నాన్న రొమ్ముగా ఓ భూతంలా ఉండెడం ఇష్టంలేక సర్వీసులో చేరాను"

అంది.

"ఏప్పెన్ను పూర్తిగా చంపేశావే. ఎంతో తెగిపోయింది మేష్టారూ?"

అంది లలిత లేచి నిలబడి.

రామారావు ముఖంలో ప్రసన్నత ప్రవహించింది.

సుందరి హృదయవనసీమలో మల్లెలు విరిసి మోముపై గుబాళించినవి.

ఆ ముహూర్తంలో లలిత ఇరువురి చేతులూ కలిపి తన గదిలోకి తీసికెళ్ళి, ద్వారబంధం మీదున్న పార్వతీ—పరమేశ్వరుల పాలశిలా విగ్రహాలకు నమస్కరింప జేసింది.

"ఇంక ముహూర్తాలూ, మంగళసూత్రాలూ, పెద్దలూ, పేరంటాలూ తిరువాయి విషయాలు. మీకు గుర్తుందా మేష్టారూ, ఆ రోజు సాయంకాలం మా యిద్దరినీ యిలానే ఇక్కడే కలిపారు మీరు"

అని సిగ్గుతో తలవాల్చి, క్రీగంటితో పక్క గోడమీదనున్న తన పెళ్లిఫొటో వైపు చూసింది. అదే క్షణంలో సుందరీ—రామారావులు ఒకరివైపొకరు చిరుసిగ్గుతో చూచుకున్నారు.

"ఈ రాత్రి కిక్కడే ఆగిపోండి ఆయన ఒక్క గంటలో వచ్చేస్తానని వెళ్ళారు. ఏకంగా భోం చేసేద్దాం...అదిగో కారు హారన్...మనకే...వచ్చేస్తున్నారు. కూడా మా చెల్లీ మరోయిద్దరమ్మాయిలూ వస్తున్నట్టున్నారే" అని చకచక వరండాలోకి నడిచి స్వాగతమిచ్చింది లలిత.

9

"అందుకన్నమాట రంగడు ఈ ఆరుమాసాల నుంచీ ఇంటిదగ్గరుంటూంట" అన్నాడు రామారావు ప్రసంగ మధ్యంలో.

"అంటే?"

అంది లలిత, నోట్లు లెక్క పెట్టి 'బాగ్' లో పెడుతూ.

"అంత అజ్ఞానిని కాదు లలితా! ఒక్కసారిగా బాంక్ లో ఉన్న సొమ్మంతా తీసికోవలసిన అవసరం ఇంతలో నీకేమిటొచ్చింది?"

"ఏదయినా ఉంటుంది. అంతా చేస్తే మొత్తం అయిదు వేలు లేదు, నా సంపాదన"

"కావచ్చు, కానీ...రంగడివద్దర డబ్బు పూర్తిగా అయిపోయి ఉంటుంది. వ్యాపారంలో పెద్ద దెబ్బ తిన్నాడు. అందులో వరదలికి రాజమండ్రీలో పేపరు గొడౌను పూర్తిగా లాగేసిందని విన్నాను. ఇప్పుడు మళ్ళీ వాడికి పెట్టుబడి కావాలి. వ్యాపారంలో మునిగి

శిథిలాలయం

శ్రీ అంగర సూర్యారావు

పాత్రలు : విరాగి, చిరంజీవి, రాముడు, రత్నాకరం, పార్వతీశం, చంద్రయ్య, యామిని

* * స్థలం: కొండ శిఖరం మీాది దేవాలయం. సమయం: మునిమాపు — దేవాలయ ముఖద్వారం కనిపిస్తూ వుంది. తలుపులు మూసివున్నై. ఆలయ ద్వారానికి యిరు వైపులా చెట్లు జీబురుగా అల్లుకొని వున్నై. ముందు ఒక వేదికవుంది. కుడివైపు చెట్ల వెనుకనుంచి నల్లని ముసుగుతో ఒక స్త్రీ ప్రవేశిస్తుంది. బెదురుగా ముందుకూ వెనుకకూ చూస్తూ నడుస్తోంది. చీకటిలో ఆమె రూపం స్పష్టంగా కనిపించడంలేదు. ఎడమ వైపు చెట్ల దగ్గరకు వెళ్లి ముందుకు చూస్తూ ఆగిపోయింది. ఆలయం తలుపులు నిశ్శబ్దంగా తెరుచుకున్నై. లోపలనుంచి దీపపుకాంతి బయట పడుతోంది. విరాగి ద్వారం దగ్గర నిలుచొని స్త్రీ కేసి తీక్షగా చూస్తున్నాడు. స్త్రీ మోకాళ్ళ మీాద నిలబడి అవనత వదనంతో రెండు చేతులు జోడించి దేవుణ్ణి ప్రార్థిస్తోంది. క్షణం గడచిన తరువాత లేచి నిలుచుంది. ముందుకు ఒక అడుగు వేసింది.

విరాగి : (గంభీర స్వరంతో) ఆగు! మరొక అడుగు ముందుకు వేశావా — నీ జీవితం ముగిసి పోతుంది.

స్త్రీ : (భయ విహ్వలయై వెనుకకు తిరిగి చూస్తూ) ఎవరది? ఈ నిర్జన ప్రదేశంలో కూడా నా సంకల్పానికి అటంకమా?

విరాగి : (ఆమెను సమీపించి) నీ ముందు ఏమున్నదో చూశావా?

స్త్రీ : చూశాను. సముద్రుడు భీకరాకారంతో కొండను ఢీకొంటున్నాడు.

విరాగి : మరొక అడుగు ముందుకు వేస్తే ఏం జరుగుతుందో తెలుసా?

స్త్రీ : తెలుసు. ఈ కొండశిఖరం మీాదనుంచి కొర్రి అనంతసాగరంలో కలుస్తాను. సాగరుడు సహస్ర హస్తాలతో నన్ను తన కౌగిలిలోకి తీసుకుంటాడు. (నిర్లక్ష్యంగా అతని ముఖంలోకి చూస్తుంది).

విరాగి : నిన్ను చూడగానే నీ సంకల్పాన్ని తెలుసుకున్నానమ్మా! యిలారా! యీ వేదికపై ఒక క్షణం కూర్చో! మరొకసారి ఆలోచించి చూడు.

స్త్రీ : (రెండు చేతులలోను ముఖాన్ని దాచుకొని వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ) లాభంలేదు స్వామీ! నా ఆశలన్నీ అడియాసలై పోయినై. దారులన్నీ మూసుకుపోయినై. ఎటు ప్రయాణం చేయడానికి నాకు దారిలేదు. ఎటుచూచినా గాఢాంధకారం. మృత్యువును ఆహ్వానించడం కంటె నాకు మార్గాంతరం లేదు. మీాకు చేయెత్తి నమస్కరిస్తాను. నన్ను విడిచిపెట్టండి.

విరాగి : లేదమ్మా! నువ్వు పొరబాటు పడుతున్నావ్. తొందరపాటుతో సుగమమైన మార్గాన్ని చూడలేక పోతున్నావ్. నామాట విని కొద్ది క్షణాలపాటు యిక్కడ కూర్చుంటే నీకు దివ్యమైన మార్గాన్ని చూపిస్తాను.

స్త్రీ : యీ పాపపు జీవితాన్ని మరొకక్షణం కూడా నేను కొనసాగించలేను. నన్ను నా

దారిని పోనివ్వండి. మీకు పుణ్యం వుంటుంది.

విరాగి : నా మాట నమ్మ. యిక్కడ కొద్ది క్షణాలు కూర్చో. తిరువాతి ఆత్మహత్యకంటె సత్యం తిరం లేదని తోస్తే నువ్వు నిరర్థకంతిరంగా నీ నిండు ప్రాణాల్ని నిలువునా తీసుకో! నేను అడ్డురాను.

స్త్రీ : (అతని ముఖంలోకి తేరిపారచూస్తూ) మీ రెవరు? మీ మాటలలో ఏదో విచిత్రమైన ప్రభావం వుంది. మనుషులు మసలని యీ ప్రదేశంలో మీ రెందుకు వున్నారు?

విరాగి : నేనా? నేనుకూడా ఒకప్పుడు నీ లాగే యిక్కడకు వచ్చాను. కాని నీలా తొందర పడకుండా యీ వేదికపై ఒక క్షణం కూర్చుని ఆలోచించాను. నాకు దక్కనటువంటి ఓదార్పు కనిపించింది. నాటినుంచీ యిక్కడనే వుండిపోయాను.

[విరాగి వేదికమీద కూర్చుంటాడు. అతని వెనుక స్త్రీ కూడా వచ్చి వేదికమీద కూర్చుంటుంది. జలపాతం నుంచి వస్తున్న కాంతి యిద్దరిమీద పడుతుంది. విరాగి వయస్సు 30 సం॥ రాలకు ఎక్కువ వుండదు. అతని ముఖం ప్రశాంతంగా వుంది. సంపన్నకుటుంబంలో పుట్టిన జాడ్యం అతనిని చూడగానే ఎవరికైనా గౌరవభావం కలుగుతుంది. స్త్రీ రూపం ముసుగులోంచి కనిపించదు. చేతులుమాత్రం కోమలంగా తెల్లగా కనిపిస్తాయి.)

స్త్రీ : స్వామీ! నాలో ఏదో విచిత్రమైన భావాలు కలుగుతున్నాయి. ఈ వేదికలో ఏమైనా మాహాత్మ్యం వుందా?

విరాగి : మన మనసులలో నే మాహాత్మ్యం వుందమ్మా! (దేవాలయంలోకి చూస్తూ) చిరంజీవి! చిరంజీవి!

[దేవాలయంలో నుంచి ఒక 16 సం॥ రాల కుర్రవాడు బయటకు వస్తాడు. విరాగి ప్రక్కను కూర్చున్న స్త్రీకేసి ఆశ్చర్యంగా చూస్తాడు.]

చిరంజీవి: (విరాగితో) పిలిచారా?

విరాగి : కొంచెం పళ్లు, పాలు తీసుకురా నాయనా!

[చిరంజీలోనికి వెళ్ళిపోతాడు]

స్త్రీ : (కృతజ్ఞతతో) ప్రాణం హాయిగా వుంది. ఆపాడు ప్రపంచంలోకి పోయి సంకుచిత చిత్తులైన ఆ మనుషుల మధ్య నివసించేకంటె శాశ్వతంగా యిక్కడే వుండిపోతే బాగుంటుం దనిపిస్తోంది.

[చిరంజీవి తిరిగివస్తాడు. పళ్లు పాలు స్త్రీ ముందు వుంచి విరాగికేసి చూస్తాడు]

విరాగి : తీసుకో అమ్మా! సంకోచించకు!

స్త్రీ : ఇంతవరకూ నాలో లేని ఆకలి, దాహం, ఆనే భావాలు యిప్పుడే పెల్లుబుకుతున్నాయి. ఉదయంనుంచి మంచి నీళ్ళైనా తాగలేదు. తొ గాలిని కూడా నాకు అనిపించ లేదు.

[ఒక పండుతిని కొంచెం పాలు తాగుతుంది]

కొండ దిగువను దీపాలకాంతిలో మనోహరంగా కనిపిస్తున్నది చూశారూ అదే మా వూరు. నా పేరు యామిని.

చిరం : వూరు వదిలి పెట్టి యిక్కడకు ఎందుకు వచ్చావు? నీకు ఆ వూరిలో బంధువు లెవరూ లేరా?

యామిని: కావలసినంత మంది బంధువు లున్నారు. వాళ్లు లేక పోయినా బాగుండేదనిపిస్తోంది నచ్చకు.

విరాగి : నీకు పెళ్లి అయ్యిందా?

యామి : (నిట్టూర్చి) అయ్యింది స్వామీ? పెళ్ళయిన కొద్ది రోజులలోనే వారి దెక్కడికో పారిపోయారు. యీ నాటికీ తిరిగి రాలేదు. ఆయన జీవించి వున్నారో లేదో కూడా తెలీదు.

[మరొక పండు తీసుకొని తినబోతూ వుంటుంది. సింహగర్జనవలె మనిషి కేక వినిపిస్తుంది]

ఒక గొంతు: (నేపథ్యంలోంచి కొండలు ప్రతిధ్వనించేలా) ఎవరక్కడ? అక్కడే ఆగండి! కాలు కదిపితే కైలాసానికి పంపిస్తాను.

యామి : (భయంతో వణుకుతూ) హమ్మయ్యో! మా వాళ్లు నా కోసం ఎవరినో పంపినట్లు న్నారు. నన్ను ఆపదనుండి తప్పించండి స్వామీ (విరాగికేసి దీనంగా చూస్తుంది)

విరాగి : భయం లేదమ్మా! రానీ! అతి డెవరో చూద్దాం.

[రాముడు కుడివైపు నుండి ప్రవేశిస్తాడు. పెద్ద చింపిరితల కోరమీసం మాసిన గడ్డం వంకలు తిరిగిన బలమైన శరీరం. చిరుగుల చొక్కా మాసిన పంచె. మనిషిని చూడగానే గ్రామదొంగో, దొంగో అయి వుంటాడనిపిస్తుంది.]

రాము : (ముగ్గురిని తేరిపార చూస్తూ గట్టిగా నవ్వుతూ) హా హ్హా హా! యిక్కడ యీ మహానుభావు డెవరో కుటుంబ సహితంగా విహరిస్తున్నట్టున్నాడు. (ముగ్గురి ముఖాల లోకి తీక్ష్ణంగా చూస్తూ) అరే! ఎవరి

ముఖంలోను భయం కనిపించడం లేదే! (విరాగితో) ఏయ్! విన్నావా! రాముడు సాక్షాత్కరించినా కళ్లు అప్పగించి చూస్తూ ఊరుకున్నావేం?

విరాగి : (ప్రశాంతంగా) రాముడే నేనాడు చేకే లేదు! కళ్లు తెరిచి చూస్తే ప్రతి జీవునిలోను దేవుడు కనిపిస్తాడు నాయనా!

రాము : (మరింత గట్టిగా నవ్వుతూ) రాముడంటే దేవుడు కాదోయ్ వెర్రిమనిషీ! అది మన సొంత పేరు. సరే, అధిక ప్రసంగం కట్టిపెట్టి తినడానికేమైనా ముందు పారెయ్.

యామి : (రెండు పళ్లు తీసి అతనికిస్తూ) పాపం చాలా దూరాన్నుంచి వస్తున్నట్లున్నావు! అలసిపోయావు. ముందీ పళ్లు తిను.

రాము : (రెండు చేతులతోను రెండు పళ్ళు తీసికొని క్షణంలో తినేస్తాడు.) కావాలి! యింకా ఏమైనా కావాలి తినడానికి. ఏముందో అది తీసుకు వచ్చి యిక్కడ పారెయ్యండి. అలా విచిత్రంగా చూస్తారేం? రాముడి సంగతి మీకు తెలియడం లేదు. ఆకలి వేసినప్పుడు పెద్దపులి అయిపోతాడు.

యామి : నీది నిజంగా పెద్ద పులి స్వభావం అయితే నన్ను చీల్చి చంపు. నా కష్టాలు యీ రోజుతో గట్టెక్కుతాయి.

రాము : (హేళనగా) పులిసంగతి నీకు కొంచెం కూడా తెలియనట్టు మాట! కడుపు నిండేంతవరకే పులి ఎవరి జోలికి పోదు. సుఖంగా ఏ గుహలోనో పడుకొని నిద్రపోతుంది.

(కోపంతో పళ్లు బిగించి) కాని మనిషి మాత్రం అలాంటి వాడు కాడు. ఎందరిని హింసించినా, ఎన్ని ప్రాణాలు తీసినా వాడికి తృప్తి వుండదు. అందుకే నా గురుదేవుడు చెప్పాడు. "ఒరేయ్ రాముడూ! చితగ్గొట్టు, పరిహాసం చెయ్యి, కనికరం చూపకు. దుర్మార్గుడైన మనిషిని హతమార్చు." అని.

విరాగి : ఉద్రేకపడకు నాయనా! జీవితంలో ఏదో పెద్ద దెబ్బ తిని యీ విధంగా తయారైనట్లు కనిపిస్తున్నావు. ఒక క్షణం యీ వేదిక మీద కూర్చో! (చిరంజీవితో) నాయనా! యితనికి తినడానికి యేమైనా తీసుకురా.

[చిరంజీవి ఆలయం లోనికి వెళతాడు]

రాము : (పరిసరాలను పరికించి చూస్తూ) పాడు పడ్డ గుడి, అన్నీ విడిచి పెట్టిన బైరాగి, లేడి పిల్లలాంటి పడ్రాతు, చుక్కలలో చందమామలా ఓదక్కని చుక్క-వహ్వా! ఎంత బాగా కుదిరింది!

విరాగి : ఇలా ఎక్కడినుంచి వస్తున్నావ్ నాయనా!

రాము : భలే ప్రశ్న వేశావయ్యా బైరాగీ! మనం ఎక్కడినుంచో వస్తున్నాం, ఉన్న నాలుగు రోజులు దుమ్ములాడుకుంటున్నాం, తిరిగి ఎక్కడికో వెళ్లిపోతున్నాం. అందుకే 'మాయామేయజగం' అన్నాడు వేదాంతి. ఇక అసలు విషయానికి వద్దాం. ప్రస్తుతం ఎక్కడినుంచి వస్తున్నావని కదూ నీ ప్రశ్న? (సగర్వంగా) నేను మా అత్తవారింటినుంచి వస్తున్నాను లెండి.

యామి : అత్తవారింటి నుంచి వచ్చే వాళ్లు మన్నగా ముస్తాబై వస్తారు. కాని యిలా చింకి గుడ్డలతోను, మాసిన గడ్డంతోను వస్తారా ఎక్కడైనా?

రాము : (విచారస్వరంతో) ఏం చెయ్యను మా అత్తవారు కసు తీసేవారు. దేశాన్ని కొల్లగొడుతున్నా వారికి కడుపు నిండడం లేదు. ఆలా తెల్లబోయి చూస్తారేం! మా అత్తవారి యిల్లు ఏదో మీకింకా బోధపడలేదూ? (ఉత్సాహంతో గట్టిగా) సెంట్రల్ జైల్! తెలిసిందా! ప్రస్తుతం నేను జైలు నుంచి విడుదలై వస్తున్నాను.

యామి : (భయంతో) అమ్మయ్యో! నువ్వు దొంగవా?

రాము : (సగర్వంగా) నేను దుర్మార్గుణ్ణి, దొంగని అని చెప్పుకోడానికి చాలా గర్విస్తున్నాను.

[చిరంజీవి ఒక పెద్ద గిన్నెతో రొట్టెలు చెంబుతో మంచినీళ్లు తీసుకువచ్చి రాముకి ముందు పెడతాడు. రాముడు రొట్టెలన్నీ తొందరగా తింటూ వుంటాడు]

విరాగి : (ప్రసంగాన్ని కొనసాగించే ధోరణిలో యామినితో) పాపం! నీ భర్త చిన్నప్పుడే లేచి పోయాడా? లోకంలో భర్తలేని స్త్రీ పడే పాట్లు ఎటువంటివో నాకు తెలుసు. కాని కష్టాలను సహించ గలగాలి.

యామి : నా కష్టాలు అందరి కష్టాలవంటివి కావు స్వామీ! నేను దండలచిత్తను! దుర్మార్గురాలిని! నేను చేసిన పాపాలకు ప్రాయశ్చిత్తం లేదు స్వామీ!

విరాగి : నీ తప్పేమిటో నువ్వు నాడైతే తెలుసుకోగలిగావో ఆనాడే నీలో జ్ఞానోదయం కలిగింది యామినీ! విచారించకు! పొరపాట్లు చెయ్యడం, ఆ ఫలితాలను అనుభవిస్తూ బాధపడడం మానవసహజం.

యామి : నేను చేసిన అపరాధం చిన్నది కాదు ప్రభూ! అది మీకు తెలిస్తే మీరుకూడా నన్ను క్షమిస్తారన్న ఆశ నాకు లేదు. అయినా చేసిన పాపం చెబితే పోతుందంటారు.

రాము : (గట్టిగా నవ్వుతూ) చేసిన పాపం చెప్పినంత మాత్రాన పోతే సెంట్రల్ జైళ్లెందుకు కమ్మా [illegible]! చేసిన నేరం చెప్పకుంటే జైలు తప్పదు. చెప్పకపోతే లాఠీపోట్లు తప్పవు. ఏం లోకం! ఏం న్యాయం!

యామి : నిజమే! లోకంలో న్యాయానికి తావు లేదు. నిజాన్ని ఒప్పుకుంటే భయంకరమైన దుష్ఫలితాలకు తలవంచవలసి వుంటుంది. నేనా యువకుణ్ణి ప్రేమించిన విషయం మా రత్నాకరానికి చెప్పకపోతే నా బ్రతుకు యింత హీనమై ఉండేది కాదు.

విరాగి : పరపురుషునిమీదికి నీ మనసుమళ్ళిందా యామినీ!

యామి : (వెక్కి వెక్కి ఏడుస్తూ) నన్ను క్షమించండి ప్రభూ! నా పాపానికి ప్రాయశ్చిత్తం లేదు.

రాము : ప్రతి పాపానికి ప్రాయశ్చిత్తం వుంది. అదే సెంట్రల్ జైలు. పాపాలను రోజురోజుకూ అభివృద్ధి చేసే మహాయంత్రం అది. (ముగ్గు రిని తేరిపార చూస్తూ) అయితే మీ ముగ్గురు ఒక కుటుంబం కాదన్నమాట! (కుడిచేతి వేలుతో చూపిస్తూ) ఆ లోకంలోంచి జైలుకు గెంటివేసిన తీసివేత సరుకా? కరెక్టే! అయితే నేనుకూడా సరైనచోటుకే వచ్చానే! (గిన్నె ఖాళీచేసి ముందుకు తోస్తాడు. చిరంజీవి ఖాళీ గిన్నె తీసికొని నిష్క్రమిస్తాడు.)

విరాగి : (రామునితో) కొంతసేపు విశ్రాంతి తీసుకో నాయనా! (యామినితో) విచారించకు యామినీ! మనం లోకంలో అడుగు పెట్టినప్పటినుంచీ రకరకాల కష్టాలను సుఖాలను చవిచూస్తూ కొత్త అనుభవాలతో పురోగమిస్తూ ఉంటాం. సుఖాలకు ఉప్పొంగిపోయి కష్టాలకు నిరుత్సాహపడడం పిరికివాళ్ల లక్షణం.

యామి : నేటి లోకంలో స్త్రీకి ఉన్న స్థానం దుర్భరమైనది. అందుకు నా జీవితమే తార్కాణం. నా భర్త చిన్నప్పుడే పారిపోయాడని చెప్పాను. అప్పటిలో నా తనువులోను మనస్సులోను పరిణామం ఆగిపోతే ఎంత బాగుండేది. కాని ఆగలేదు. వసంతఋతువులో చెట్లు చిగురించినట్లు కోమలమయిన యౌవనం నాలో ప్రవేశించింది. మనసు వింత వింత కోరికలను కోరింది.

[గాలికి ఆమె తలమీది ముసుగు తొలగిపోతుంది. తెల్లని గుండ్రని ముఖం. మెరిసే కళ్ళు. గులాబీరేకులవంటి పెదవులు. వయసు 20,25 సంవత్సరాల మధ్య ఎంతైనా ఉండవచ్చు]

మంచిచెడ్డలను తెలుసుకోలేని ఆ సమయంలో నేను వలపులో చిక్కుకున్నాను. మా పొరుగునవున్న ఒక యువకుణ్ణి నా మనసు కాంక్షించింది. అతడు నన్ను నమ్మించి మోసగించాడు.

రాము : (కోపంతో) మోసం చేశాడట! మోసం! ప్రతి ఆడదానికి యీమాట బాగా అలవాటై పోయింది. (యామినితో) అప్పుడు నీ తెలివి ఎక్కడికి పోయింది పిల్లా? వాడూ మోసపోయాడు. నువ్వూ మోసపోయావు. నీ మాటలు విని యీ రాముడుమాత్రం మోసపోడు!

విరాగి : రాముడు చెప్పింది నిజం. క్షణికోద్రేకానికి లోనై మీ రిద్దరూ మోసపోయారు. అయినా అతడు పురుషుడు గనక అతనికి సమాజంలో స్థానముంది. నీవు స్త్రీవి కనక నీకు లేదు.

యామి : ఇంకా పాపాన్ని కొనసాగించడానికి పూనుకుంటే నాకుకూడా సమాజంలో స్థానం వుండేది ప్రభూ! కాని అందుకు నేను వ్యతిరేకించాను. సమాజం నన్ను బహిష్కరించకముందే నా అంతట నేనే సమాజాన్ని విడిచిపెట్టేను.

రాము : అసలు కథను దాటేస్తున్నావ్ పిల్లా! అది కూడా చెప్పు! విని సంతోషిస్తాం!

యామి : నే నిప్పుడు మృత్యుశిఖరంమీద నిలుచున్నాను. దేనికీ నేను భయపడను. సర్వం మీకు తెలియజేసి నా ఆత్మను క్షాళనం చేసుకుంటాను. తర్వాత నిర్విచారంగా మృత్యుసన్నిధిని చేరుకుంటాను. నేనొక యువకుణ్ణి వలచిన విషయం మా బావ రత్నాకరానికి తెలిసింది. అతను రోజూ నన్ను భయపెట్టేవాడు. అతని కళ్లలో క్రౌర్యం వుండేది. అతనిని చూస్తే నాకు భయం వేసేది. చివరకు అతను ఒకనాడు నాముందు తన ప్రణయాన్ని విప్పాడు. అతనుకూడా నా అందానికి ముగ్ధుడై నన్ను కాంక్షిస్తున్నాడని తెలుసుకున్నాను. ఇక యీ పాపపరంపరను నా హృదయం భరించ

లేక పోయింది. ఏడ్చింది. ఎటూ తిరిగింది. ఎటు పోవడానికి దారి కనిపించలేదు. ఆత్మహత్యే శరణ్యం అనుకున్నాను. యిక్కడికి వచ్చాను. యిది స్వామీ నా కథ.

రాము : (హేళనగా) ఇది కుద్ద పాతకథ. ఇందులో రవంత కూడా కొత్తదనం లేదు. ఎవరినో యీమె ప్రేమించిందట! ఈమెను మరొకరు ప్రేమించారట! వహ్వా! ఏం మాట చెప్పేవు పిల్లా! అందంగా వున్న వాళ్లను చూస్తే ఎవరికైనా మనసు మారుతుంది. ఎవరినోటో ఎందుకు నిన్ను చూస్తే నాకే మనసు మారుతోంది (బిగ్గరగా నవ్వుతాడు).

విరాగి : పొరబాటు నాయనా! విశాల దృష్టి వున్న వారికి యిటువంటి చిన్న విషయాలకు మనసెన్నడూ మారదు. కోమలంగా పెరిగిన శరీరాలతో మిసమిసలాడే సుందరాంగులు విజ్ఞానిని ఎన్నడూ ఆకర్షించలేరు. చిక్కిన శరీరాలతో చింకి వస్త్రాలతో అలమటించే అభాగినులే అతని దృష్టి నాకర్షిస్తారు.

రాము : అది ఎవరో మీలాంటి వైరాగులకు సాధ్యం కాని మాలాంటి వాళ్ళకు సాధ్యమటయ్యా మహానుభావా?

విరాగి : మానవ మస్తిష్కం పూర్తి పరిణామాన్ని యింకా పొందలేదు నాయనా! అవ్యక్తమైన భావిలో మానవుని మనసు వికసిస్తుంది: మనిషిని మనిషి ప్రేమించగలిగే సుదినం ఆసన్నమౌతుంది. ఆనాడు ప్రపంచంలో పీడించే వాళ్లు పీడించబడే వాళ్లు అనే వర్గాలుండవు. ఆ శుభోదయం కొరకు మనం ఆశతో ఎదురు చూడాలి: తాత్కాలికమైన కష్టాలను తట్టుకోలేక దుర్మార్గాలకు ఆత్మహత్యలకు ఒడిగట్టరాదు. యామినీ! యిక నీ సంకల్పాన్ని విరమించు!

యామిని: స్వామీ! మీ మాటలు వింటూవుంటే నాకు ప్రపంచం మీద అనురాగం కలుగుతోంది. కాని వెంటనే దుస్స్వప్నంలా నా యింటి పరిస్థితులు జ్ఞప్తికి వచ్చి నన్ను మృత్యుగుహలోకి తోసుకుపోతున్నై. ఏం చెయ్యడానికి తోచక రెండు విరుద్ధశక్తుల మధ్యలో కొట్టుకుంటున్నాను స్వామీ! ఏ పరిస్థితులలోను నేను యింటికి తిరిగి వెళ్ళలేను. ఆ పాపపంకిలంలో మళ్లా అడుగు పెట్టలేను. ఆ ప్రపంచంలో రత్నాకరం మాటకు తిరుగు లేదు.

రాము : (కోపంతో) ఎవడా రత్నాకరం? వాడేమి చెయ్యగలడు?

యామి : ఏమైనా చెయ్యగలడు. అతని మాటకు అడ్డు చెప్పేవాళ్ళుకూడా లేరక్కడ. అందరికీ న్యాయం చెప్పే ఊరి పెద్ద, ధర్మకర్త అయిన పార్వతీశం రత్నాకరానికి దగ్గర చుట్టం. ఆయన రత్నాకరానికి వ్యతిరేకంగా తీర్పు చెప్పడు. ఆయనకు కులాభిమానం హెచ్చు.

రాము : (మరింత కోపంతో) కులాభిమానం వున్న వాణ్ణి ఖూనీ చేస్తాను. నా గురుదేవుడేమన్నాడో తెలుసా! "ఒరేయ్ రాముడూ! కులాభిమానాన్ని కూకటి వేళ్ళతో పెళ్లగించు! అందుకు అడ్డువచ్చిన వాణ్ణి ఆలోచించకుండా పాతెయ్యి!" అన్నాడు.

యామి : అంతటి ముచ్చటైన సలహా యిచ్చిన ఆ గురుదేవుడెవరయ్యా?

రాము : (గట్టిగా నవ్వి) నా గురుదేవుణ్ణి నువ్వు ఎరుగవా? అతనంటే దగాకోర జీవకోటికి సింహస్వప్నం. అతని దృష్టి పథంలో విభిన్నస్థానాలు లేవు. రాజాధిరాజు కానీ, నిరుపేద కానీ, అతని కందరూ సమానమే! అతనిని తప్పించుకోవడానికి ప్రతి ప్రాణి పెనుగులాడుతుంది. కాని ఫలితం శూన్యం. ఇప్పటికైనా అర్థమయిందా నా గురుదేవుడెవడో? అలా తెల్లబోయి చూస్తావేం పిచ్చిపిల్లా? రాముడి గురువు యముడు!!!

యామి : అయితే నీ గురువుగారికి నా సంగతి కొంచెం చెప్పకూడదూ?

రాము : నా గురువు ఒకరిమాట వినే బాపతు కాడు. తనకు ఎంత తోస్తే అంతే! అతని నిర్ణయానికి తిరుగు లేదు.

విరాగి : నాయనా! రాముడూ! నీ సంభాషణలో కర్కశత్వం. మాటలలో విజ్ఞానం తొణికిసలాడుతున్నై. అసలు నువ్వు ఎవరవు? ఎందుకు యిలా మారేవు?

రాము : ఆ విషయం చెప్పడానికి గురువాజ్ఞలేదు. గతాన్ని మరిచిపొమ్మన్నాడు నా గురువు. వర్తమానాన్ని అవసరమైతే భుజబలంతోనైనా పరిదిద్దుకోమన్నాడు. గురువాజ్ఞకు తిరుగులేదు. చేసేది నా గురువు. చూసేది నేను. రాముడే యముడు. యముడే రాముడు! ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే రాముడు యముని అపరావతారం.

విరాగి : (నిశ్చలస్వరంతో) రాముడూ! నీకు గాని, నీ గురువు యముడికి గాని జడిసేవాళ్లు ఎవరూ లేరిక్కడ! నీ సిద్ధాంతాలు యిక్కడ ఎందుకూ కొరగావు! అవసరమైతే మృత్యువుకైనా ఆనందంతో స్వాగతం ఇవ్వగలం.

రాము : (ఆలోచిస్తూ) నిజం! నాకు యిప్పుడే మీరో నూతన సత్యం బోధపడుతున్నట్టుంది. ఇక్కడ యీ వాతావరణం ఎంత ప్రశాంతంగా వుంది! ఇక్కడి పరిసరాలు నాలోని క్రోధాన్ని, అసహనాన్ని లాలించి జోల పాట పాడుతున్నై. ఇక్కడ మరికొన్ని క్షణాలు వుంటే నేను సమూలంగా మారిపోగలనేమోనని భయం కలుగుతోంది. (లేచి) సెలవు స్వామీ! ఇక నేను పోయివస్తాను (వెళ్లిపోబోతాడు)

విరాగి : ఆగు! యింతటి రాత్రివేళ నీవు వెళ్లడానికి వీలు లేదు. ఈ రాత్రికి ఇక్కడే వుండిపో! నీకు పోవాలనివుంటే తెల్లవారిన తరువాత నీ దారిన నీవు పోవచ్చు!

రాము : (అతి ఆశ్చర్యంతో) రాముణ్ణి ఆజ్ఞాపించగలిగే వాళ్లు కూడా యీ ప్రపంచంలో వున్నారా? నాకు రవంతకూడా కోపం కలగడంలేదే!

విరాగి : అజ్ఞానంతో దారి తప్పుతున్న కుర్రవాణ్ణి ఆజ్ఞాపించడం తండ్రివిధి! కూర్చో నాయనా! ప్రశాంతంగా ఒకక్షణం కూర్చో! ఇక్కడి మలయపవనానికి నీలోని క్రోధాగ్నిని చల్లార్చగలశక్తి వుంది.

[రాముడు వేదికమీద కూర్చొని దీర్ఘాలోచనలో మునిగివుంటాడు]

యామి : పాపం! యితన్ని చూస్తే జాలి కలుగుతుంది. విద్యావంతుడిలా కనిపిస్తున్నాడు. భార్యాబిడ్డలను విడిచిపెట్టి యిలా తప్పుదారిని ఎందుకు నడుస్తున్నాడో? ఇతని యిల్లాలు పాపం! ఎంత దుఃఖపడుతోందో!

రాము : ఆడవాళ్ళ కెప్పుడూ పెళ్ళాం, పిల్లలు, ఇల్లు, సంసారం యిదే గొడవ! నువ్వు అనవసరంగా నాకు సానుభూతి చూపించనక్కరలేదు. నిజానికి నాకసలు పెళ్ళే కాలేదు.

విరాగి : పోనీ! తల్లిదండ్రు లున్నారా?

రాము : నా తల్లిని నేను ఎరుగను! నేను ఉయ్యాల దిగకముందే ఆమె ప్రపంచాన్ని విడిచిపెట్టింది. కాని నా తండ్రినిమాత్రం (గద్గద స్వరంతో) నా కళ్లముందే యీ పాడు ప్రపంచం హతమార్చింది. జరిగిపోయిన ఆ సంఘటనలు జ్ఞప్తికివస్తే నాకళ్లెదుట రక్తపు ధారలు కమ్ముకుంటాయి. ఇక నాకు చూపు కనిపించదు. ఏం చేస్తానో నాకే తెలీదు.

విరాగి : భయపడకు నాయనా! ఈ వేదికమీద కూర్చున్నంతకాలం క్రౌర్యం నిన్ను సమీపించలేదు. నీ గతచరిత్రను నిర్భయంగా చెప్పి నీ హృదయ భారాన్ని దించుకో!

రాము : నేను గతాన్ని స్మృతిపథంలోకి రానివ్వకుండా జాగ్రత్త పడుతున్నాను. నాలో మిగిలినభావం ఒకటే ఒకటి—అదే ప్రతిహింస! (కోపంతో) అందరు మానవులు అనుభవించే ఆనందానికి నన్ను దూరంచేసిన దుష్టశక్తులను రూపుమాపాలి. నా జీవిత సౌఖ్యాలను కొల్లగొన్న విషశక్తులను హత మార్చాలి! హింసను ప్రతిహింసతో అణచాలి! అదే నా జీవితలక్ష్యం.

విరాగి : నువ్వు తప్పుత్రోవను నడుస్తున్నావు నాయనా! హింస ప్రతిహింసద్వారా ఎన్నటికీ అణచబడదు. పైగా మరింత ఉధృతమౌతుంది.

రాము : (కోపంతో) ఇటువంటి దద్దు సిద్ధాంతాలతో మీలాంటి వైరాగులు యీ ప్రపంచాన్ని ఇంతవరకూ మోసం చేస్తూ వచ్చారు. కాని నేడు రాముడిలాంటి నేటి ప్రజలు కోటానుకోట్లు కళ్లు తెరిచారు. ఇక యీ ఆటలు సాగవు—పాపం, పుణ్యం, పరలోకం, దేవుడు, స్వర్గం, నరకం, యీ మాటలను ఆయుధాలుగా తీసుకుని కొన్ని వర్గాలు మానవుల్ని పీల్చి పిప్పి చేసినై. జాతిని నిర్వీర్యం చేసినై. ఇక యీ పరిస్థితులు మరొక అడుగుకూడా ముందుకు జరగడానికి వీల్లేదు.

విరాగి : (ప్రశాంతంగా) లోకంలో జరుగుతున్న దౌర్జన్యాలను, అన్యాయాలను, నేను యేనాడో గుర్తించాను నాయనా! దేవుడిమీద, పరలోకంమీద నాకూ నమ్మకం లేదు. అంతా కర్మ అనుకొని కిక్కురు మనకుండా అష్టకష్టాలు, అనుభవిస్తే పరలోక సౌఖ్యం కలుగుతుందన్న సిద్ధాంతానికి నేను కడు వ్యతిరేకిని! మనయిద్దరి సిద్ధాంతాలు ఒకటే. పరిస్థితులు మారడానికి ప్రతిహింస అవసరమని నువ్వంటావు. కాదని నేనంటాను! అదొకటే భేదం.

యామి : (ఆశ్చర్యంతో) మీరు కూడా నాస్తికులా స్వామీ!

విరాగి : దేవుణ్ణి నిత్యం పూజిస్తూ పాపపు పనులు అవలంబించే కంటే, ద్రోహానికి తావు కలిగించకుండా సత్ప్రవర్తనతో జీవితాలను సాగించగలగాలి! అనాడే యీ ప్రపంచానికి మహోదయం కలుగుతుంది యామినీ! ఒక వేళ దేవుడుంటే ఆయన కూడా యీ సత్ఫలితానికి ఆనందిస్తాడు. ఈ సత్యాన్ని బుద్ధ భగవానుడు ఏనాడో తెలియజేశాడు. ఆ మహోత్తర జ్ఞానజ్యోతిని మానవుడింకా సమీపించలేక పోతున్నాడు. .

రాము : మీ మీద క్షణక్షణానికి గౌరవం ఎక్కువౌతోంది. అయినా ప్రతిహింస కూడదన్న సిద్ధాంతాన్ని నేను అంగీకరించలేను. స్వామీ! నా గతచరిత్ర వినండి. ఆ తరువాత ప్రతిహింస అవసరం లేదని మీరు చెప్పగలిగితే నేను కూడా నా అభిప్రాయాన్ని మార్చుకుంటాను. నేను గతాన్ని జ్ఞాపకం చేసుకుంటే నాలో మానవత్వం నశించిపోతుంది. చెడ్డగా ప్రవర్తిస్తానేమోనని నాకే భయంగావుంది.

విరాగి : నీ క్రోధం అవసరంలేదు నాయనా! నా సమక్షంలో నీ ప్రవర్తన దారి తప్పదనే నమ్మకం నాకువుంది. నువ్వు నిర్భయంగా చెప్పవచ్చు.

రాము : (దీర్ఘ నిశ్వాసం విడిచి) నా తండ్రి ముసలి వాడై ఉద్యోగంనుంచి విరమించే సరికి అప్పుమాత్రం మిగిలింది. వెంటనే నేను చదువుతున్న చదువును అక్కడితో ఆపుచేసి గుమస్తాగా ఉద్యోగంలో చేరాను. కష్టపడి సంసారాన్ని సాగిస్తున్నాం. ఆ సమయంలో అకస్మాత్తుగా మా నాన్నకు జబ్బు చేసింది. నాకు లోకజ్ఞానం పూర్తిగా లేని రోజులవి. చాలా విచారించాను. మేం దరిద్రులమైనందువల్ల మా బంధువులు కూడా మా కేవిధమైన సహాయం చెయ్యలేదు. (కోపంతో) పూర్వార్జితం అనే ముద్రతో మాకు ఆస్తి వుంటే బంధువులు మా చుట్టూ పడిగాపులు పడివుండే వారు. కాని మేం దరిద్రులమైనందువల్ల ఒక్కడు, కనీసం ఒక్కడు, కూడా మా కష్టానికి సానుభూతి చూపలేదు.

యామి : అందుకేనా కులాభిమానం వున్న వాళ్ళను చంపుతానంటున్నావు?

రాము : కులం అనే ముసుగులో స్వార్థం తాండవం చేస్తోంది. అంతా మోసం! కపటం! (రౌద్రంతో) కులాభిమానాన్ని కూకటి వేళ్ళతో పెళ్ళగించే వరకూ యీ రాముడు విశ్రాంతి తీసుకోడు!

విరాగి : ఆవేశపడకు నాయనా! ఆ తరువాత యేం జరిగింది? మీ నాన్నకు చికిత్స చేయించావా?

రాము : వెంటనే మా నాన్నను హాస్పిటల్ కు తీసుకు వెళ్ళేను. ఖాళీలేదు పొమ్మన్నాడు డాక్టర్! ఈ పరిస్థితిని గమనిస్తున్న ఒక పెద్ద మనిషి నాకో సలహా యిచ్చాడు. ఆ సలహా విని ఆశ్చర్యపోయేను. ఒకొక్కడు పీడిస్తున్నప్పుడు నేను మరొకడిని పీడించాలి. అంతకంటే గత్యంతరం లేదు. ఏమైనా నా తండ్రిని రక్షించుకోవాలి. అవసరమైతే ఎంతటి నైచ్యానికైనా ఒడిగడతాను. ఆ సమయంలో నాలో ఉన్మత్తత ప్రవేశించింది. లంచం తీసుకొని మా ఆఫీసులో ఒక పని పూర్తిచెయ్యడానికి పూనుకున్నాను. వెంటనే దొరికిపోయాను. నేను సెంట్రల్ జైలుకు, మా నాన్న యమసదనానికి ఒకేసారి ప్రయాణమయ్యాం. (కోపంతో) ఈసారి చెప్పండి స్వామీ! సమాజానికి పెద్ద పులి ప్రమాదకరమైనదా? డాక్టరు ప్రమాదకరమైనవాడా?

విరాగి : ఉదాత్తమైన ఒక వృత్తికే కళంకం తీసుకువచ్చే దుర్మార్గులు కొందరు వుంటారు. నాయనా! అంతమాత్రాన మనం అందరినీ నిందించ కూడదు.

రాము : (కోపంతో గట్టిగా) ఒక డాక్టరు మూలాన నా తండ్రి బలై పోయాడన్న విషయం మీరు మరిచిపోకూడదు స్వామీ! ఈ దుర్ఘటనకు నా హృదయం కరుడు గట్టిపోయింది. నాలోని అణువణువు "ప్రతిహింస"! "ప్రతిహింస" అని అరచింది. జైలు నుంచి విడుదలై వచ్చాను! వెంటనే డాక్టరు బుర్ర రాముక్కి రక్తం పారించాను. తిరిగి జైలుకు వెళ్ళాను. రెండవసారి జైలునుంచి విడుదలై యిప్పుడే వస్తున్నాను. మూడు రోజులలో తిరిగి మూడవసారి జైలుకు వెళతాను. తెలిసిందా స్వామీ! ఇదీ నా కథ!

విరాగి : నీవు ఒకవిధమైన ఉన్మాద స్థితిలో ఉన్నావు రాముడూ! అచిరకాలంలో నే యథాస్థితికి రాగలవు. గతాన్ని స్మృతిపథంలోకి రానివ్వకుండా యీ రాత్రి హాయిగా విశ్రమించు.

చిరం : (ఆలయ ద్వారం దగ్గర నిలుచుని) స్వామీ! అన్నీ సిద్ధంగా వున్నాయి.

[విరాగి ఆలయంలోకి వెళ్ళి పోతాడు. చిరంజీవి వేదికను పరీక్షిస్తాడు]

చిరం : మీరు కూడా ఆలయంలోనికి వచ్చి పడుకోవచ్చు.

రాము : ఒరేయ్ తమ్ముడూ! మనకు అర్ధరాత్రి గడిచే వరకూ నిద్రపోయే అలవాటు లేదు. మరి కొంతసేపు యిక్కడే కూర్చుంటాను (యామినితో) పాపం! చాలా అలసిపోయి వున్నావు. మహద్వారా లోనికి వెళ్ళి సుఖంగా నిద్రపో!

యామి : (నిట్టూర్చి) నా బ్రతుకునకు నిద్ర కూడానా? సుఖంగా నిద్రపోయి ఎంత కాలమయ్యిందో? (చుట్టూ చూస్తూ) ఈ ఆలయం పూల మొక్కలు యివన్నీ చూస్తూ వుంటే నాలో తెగింపు, వైరాగ్యం కలుగుతున్నై. పోయి నిద్ర పట్టుతుందేమో ప్రయత్నిస్తాను. (ఆలయంలోనికి నిష్క్రమిస్తుంది.)

రాము : (ఆమె వెళుతూన్న వైపు చూస్తూ) వెర్రి పిల్ల! లోకానికి జడిసి పారిపోయి వచ్చిందట! (చిరంజీవితో) ఒరేయ్ తమ్ముడూ! లోకం ఎలాంటిదో తెలుసా! వెర్రి కుక్కలాంటిది. మనం జడిసి ఒక అడుగు వెనక్కి వేశామా! అది అమాంతంగా మీద పడి కాటు వేసిందన్నమాటే!

చిరం : (వింతగా) అలాగా! అయితే నేను కూడా పారిపోయే యిక్కడకు వచ్చాను.

రాము : (హేళనగా) పిరికివాళ్ళంతా యిక్కడకు చేరారన్నమాట! — రోజా రోజుకు లోకంలో పిరికివాళ్ళ సంఖ్య పెరిగిపోతోంది. పరిస్థితులు మారాలి! పీడితుల హృదయాలలో ధైర్యాన్ని ప్రకోపింప చెయ్యాలి. యుద్ధానికి సిద్ధం కావాలి. స్వార్థపరుల చేతుల్లోంచి అధికారాన్ని చేజిక్కించుకోవాలి. అప్పుడే హాయిగా విశ్రాంతి తీసుకోవడానికి అర్హత మనకు వుంటుంది. అంతవరకూ విశ్రాంతి మనకు లేదురా వెర్రివాడనా!

చిరం : మరి స్వామి చెప్పేమాటలకు నువ్వు చెప్పే మాటలకు చాలా తేడావుందే!

రాము : అక్కడేవుంది విశేషం. ఎవడైనా వచ్చి బుగ్గ పగలగొడుతూ వుంటే చూస్తూ వూరుకోమంటాడు స్వామి. మనల్ని అణగ ద్రొక్కడానికి పైకిలేచిన ప్రతి పాదాన్ని విరిచి అవతల పడవేయాలంటాను నేను. మరి నువ్వేమంటావ్?

చిరం : (ఉత్సాహంతో) నువ్వు చెప్పిందే బాగుందంటాను!

రాము : (సంతోషంతో) శేష్! నువ్వు తప్పకుండా పనికొస్తావు. ఈ రోజునుంచి నిన్ను నా ప్రధాన శిష్యునిగా స్వీకరిస్తున్నాను.

చిరం : (సంశయిస్తూ) కాని నాకో సందేహం వుంది?

రాము : (దగ్గరగా) వీలులేదు. నీకు సందేహం కలగడానికి ఎంతమాత్రం వీలులేదు. ఒక వేళ కలిగినా దానిని దాచుకోడానికి అంతకంటే వీలులేదు. అదేమిటో తక్షణం చెప్పు.

చిరం : స్వామి చెప్పే అహింసాసిద్ధాంతం అంతే పనికిరానిదా? దానివల్ల ప్రయోజనం లేదూ?

రాము : నేటి దోపిడీ వ్యవస్థలో అహింసాసిద్ధాంతం ఎందుకూ కొరగాదు. ప్రపంచంలో అహింసాసిద్ధాంతాలను ప్రచారం చేసిన మహాత్ములందరూ హింసకు బలియైపోయారు. ఇది నగ్న సత్యం. పౌరాణిక గాథలతో వింటే ప్రపంచంలోనే అహింసా సిద్ధాంతానికి విలువ వున్నది. కాని వర్తమాన ప్రపంచంలో దాని విలువ శూన్యం.

చిరం : నీ మాటే నిజమనిపిస్తోంది.

రాము : నిజాన్ని మాయమాటలతో ఎంతకాలం దాచగలర్రా! అది ఎప్పటికైనా బయటకు వచ్చితీరుతుంది. దావానలంవలె యీ పృథివి అంతా వ్యాపిస్తుంది. పతితజీవులు కళ్లు తెరుస్తాయి. పగ సాధిస్తాయి.

చిరం : (ఆలోచిస్తూ) అవును! నాకిప్పుడు జ్ఞాపకం వస్తోంది. పగ తీర్చుకోవాలని నా మనసు గాఢంగా కాంక్షించేది. (చేతితో చూపిస్తూ) దూరాన్ని కనిపిస్తున్న ఆ పట్టణంలో ప్రతివాడు నన్ను హీనంగా చూచేవాడు. నా తోటి పిల్లలవలె నేనుకూడా అందమైన బట్టలు వేసుకోవాలని, ఆటవస్తువులు కొనుక్కోవాలని, కారులోపాడి విలాసంగా తిరగాలని ఉవ్విళ్ళూరేవాణ్ణి. ఇంటిలో చూస్తే తినడానికి తిండికూడా లేదు. ఆలోచనలు మాత్రం ఆకాశాన్ని తాకుతున్నై. వూళ్ళో ప్రతిమనిషి నన్ను చూచి కంటగింపుకొనే వారు.

రాము : (చిరంజీవిని నఖశిఖపర్యంతం పరీక్షించి చూచి) నీకేం! మగాడికి చక్కగా ఉన్నావు. నిన్ను చూచి అసహ్యించుకునే దౌర్భాగ్యులెవరు?

చిరం : (విచారస్వరంతో) అందరు అసహ్యించుకొనేవారు. చిట్టచివరకు వాళ్లి పెంపుడు కుక్కను చూచినట్లు చూచినా ఆనందించేవాణ్ని. కాని అలా కూడా జరగలేదు. అందుకు కారణం నా తల్లిదండ్రులు....

రాము : ఏం? నీ తల్లిదండ్రులు హంతకులా ?

చిరం : హంతకులయితే వాళ్ళ నేరానికి తగినశిక్ష వాళ్లే అనుభవించి వుండేవారు. కాని వాళ్లు అంతకంటే గొప్ప నేరం చేశారు. ఆ నేరం యేమిటో తెలుసా? కడజాతిలో పుట్టిన మా అమ్మను ఉన్నతజాతిలో పుట్టిన ఒక మహానుభావుడు పెళ్లి చేసుకున్నాడు.

రాము : (సంతోషంతో) దివ్యంగా ఉంది. మంచి పని చేశాడు. వాళ్ళిద్దరి సంతానం నీవేనన్న మాట! చాలా బాగుంది.

చిరం : ఏం బాగు? నా తల్లిదండ్రులకు కనీసం డబ్బు ఉన్నా సుఖపడి ఉండేవాళ్లం. అష్టకష్టాలు అనుభవించి జబ్బుచేసి మా నాన్న, ఆత్మహత్య చేసుకొని మా అమ్మ చనిపోయారు. కొంతకాలం నేను ఒంటరిగా రోడ్లమీద తిరిగి తిరిగి ప్రాణం విసిగి యీ కొండ శిఖరం మీదకి వచ్చాను. కళ్లు మూసుకొని సముద్రంలోకి దూకబోయే సమయంలో స్వామి వచ్చి నా ప్రయత్నాన్ని విరమింపజేశారు. నాలో ఉత్సాహాన్ని కలిగించారు. చదువు చెప్పారు. నన్ను తనకొడుకువలె గారాబంతో చూస్తున్నారు. వారంటే నాకు అపరిమితమైన గౌరవం.

రాము : నిజంగా ఆయన మహోన్నతుడు. అందుకు సందేహం లేదు. ఆ అహింసా సిద్ధాంతాన్ని వదులుకుంటే నా తల పైన పెట్టుకు పూజిస్తాను.

[ఆలయంలోంచి యామిని వస్తుంది.]

యామి : (వేదిక మీద కూర్చుంటూ) ఎంత ప్రయత్నించినా నిద్రపట్టలేదు. ఇక్కడ అడుగు పెట్టినప్పటినుంచీ నాలో అనిర్వచనీయమైన ఉత్సాహం కలుగుతోంది.

రాము : నీకుకూడా అర్థరాత్రి వరకూ నిద్రపోయే అలవాటు లేదన్నమాట!

యామి : (అరమూసుకళ్ళతో) నాకు విచిత్రమైన అనుభూతి కలుగుతోంది. నా మనసులో యిప్పుడు భయసంకోచాలు లేవు. నా హృదయము దివ్యానందములో మునిగి తేలుతోంది.

రాము : అందుకు ఆశ్చర్యం లేదు. ఆ పాడు ప్రపంచంతో నీకుగల సంబంధాన్ని యే క్షణంలో త్రెంచుకున్నావో ఆ క్షణంనుంచీ నీ హృదయం తేలికయ్యింది.

యామి : అది నిజం కాదు. ఈ శిథిలాలయంలో ఏదో మహత్తు వుంది. ఆ ప్రపంచంలో జరుగుతున్న ఘోరాలను చూడలేక దేవుడు యీ పాడు దేవాలయంలో స్థిరనివాసం ఏర్పరచుకొని వుండాలి. అదే నిజం! ఎక్కడ ప్రశాంతత వుంటో అక్కడే దేవుడు వుంటాడు. న్యాయం, ధర్మం, ఆనందం ఎక్కడ వుంటాయో అక్కడే దేవుడు వుంటాడు. అవన్నీ యిక్కడ వున్నాయి. అందుకే యిక్కడ దేవుడు వున్నాడు.

రాము : (హేళనగా నవ్వి గట్టిగా) చూడగా చూడగా నీకు మతిపోతున్నట్టు కనిపిస్తోంది.

ఒకగొంతు : (దూరాన్నుంచి కర్కశంగా) ఏయ్! ఎవరక్కడ?

రాము : (మాట వినిపించిన వైపు తిరిగి గట్టిగా) యిక్కడా అండీ ! యిక్కడ చాలామంది వున్నారండి! తమరేం పనిమీద వచ్చారో యిలా దయచేయవచ్చు !

యామి : (భయంతో) నా కోసం ఎవరైనా వస్తున్నారేమో ! నాకు భయం వేస్తోంది.

రాము : (హేళనగా) దేవుణ్ణి ప్రార్థించుకో! వచ్చి రక్షిస్తాడు! [కుడివైపు చెట్లలోంచి రత్నాకరం నడుచుకుంటూ వస్తాడు. చేతిలో లాంతరువుంది. మరో చేతిలో కర్రవుంది. మనిషి లావుగా బలంగా వుంటాడు. వయస్సు 40 సంవత్సరాలు. ముఖంలో నిర్దాక్షిణ్యం, కపటం కనిపిస్తూ వుంటాయి. అతనిని చూడగానే యామిని భయంతో వణికిపోతూ వళ్లని ముసుగులో శరీరాన్ని దాచుకుంటుంది. చేతులు మాత్రం కనిపిస్తూ వుంటాయి]

రత్నా : (కర్కశస్వరంతో రాముతో) ఏయ్! యిలా ఒక పిల్ల వచ్చిందా ?

రాము : (వినయంగా) పిల్లిపిల్లా, మేకపిల్లా, బాబూ?

[చిరంజీవి నవ్వుతాడు]

రత్నా : ఏం ? నవ్వులాటగా వుందా ? నే నెవరినో తెలుసా ?

రాము : (వినయంగా) అది తెలిస్తే యీ పరికే మిమ్మల్ని మర్యాదచేసి వుండేవాళ్లం. తెలియకే యిప్పటికీ కూడా మిమ్మల్ని నిలుతో పెట్టి మాట్లాడుతున్నాం.

రత్నా : మీ రెవరో దూరదేశంనుంచి వచ్చిన వాళ్లయి వుండాలి. ఈ చుట్టుపట్ల రత్నాకరాన్ని తెలియని వాళ్లెవరూ లేరు.

రాము : (పరిహాస ధోరణిలో) పాపం! అతగా డెవరండి?

[ఈసారి చిరంజీవి యింకా గట్టిగా నవ్వుతాడు]

రత్నా : (కోప పరవశుడై) రత్నాకరంతో పరిహాసమా? ఎవరు నవ్వు? తలచుకున్నానంటే నిలువునా చీరెయ్యగలను.. తెలిసిందా?

రాము : (అదే ధోరణిలో) ఎవరో బీద వాళ్లం! తమ పాదాల దగ్గర గంజి తాగేవాళ్ళం. తమరు కనికరించాలి.

రత్నా : ఇక అధిక ప్రసంగం కట్టిపెట్టి యిలా ఒక ఆడమనిషి ఎవరైనా వచ్చిందేమో చెప్పు?

[ఈసారి చిరంజీవి భయంతో యామినికేసి చూస్తాడు. యామిని ముసుగులో యిమిడి పోయి వుంటుంది.]

రాము : ఎవరైనా వస్తే యీపరికే తమరికి కనిపించి వుండేవారు.

రత్నా : (యామినిని చూపిస్తూ) ఎవరీ ముసుగులో మనిషి?

రాము : మా ఆశ్రమంలోని ఒక వైరాగిని.

రత్నా : సన్యాసినికి ఘోషా కూడానా? ఆమె ముసుగెందుకు వేసుకుంది?

రాము : పాపాత్ముల ముఖాలు చూడ్డం యిష్టం లేక.

రత్నా : (కోపంతో బిగ్గరగా) ఒరేయ్ నువ్వేం మాట్లాడుతున్నావో నీకు తెలుస్తున్నదా?

రాము : చిత్తం! తెలుస్తున్నదనే అనుకుంటున్నాను.

రత్నా : ఇక నోరు మూసుకుని యీ స్త్రీ ఎవరో ముసుగు తొలగించి నాకు చూపించు!

రాము : స్వామీ! మేము అహింసా సిద్ధాంతాలను వల్లించే వైరాగులం. మీరేం చేసినా మేం సహించాలి. యేం చేస్తాం! అంతా పూర్వ జన్మ కర్మఫలం! మా కర్మానికి మమల్ని వదిలి పెట్టి తమ దారిని తాము దయ చేయండి!

రత్నా : ఇక నీ కపటనాటకాన్ని కట్టిపెట్టి ఆమె ముసుగు తొలగించి మర్యాదగా చూపించు! లేదా నీ ప్రాణాలు నీవి కావు.

రాము : నాయనా! చిరంజీవీ! అహింసా సూత్రాలు ఎటువంటి ఫలితాల నిస్తాయో చూశావా? మనం "అహింస" "అహింస" అని అరిచే కొద్దీ (రత్నాకరాన్ని చూపుతూ) ఎదుటి మనిషి యిష్టంగా చెలరేగుతాడు.

రత్నా : (కోప పరవశుడై) నేను సహించి పూరుకొనే కొద్దీ నీ కారుకూతలకు మితి లేకుండా వుంది (యామినిని చూపిస్తూ) యీమె ముసుగు తొలగించి చూపిస్తావా లేదా నన్నే యీమె ముసుగు తొలగించమంటావా?

[రత్నాకరం యామినిని సమీపిస్తాడు రాముడు వెంటనే లేచి అతనికి అడ్డువస్తాడు]

రాము : (కోపంతో కర్ర చేసి) మృత్యుదేవతను చూడాలని ముచ్చటగా వుంటే ముసుగు తొలగించవమ్మా.

రత్నా : (కోపంతో) ఓహో! బెదిరింపులకు కూడా దిగావే! ఇప్పుడే ముసుగు తొలగిస్తాను, యేం చేస్తావో చూస్తాను. (కోపంతో ముందుకు అడుగువేసి ఆమె ముసుగు లాగేస్తాడు. యామిని భయంతో కెవ్వున కేక వేస్తుంది. వెంటనే రాముడు అతనిని మెడ పట్టుకొని బలంగా ముందుకు తోస్తాడు. రత్నాకరం నేలమీద పడిపోతాడు.)

రాము : (రెండు చేతులతో కర్ర పైకెత్తి) ఒరేయ్! రత్నాకరుడూ! కాసుకో! యీ రోజుతో నీ జీవితం సమాప్తమౌతోంది!

విరాగి : (ఆలయద్వారంలో నిల్చుని బిగ్గరగా) రాముడూ!

[రాముడు మంత్రముగ్ధునివలె కర్ర క్రిందకు దించి విరాగికేసి చూస్తాడు. విరాగి ఆలయం మెట్లుదిగి అతనిని సమీపిస్తూ వుంటాడు. యామిని, చిరంజీవి ఆశ్చర్యంతో చూస్తూ వుంటారు.]

[తెర]

సశేషం

వస్తాదు వీరన్న

శ్రీ బొమ్మిరెడ్డిపల్లి సూర్యారావు

వీరన్న మహాబలశాలి. మంచి వస్తాదు. అలాంటి వాడిలా అవుతాడని ఎవరూ కలలో కూడా అనుకోలేదు.

అతను ఎప్పటిలాగే తెల్లవారు జామున కోడి కూసే వేళ లేచి చెరువుకు పోయి, మొహం కడుక్కుని తాలింఖానాకు పోయేవాడు. కసరత్తు చేయడానికీ, కుస్తీలు పట్టడం అభ్యాసం చేయడానికీ ఓ పదిమంది చేరుతారక్కడ ప్రతిరోజూ. వారందరికీ, చిన్నవాడైనప్పటికీ వృద్ధిలోనికి వచ్చినవాడు కాబట్టి వీరయ్య అంటే గౌరవం. ఆసీమలో కల్లా ఊరు పేరూ వున్నవాడు కూడా మరి. ఆ చుట్టుపట్ల వున్న నాలుగైదు పట్టణాలకూ పోయి ఎవరైనాసరే కుస్తీకి రమ్మని, నూట పదహార్లు పందెం వేసి, బస్తీమే సవాల్ చేశాడు వీరయ్య. అయిదూళ్ళలోని వస్తాదులందరినీ చిత్తుచేసి, మెడలో పూలదండలతో ఊరేగుతూ తిరిగివచ్చాడు. చాలమంది పంజాబీ ఫయిల్వానులను కూడా చిత్తుచేసి, తన పేరు వారికి కలకాలం జ్ఞాపకముండేటట్లు చేశాడు.

వీరన్న ఒడ్డూ పొడుగూ వున్న మనిషి. కసరత్తు వల్ల కండలు తిరిగిన శరీరం. తివాసీగుండు. చిన్నప్పుడు జబ్బుచేస్తే, కుడికంటికి చెవికీ మధ్య, నిలువునా, తిరిగిన దొండకాయ ముక్కంత, వాతపెట్టిన మచ్చ. మెడలో ఆంజనేయుని బిళ్ళ, జబ్బకు బంగారు తాయెత్తు ఎండలో నిగనిగ మెరిసేవి. లంగోటా బిగించికట్టి, ఒంటికి ఎర్రమట్టి మన్ను రాసుకుని, గురువు పాదాలకు దండం పెట్టి, నోట్లో పళ్ళమధ్య నిమ్మకాయ కొరుకుతూ, తొడచరిచి కుస్తీకి తలబడితే ఎదుటివాడి గుండెలు భయంతో గడ గడ వణికేవి. చూసేవారిలో ఉద్రేకం ఉప్పొంగేది.

అలాంటి వీరయ్య ఇలా అవుతాడని ఎవరూ కలలోకూడా అనుకోలేదు.

చెరువులో స్నానం చేసి, మల్లుపంచ కట్టి, మల్లు చొక్కా వేసుకుని, పాలంచాల మీదికి వచ్చి బీడీ వెలిగించాడు. బట్ట లుతుక్కోడానికీ, స్నానాలు చేయడానికీ చెరువుగట్టుకు వచ్చిన ఆడంగులు వీరన్నను చూసి, ముసిముసి నవ్వులు నవ్వుకున్నారు. "ఏటి ఈరన్నా ఎక్కడికేటి యీ ముస్తాబు, ఏటి ఇసేసం" అన్నారు పలకరిస్తూ.

"సెల్లిమరలలో అమ్మోరిసంబరం సూదాం రమ్మంటున్నాడు ఎంకయ్యబావ. కబురు అడిదేలే" అన్నాడు వీరన్న బీడీపొగ వదులుతూ.

"నేకపోతే నువ్వెళతావేటి, పిల్లికి బిచ్చం పెట్టవు నువ్వు" అంది గొల్లపిల్ల నరిసి.

"ఓసి, ఊరుకోయే పిన్నమ్మ నా సంగతి నీకేం ఎరిక" అని పక్క నున్న బిందె మకాలితో తోశాడు. బిందె దబ్బున చేసుకుంటూ రెండు పాలంచాలు దొర్లింది. వీరన్న "హి, హి, హి" అని నవ్వేడు.

"ఏటికోరయ్యా ఆ పోగాలం, బాదంపప్పుతిని కసరత్తుచేస్తే ఒళ్ళు కొవ్వెక్కి వట్టుంది." అంది నరిసి.

"అడ్డోళ్ళు వీళ్ళోసుకుంటారు, నువ్వేటికక్కడ, పో అవతలికి" అంది ఇంకో పిల్ల.

వీరన్న నవ్వుకుంటూ, వెళ్ళిపోయాడు. వెంకయ్యతో కలిసి సెల్లిమర్ల సంబరానికి వెళ్ళేడు. వెంకయ్య, వీరన్న స్నేహితులు. వెంకయ్యకూ, వీరన్నకూ స్నేహం ఎలా కుదిరిందో అందరికీ ఆశ్చర్యమే. ఏ విధంగానూ యిద్దరికీ పోలిక లేదు. వీరన్న వస్తాదు. వెంకన్న సన్నగా పొడుగ్గా ములక్కాడలా వుంటాడు. వీరన్న మొద్దువాడిలా కనిపిస్తాడు. వెంకయ్య తెలివైనవాడిలా మాట్లాడుతాడు. అసలు రామమందిరంలో భజనకు వెళ్ళినప్పుడు కలిసింది వీరిద్దరికీ స్నేహం. వీరన్న పాడితే, వెంకయ్య డోలకు వాయించేవాడు.

సంబరం చూసుకుని యింటికి తిరిగి బయలుదేరే సరికి చీకటిపడింది. ఊరు పొలిమేరల కొచ్చేసరికి రాత్రి పదిగంటలవుతుంది. వెంకయ్య అలసిపోయాడు. ఊరుబయట పాడుపడిన దేవాలయం మెట్లమీద చతికిల బడ్డాడు.

"ఏం వెంకయ్యా, రెండు కోసులదూరం నడిచేసరికే అలిసిపోనాక్కటా. ఇలాగైతే ఎలా బతుకుతావ్" అన్నాడు వీరన్న.

"ఒంట్లో బలంలేదు ఏటి చెయ్యమంటావు. అయినా బతకడానికి బలమే ఉండాలేటి, ఎర్రిగాని" అంటూ వెంకయ్య మెట్లమీద నడుంవాల్చేడు. ఇద్దరూ బీడీలు వెలిగించారు.

ఆ కొండచీకట్లో వాళ్ల బీడీనిప్పులు తప్ప మరేం కనబడటం లేదు. అమావాస్య రాత్రి. బరువుగా పొడుపడిన కోవెలమెట్లూ అపని కలిపింది. ఆ నిశ్శబ్దంలో కీచురాళ్ల శబ్దమాత్రం వినిపిస్తోంది. దూరాన ఊరిలో ఒకటి రెండు దీపాలు మాత్రం మినుకు, మినుకుమంటున్నాయి.

వీరన్న ఆలోచిస్తున్నాడు. ఒక్క బలం ఉన్నంత మాత్రాన అంతా సిద్ధించినట్టేనా? మనిషికి బలం ఒక్కటే కాదు కావలసింది. మూటబెవాడికి ఏం బలముందని ఏనుగను లొంగదీసుకున్నాడు. చిన్న పందుగ వాడు పాయిలు అగ్గిలోంచి నడుస్తాడు. వాడికేం బలముందని?

అవును వెంకయ్య చెప్పింది నిజమే. వెంకయ్య తెలివైనవాడు. "ఎంకయ్యా" అని పిలిచేడు. వెంకయ్య నిద్రపోతున్నాడో అలసిపున్నాడేమో పలుకు కట్టింది.

"ఏం వీరన్నా, పోదామా" అన్నాడు వెంకయ్య కొంచెం ఒత్తిగిలి.

"పచ్చిగా వుంది. ఇక్క డొక్కటేనా నీరుందిరా" అన్నాడు వీరన్న.

"పనుక లక్ష్మీపక్క నీనుయ్యవుందిరా. అక్కడే బావీకూడా వుంటుంది మాకు"

వీరన్న నూతిదగ్గర కెళ్లేడు. ఏగురాగుండా దూరాన మైదానం కనిపిస్తోంది. ఆకాశంలో కన్నాలుపడినట్టు చుక్కలు మినుకు మినుకు మంటున్నాయి. గాలిదలనం లేదు. చీకట్లు జెముడుమంటూ కొట్లమీద ముసురుగొన్నాయి. దూరాన ఈతచెట్లు తల విరబోసుకున్న దెయ్యాల్లాగున్నాయి. కీచురాళ్ల శబ్దం రోదనమంతటికీ తోడున్నట్టనిపించింది. దూరాని మైదానంలో ఏదో మంట, మంటలమధ్యలో తెల్లచీర కట్టుకున్న ఒక స్త్రీ నడిచివెళ్లినట్లు అనిపించింది.

వీరన్న జాగ్రత్తగా చేరిపారజూశాడు. అచ్చే, అది స్త్రీ కాదు ఏదో భ్రమ అయివుంటుంది, అనుకున్నాడు. తన కాళ్లలోంచి ఏదో పరుగెత్తినట్టయింది. ఉల్లి పడ్డాడు. ఏదో కిచకిచమని అరిచింది. "ఛీయ్! ఎవరక్కడ!" అని కేక వేశాడు. అగ్గిపుల్ల తీసి వెలిగించి చూశాడు. నూతిగట్టుమంచి ఉడత అటు పరిగెత్తింది. వీరన్నకు దాహం పోయింది. తిరిగి వచ్చేశాడు.

"ఏమిటిరా అది వీరన్నా, ఏటి కేకేస్తున్నావ్" అన్నాడు వెంకయ్య లేచి కూర్చొని.

"ఏమీ లేదోయ్, ఉడత పిల్ల కాళ్లలో పడింది".

"వీరన్నా, ఎంత పిరికోడివిరా నువ్వు"

"ఛ! నాకు భయమేటిరా!"

ఇద్దరూ లేచి, బీడీలు వెలిగించి ఊరు వేపుకు నడక ప్రారంభించారు. ఆ నిశ్శబ్దం వీరన్నకు నచ్చలేదు.

"ఎంకయ్యా, మంచికథ ఏదైనా చెప్పరాదోయ్"

"నేనుగా, కొద్దిగా కష్టమురా. ఇప్పుడెంత రాతిరి అవుతుందో గాని చుట్టూ చీకటిగా వుంది. దారి సమంగా అవకుండా వుందోయ్"

దూరాన్న మైదానంలో ఇందాకటి మంట ఇంకా మండుతూనే వుంది. "ఏటిరా ఆ మంట, ఎంకయ్యా" అన్నాడు వీరయ్య. "ఏది, అదా? శ్మశానం కదరా అది. ఎవరో తగలెడుతున్నారు గాబోలు."

"ఓసిని తస్సాదియ్యా, ఎంతసేపు మండుతూం దిరా" వీరన్నకు భయం వేసిందని వెంకయ్య గ్రహించాడు. తను బలశాలినని గర్వంతో విర్రవీగే భయిల్దారు ఇంత పిరికివాడని తానింతకాలం ఊహించలేదు. చిరుతపులిలా మనుషులమీదికి ఉరికే వీరన్న అకారణంగా చెమటలు పట్టి, బిక్కుగా దూసి జడుస్తున్నాడు. వీరన్నను ఇంకా భయపెట్టాలనిపించింది వెంకయ్యకు.

"వీరన్నా, రాత్రేళ చీకట్లో మర్రిచెట్టు దాపు రానేటిది? ఇక్కడ ఇట్టే భయం లేదు గాని ఆ తోట దాటి వెళ్లడం మంచిది కాదు. శ్మశానం కదరా. దెయ్యాలు తెగ తిరుగుతాయి, మనిషి ఒంటరిగా దొరికినాడంటే పీక్క తినేస్తాయి. కోమటోళ్ల పిల్ల చచ్చిపోయింది కదా. అది దెయ్యమయింది. ఆ దారంట వెళ్లేవాళ్లని ఎక్కడనుంచి పండక్కొంచు పట్టుకు లాక్కుతాది?" అని వెంకయ్య, వీరన్నవైపు తిరిగి చూశాడు.

వస్తాదు వీరన్న

వీరన్న మొహంలో భయం కనిపించింది. ఆ మానవాతీతమయిన శక్తి స్వరూపం ఎలా వుంటుందో ఊహించుకోడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాడు వీరన్న.

"ఎలా వుంటుందిరా దెయ్యం?" అని అడిగేడు.

"నువ్వు చూసి లేదేటి ఎప్పుడూ? అది నల్లగా మొహం, పెద్దపళ్లు; మహా వికారంగా వుంటుంది. తెల్లచీర కట్టుకుంటాది. రవిక వేసుకోదు. మనం చూస్తుండగానే శరీరం ఎదిగిపోతాదొకే. కాళ్లు తాటిచెట్టులాగ, చేతులు మర్రి ఊడల్లాగ ఎదిగిపోతాయి. మనిషి జనకారిలే చేతులూపుకు వస్తాది. భయంకరంగా నవ్వుతాది, ఏడుస్తాది." వెంకయ్య ముఖం మరింత కంటే భయంకరంగా వర్ణించటం చాలించుకొంది కొంత.

"అయితే అది మనిషి గొంతే పిసుకుద్దా?" అని వీరన్న అడిగేడు. వెంకయ్యకు నవ్వొచ్చింది. అది విజయగర్వంతో కూడిన నవ్వు. ఆ ప్రశ్నతోనే వీరన్న మనస్సులో వున్న భయాన్ని అర్థం చేసుకున్నాడు వెంకయ్య. నవ్వు ఆపుకుని, "మనం దండం పెట్టే ఆంజనేయస్వామి తోడుంటే ఏం చెయ్యదు. మాయమైపోతాది. ఏమాత్రమైనా జడిసేవా అంటే పీక పట్టుకుని నులిమేసి, తినేస్తాది. దెయ్యమంటే మరేటి!" అన్నాడు ఏదో సామాన్యమైన విషయం లాగ. వీరన్నను బాగా భయపెట్టగలిగినందుకు లోపల తాను సంతోషించాడు.

చీకట్లో చుక్కలు మెరుస్తున్నాయి. కొంచెం ఊళ్ళోకి వచ్చినట్లు జ్ఞాపకమొచ్చింది వీరన్నకు. ఊళ్ళో అంతా నిద్రపోతున్నారు. వీరన్న వెంకయ్య ఎవరిమానాన వారు పోయి పడుకున్నారు.

తెల్లవారేక ఊళ్ళో వాళ్లు ఆ మాటే అనుకుంటున్నారు. వీరన్నకు నిన్న రాత్రి పొలంపై కోనేటిదగ్గర దెయ్యం కనిపించిందనీ, వాడి బట్టపట్టుకు లాగిందనీ, శ్మశానంలోంచి దెయ్యాలు రాళ్ళు రువ్వేయనీ, వాటితో వీరన్న జగడమాడుకున్నాడనీ, యీలా చిలవలు పలవలు కల్పించి చిత్రవిచిత్రంగా చెప్పటం మొదలెట్టేరు. కలిసిన ప్రతివాడూ "ఏం జరిగింది వీరన్నా" అని అడిగేడు. బాగా పరిచయమున్న మిత్రులు "ఓస్ ఇంతేనట్రా వీరన్నా నీ ధైర్యం! ఒంట్లో ఊపిరి నిలకపోయినా నీకంటే ఎంకట్యే నయం" అని వేళాకోళం చేశారు. చెవులుకొరుక్కున్న పల్లెపడుచులు వీరన్నను చూసి వేళాకోళం మొదలుపెట్టేరు. "ఏటిరోరి వీరన్నా, శరీరం పెంచగానే సరా చెప్పు" అని ఒక అమ్మి అంటే "అడ్డోళ్ళకొరకు పెద్దకబుర్లు చెప్పటం కాదేటి, గుండెధైర్యం వుండాల" అని ఇంకో అమ్మి నొక్కి వక్కాణించింది. వీరన్న వ్యక్తిగతంగా గర్విష్ఠి. ఇది తనకెంతో అవమానకరంగా వుంది. ఇంకా పూర్తిగా తెల్లవారేసరికి ఊరంతా యీ పుకారు లేవదీసివుంటారు. ఆడంగుల దృష్టిలో కూడా తను అపహాస్యంపాలయ్యాడు. ఎంత అవమానం! తన ప్రతిష్ఠకు ఎంత దెబ్బ! దీనిని వెంటనే ఎదుర్కోవాలి, అనుకుని వీరన్న ధాటీ వేసుకుని వీధిలో నడక ప్రారంభించాడు.

ఊరు నడిబొడ్డులోవున్న వేపచెట్టు క్రిందికి వచ్చాడు. అక్కడున్న బండరాయిమీద వెంకయ్య, మరికొందరు మిత్రులు వేపపుల్లలతో పళ్ళు తోముకుంటూ, లోకాభిరామాయణం చర్చిస్తున్నారు. వారంతా వీరన్నను పలకరించారు.

"రారా వీరయ్యా, కూర్చో."

"నే నేదో పిరికివాడిననీ, రాత్రి జడిసిపోయావనీ యీ ఎంకయ్య ఇళ్లల ఊరంతా చాటేడు. దాని సంగతేదో ఇప్పుడే తేలిపోవాల" అన్నాడు వీరన్న.

"నేనేం చాటలేదు. ఒకరిద్దరు చనువోళ్ళతో మాటవరసకి అన్నాను." అన్నాడు వెంకయ్య.

"అదే అబద్ధం చెప్పావు. నేను జడిసేనా? నహా! మహా ధైర్యవంతుడిలాగ వొచ్చి చెప్పేసినావంట."

"అబద్ధం కాదురా నాయనా, నిజంగా నీకు భయమేసిందా లేదా చెప్పు! అమాటకొస్తే నీకంటే నేను ధైర్యవంతుడినే" అన్నాడు వెంకయ్య.

"ఓరి, చాలు ఊరుకోరా — బయలుదేరేవాడు మొనగాడిల్లా. ఎల్లరా ఓరన్నా అదిలోనేటి" — అక్కడున్నవారంతా దీనిని సద్దుబాటు చేయడానికి చూశారు. ఇది గాని పెరిగిపోతే తీవ్రంగా పరిణమిస్తుందని వారి భయం. ఎందుకంటే వీరన్న మోటవాడు. వెంకయ్య మొండివాడు.

వీరన్నకు ఒళ్ళు మండింది! "గొప్ప ధైర్యవంతుడివంటున్నావే — ఏది చూపించరా నీ ధైర్యం, ఆ శ్మశానంలో రాత్రికి నేను చూస్తాను," అన్నాడు.

"ఒరే, ఊరుకో వీరన్నా, కోనేటి దగ్గర ఒక్కడివి వినిపించగానే జడిసినోడివి నీకు వాడితో పంతమేటిరా?

నీ ఎర్రిగాని. జబ్బబలం వేరు, గుండె బలం వేరురా నాయనా!"

"అదే చూస్తాను. ఇదిగో ఓంపదూపాయలు. పందెమేద్దాం."

"సరే అయితే, మాట తప్పకూడదు సుమా" అన్నాడు వెంకయ్య. "చీకట్లో అర్ధరాత్రిప్పుడు శ్మశానంలో కెళ్ళి అక్కడ కూర్చొని ఒక మేకు భూమిలోకి కొట్టి రావాలి, అదీ పందెం. ఎవరు అలా వెళ్ళి రాలేకపోతే వారు ఓడిపోయినట్టు. ఆవేళ రాత్రే పందెం. ఈ వార్త ఊరంతా తెలిసిపోయి గొప్ప ఆసక్తి రేకెత్తించింది. అంతా పందెం గురించే మాట్లాడుకుంటూ వుండేవారు. వీరన్న గెలుస్తాడని ఒకరంటే, వెంకయ్య గెలవగలడని ఒకరు. ఎవరికి తోచి నట్టు వారు ఊహాగానం చేశారు.

ఆ రోజంతా వీరన్న దీనినిగురించి ఆలోచించాడు. తను ఇంతకు మునుపు అనేకమందితో పెద్ద పెద్ద కుస్తీలు పట్టేడు.

ఎప్పుడూ యింత ఆలోచించలేదు. దీనిని గూర్చి యింత ఆలోచించడాని కేముందో తనకర్థం కాలేదు. పగటివేళ అనేకసార్లు తనా శ్మశానంగుండా నడిచి వెళ్ళేడు. అక్కడ భయపడడానికి ఏమీ లేదు. ఆ మాత్రానికి రాత్రి వేళ మాత్రం భయ మేమిటి? ముక్కు చివర ఊపిరితో బతికే వెంకయ్య వెళ్ళగా లేనిది తనే సేమిటి వెళ్ళలేడు. అదేమో చూదాం అను కున్నాడు వీరన్న. అయితే వెంకయ్య యీ విషయం గురించి ఆలోచించనే లేదు. రాత్రి నలుగురూ వచ్చి పందేనికి రమ్మని పిలిచేవరకూ ఆ సంగతే జ్ఞాపకం లేదు.

అంతా కలిసి పాడుపడిన కోవెలతోటలోకి వెళ్ళి కూర్చున్నారు. అక్కడినుంచి కొంచెం దూరాన వున్న శ్మశానంలోకి ముందు వెంకయ్య, తరువాత వీరన్న వెళ్ళి రావడానికి ఏర్పాటయింది.

అమావాస్య రాత్రి. అంతటా చిక్కటి చీకటి దట్టంగా కమ్ముకుని వుంది. ఆకాశంలో మేఘాలు కమ్ముకుని వుండడంవల్ల నక్షత్రాలు కూడా లేవు. గాలి కదలడం లేదు. వీరన్న మాటాడకుండా నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్నాడు.

వెంకయ్య మేకు, సుత్తి పట్టుకుని మైదానంలోకి నడిచి వెళ్ళేడు. ఒకరిద్దరు కొంత దూరం వరకూ వాడి వెంట వెళ్ళి ఆగిపోయారు. ఓ పది నిముషాలయేక, నిర్ణీత స్థలంలో నేలను మేకు కొట్టి వెంకయ్య తిరిగి వచ్చాడు. తరవాత వీరన్న బయలుదేరేడు.

వీరన్న ఆ వేళ మల్లుపంచ కట్టేడు. మల్లు చొక్కా వేసుకున్నాడు. ఒక చేతిలో మేకూ, ఒక చేతిలో సుత్తీ పట్టుకు బయలుదేరేడు.

మైదానంలో నల్లటి చీకటి తప్ప మరేం కనపడంలేదు. ఆ మైదానం ఊపిరి తీయని శవంలా నిశ్శబ్దంగా పడుకుని వున్నట్టుంది. అక్కడక్కడ ఈత తుప్పలు శవం ప్రక్క తల విరబోసుకుని కూర్చున్న ఆడవాళ్ళలా, ఏడుస్తున్నట్టున్నాయి. గాలి వలనంలేక ఒక ఆకైనా కదలక, జీవితం కదలని ఒక పెద్ద కొంపలా స్తబ్ధంగా పడి వున్నట్టుంది. అతనికి తన శరీరం చాలా బరువుగా వున్నట్టనిపించింది. ఆ నిశ్శబ్దంలో దూరాన గుమ్మలగొంది పకిలించింది. అది చేసిన శబ్దం చీకట్లను చీల్చుకుని తన శరీరమంతా తాకినట్లయింది. "పాడు జంతువు; మహా భయ పెడుతుంది" అనుకున్నాడు వీరన్న.

దూరాన తాటిచెట్టుమీద నిప్పులు రాలుతున్నట్టు కనిపించింది. జేబులోంచి కాగితపు పొట్లం తీసి, అందులోని ఆంజనేయస్వామి సిందూరం బొట్టు పెట్టుకున్నాడు. తన చేతివేళ్లు వణుకుతున్నట్టు గ్రహించాడు వీరన్న.

అనుకున్నచోటికి వెళ్ళి, మేకు నేలను పెట్టి సుత్తితో కొట్టేడు. తనగుండెలు దడదడ కొట్టుకుంటు న్నట్టు తెలుసుకున్నాడు. మొత్తంమీద అనుకున్న పని అయిపోయింది. వీరన్న పెద్ద నిట్టూర్పు తీసి, టక్కున వెనక్కి తిరిగి ఒక అడుగు వేశాడు. వెనక నుంచి ఎవరో తన పంచెకొంగు పట్టుకు లాగేరు. ఎవరో నవ్వినట్టయింది. మరోకడుగు ముందుకు వేయబోయాడు వీరన్న. వెనుక పంచ చిరిగిన శబ్దమయింది. అంతే, వీరన్న నిలువునా పడిపోయాడు.

చాలాసేపు దాకా ఎప్పటికీ రాకపోతే కాగడా వెలిగించుకుని చూడడానికి వెళ్ళేరు అంతా. భయ ల్లాన వీరన్న చచ్చిపోయాడు. అతని పంచ కొంగు మీద మేకు కొట్టివుంది. కేసు పోలీసుల పరమైంది.

కర్ణాటక సంగీతము

శ్రీ కె. సుబ్బరామప్ప

విజయనగర సామ్రాజ్యస్థాపనాచార్యులైన శ్రీ విద్యారణ్యుల అనుగ్రహమువలన పునరుజ్జీవితమైన కర్ణాటక సంగీతకళ విజయనగర సామ్రాజ్యము నేలిన చక్రవర్తుల యొక్క కాలమున అవిచ్ఛిన్నముగా పోషింపబడుచు వచ్చెను.

దాక్షిణాత్య సంగీతమునకు కర్ణాటక సంగీతమను పేరు పదియారవ శతాబ్దమునాటి గ్రంథములందే కనబడుచున్నది. క్రీ. శ. 9వ శతాబ్దమున ఆంధ్ర కర్ణాటక భాషలయందు ప్రసిద్ధమైన హంపీకడ్డి వెలసిన మతంగ పర్వతమునందలి మతంగముని "బృహద్దేశి"ని రచించినట్లు ఆధారము లున్నవి.

భారతీయ సంగీతశాస్త్రగ్రంథములు చాల మట్టుకు కర్ణాటక దేశమందే రచియింపబడి యుండుటవలన కర్ణాటక సంగీతమను పేరు సార్థకమైనదని చారిత్రక నిదర్శనములవలన తెలియుచున్నది. లక్ష్యకారులు ఏ భాషయందైనను, ఏ కాలమందైనను, ఏ దేశమందైనను ఉండినప్పటికిని భారతీయ సంగీతచరిత్ర రచనకు లక్షణగ్రంథములే ముఖ్యమైన ఆధారములను విషయము నిర్వివాదాంశము.

11 వ, శతాబ్దమున భరతశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన నాన్యదేవుడు మిథిల (నేపాలు) రాజ్యము నేలుచుండిన కర్ణాటక క్షత్రియుడు. కల్యాణి చాళుక్యులు, ముమ్మడి సోమేశ్వరుడు, జగదేక మల్లుడు (జయసింహుడు) హరిపాలదేవుడు ఇమ్మడి వీరబల్లాలుడు మొదలైన కర్ణాటక చక్రవర్తుల గ్రంథములు శార్ఙ్గదేవుని కంటెను పూర్వమే ప్రసిద్ధగ్రంథములుగా నుండెను.

కల్యాణి చాళుక్యులకు సామంతులుగా నుండిన కాకతీయులు మొదట కన్నడదేశీయులుగా నుండిరి. గణపతిదేవుల కాలమున జాయసేనాపతి 'నృత్తరత్నావళి'ని రచించెను. దేవగిరిలోని యాదవరాజగు సింహణుని ఆశ్రయమున శార్ఙ్గదేవుడు "సంగీత రత్నాకరము"ను రచించి భారతీయ సంగీత శాస్త్రమునకే ఆచార్యపురుషుడు అనిపించుకొనెను. 'సంగీతాకరము' లేక 'సంగీత సముద్రసారము'ను రచియించిన పార్శ్వదేవుడు కర్ణాటక దేశీయుడనుటలో సెట్టి సందేహమును లేదు. సుప్రసిద్ధ వీరశైవకవియైన పాల్కురికి సోమనాథుని సంగీతశాస్త్ర వైదుష్యము అతడు రచించిన 'బసవ పురాణము', 'పండితారాధ్య చరిత్ర'లలో కనిపించుచున్నది. ఈతడు కాకతీయ రాజ్యమున నుండినవాడై యున్నను తెలుగు గ్రంథములను రచియించినను కన్నడభాషలో కూడా సుద్దాము పండితుడనిపించుకొని తన తుదికాలమును మైసూరు దేశమున గడిపెను.

కర్ణాటక దేశీయుడైన గోపాలనాయకుడు మహమ్మద్ బిన్ తుగ్లక్ కాలమున మేళరాగములను నిర్ధారించి ఉత్తరహిందూస్థానమున ప్రచారము గావించెనని యూ అమీర్ ఖుస్రూ ఇతనివలన నేర్చుకొని కొన్ని మార్పులను గావించెననియూ నిర్ధారింపబడియున్నది.

14 వ శతాబ్దమువఱకు తెలుగునగాని తమిళమునగాని లేదా ఉత్తర హిందూస్థాన భాషలలోగాని సంగీత లక్షణ గ్రంథము లేవియు రచియింపబడలేదు. "సంగీత రత్నాకరము" యొక్క ప్రభావము చేత ప్రాంతీయ సంగీతపద్ధతులలో లక్షణగ్రంథములు సంస్కృత భాషలో రచియింపబడుచు వచ్చెను. కర్ణాటకమునందలి పారిభాషికశబ్దములు కన్నడమునందలివే యితర భాషలలో కూడ ప్రచారమయ్యెను.

(ధాతు) - మాతు, ఒయ్యారం, జోడణ, ధవళ, పెంపు, సొంపు, నవణె, కంపనె మొదలైన అచ్చ

విజయనగర రాజుల కాలమున పోషింపబడుచు వచ్చిన సంగీతకళను గురించిన పరిశోధనా ఫలితములను మైసూరు విశ్వవిద్యాలయ చరిత్రప్రొఫెసర్ డా. యస్. శ్రీకంఠశాస్త్రి గారు "బహుకార ధాను పృఛ్ఛ" అను శీర్షికతో రచించిన కన్నడవ్యాసము ననుసరించి వ్రాసిన తెలుగువ్యాసము.

కన్నడ శబ్దములు సంస్కృత, తెలుగు, తమిళ భాష లలో రచితములైన సంగీత శాస్త్రములలో విరివిగా నుపయోగింపబడినందున భారతీయుల శాస్త్రీయ సంగీతమునకు కర్ణాటక సంగీతమను పేరు సార్థక మయ్యెను.

2

శ్రీ విద్యారణ్యులచే రచియింపబడిన 'సంగీత సారము' గ్రంథస్థపరిచయము సంపూర్ణముగా లభించక పోయినను శార్ఙ్గదేవుని సంగీత రత్నాకరమున కొంత తమ్ముకున్నటు సంగీత ద్రష్ట విద్యారణ్యులు కొంత తరువు సంస్కరించిరని చెప్పవచ్చు. విద్యారణ్యులు 15 మేళకర్తలను, 2?4 రాగములను నిరూపించిరని రఘునాథ గోవింద దీక్షితులు చెప్పియున్నారు. అదే కాలమున ఆంధ్ర భాషా కవిసార్వభౌముడైన అష్టావధాని వాచన సోమునకు తెలుగునందు గ్రంథరచన చేసినను [illegible], హరిహరులపాలు కృష్ణింపు 'నలచరిత్రాదులతో' నిరచించి కోలాహలగ్గన కొన్ని గ్రామములను దానముగా పొందెను

15వ శతాబ్దమున ఇమ్మడి దేవరాయని పరి పాలన మొకటి స్వర్ణయుగముగా ఎంచబడెను. శతక ర్తలు 'సంగీత ముక్తావళి' రచించెను. ఈతని కంటెను ప్రసిద్ధికెక్కిన వారైన చతుర కల్లినాథుడు. సంగీత రత్నాకరమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుటయేగాక అను కరించుటకు వీలుగాక దక్షిణదేశ ముంతటను వ్యాపింప చేసె. ఇమ్మడి దేవరాయనికి గొప్ప సమకాలికుడైన సార్వభౌమ బిరుదాంకుడు శ్రీనాథునికి పోషకుడై సంగీత రత్నాకరమునకు వ్యాఖ్యానమును రచియిం చెను. శ్రీనాథుని శిష్యుడైన [illegible] ఇమ్మడి దేవరాయలు కనకాభిషేకము చేయించెను. చతుర కల్లినాథుడు ఇమ్మడి దేవరాయని ఆంతర్య కాలము నం దుండి అతని పిమ్మట రాజ్యము పాలించిన మల్లికార్జునుని కాలమునను ప్రసిద్ధ వాగ్గేయకారుడై సంగీత రత్నా కరమునకు వ్యాఖ్యానము వ్రాయుటయేగాక కొన్ని యాగ్గ్యలను గావించెను. మల్లికార్జునుని ఆశ్రయమున "[illegible]" "[illegible]" అను గ్రంథములను రచియిం చిన కల్లినాథుడు అనంతరం కల్లినాథుడే గావచ్చును. పిమ్మట పాలించిన, ఇమ్మడి చక్రవర్తుల కాలమున పాల్కు గోపతిప్ప, లక్ష్మీనారాయణ, లక్ష్మీధరులు లక్షణ గ్రంథములను వ్రాసిరి. కృష్ణదేవరాయల కాలమునకు లక్ష్మీనారాయణ పండితుడు సంగీత శిక్షకుడుగానుండి సంగీత రత్నాకరము ననుసరించి 'సంగీత సూర్యోదయ ము'ను వ్రాసెను.

గోదావరి - కృష్ణా నదులనుండి కన్యాకుమారి వరకును విస్తరించిన విశాలమైన విజయనగర సామ్రా జ్యమున తెలుగు, కన్నడము, తమిళము, మళయాళము, తుళు, సంస్కృతము మొదలైన భాషలును; వైష్ణ వ, శైవ, జైన, బౌద్ధ మతములును, అద్వైత, ద్వైత, విశిష్టాద్వైత, శుద్ధాద్వైత, ద్వైతాద్వైత, శక్తి విశిష్టాద్వైత మొదలైన సిద్ధాంతములను ప్రచారమునందుండి అపారమైన సాహిత్యము పుట్టెను. సాహిత్యముతో పాటు సంగీతముకూడ ఎనలేని ప్రాముఖ్యత నొంది యుండుట చేత దక్షిణ భారతదేశమున ప్రసిద్ధములైన రీతులకు అప్పటికప్పుడు లక్షణములను నిర్ణయింపవలసి వచ్చెను. ఇది భారతీయ చరిత్రలో సామ్రాజ్యకాలీనమైన సువర్ణ యుగమైనను విజయనగర సామ్రాజ్య కాలమున రామామాత్య [illegible] లక్షణగ్రంథము బయల్వెడలి యింత వరకు నిలిచియుండుటవలన కర్ణాటక సంగీత చరిత్రయం దిది ముఖ్యమైన ఘట్టమైనది.

గ్రామ, రాగ, మూర్ఛన, గమక, స్వర, శృతి, తాళ, ప్రబంధ, [illegible], మొదలైన వాని యందు ఒక్కొక్క యంశము యొక్క రీతిని వికాస మార్గమైనదియు శాస్త్రముగా నిర్ధరింపవలసియున్నది. మహోన్నతమైన ప్రచారములో నుండిన [illegible], సంకీర్తనము, పంచరత్న కృతులనియు మహోన్నతభావపూరితము లైన అభంగములు, కర్ణాటకమునందలి దాసకూటముల కీర్తన ములు తెలుగున తాళ్ళపాక వారి కీర్తనలు తమిళములోని అరుణగిరినాథుని తిరుప్పుగళ్ మొదలైనవియు మరియు నాయా భాషలలో సమకాలీనముగ రచితమైన జాన పదగీతములు, నాటకములు మొదలైన వానిని లక్ష్యము లుగా అంగీకరించి క్రొత్త నియమములను చేయుటకై లక్షణగ్రంథము వ్రాయవలెనని తోచినట్లు [illegible] వానిని పరిశీలనలచే నిర్ధారణచే యవలసిన ఆవశ్యకత కలిగెను.

జీవనదివలె [illegible] అభివృద్ధి చెందిన యొక కేంద్రము నంచెలుగా [illegible] గోపాల నాయకుల ప్రియమైన సంగీత శాస్త్రము శాఖోప శాఖలుగా ప్రచారములో ఆవిర్భావము లక్షణకారులు తమతమ అనుభవపాండిత్యముల చేత గ్రంథములను

రచియించి తమవే అంతిమ నిర్ధారణములని చెప్పికొనవచ్చును. శార్ఙ్గదేవుడు సంగీత సంబంధములైన సమస్త శంకలను పరిహరించినవాడని "నిశ్శంక" అను బిరుదును పొందెను. కాని ఇతని కల్లినాథుడు అనేక చోటులందు శార్ఙ్గదేవునికి వ్యతిరేకముగ పరోక్షముగ దక్షిణప్రాయముల నిచ్చి వెనుకటి లక్షణకారులను తెగడి తన ప్రతిష్ఠను చెప్పుకొనెను.

"ఇదానీం అధునా ప్రసిద్ధానాం గానానాం లక్ష్య ప్రతీతానాం లక్షణ విరోధానాం పరిహారార్థం ముఖ్యమేళ క్రియతే" (రాగాధ్యాయ వ్యాఖ్య)

కల్లినాథుని కాలమున మధ్యమ గ్రామమున జనించిన మధ్యమాది, తోడి మొదలైన రాగములు మధ్యమస్వరాంశమును విడిచి మధ్య షడ్జస్థానమునందే ప్రవర్తింపబడుచుండెను. మధ్యమగ్రామము అదృశ్యమైపోవ షడ్జగ్రామము యొక్కటే ప్రచారమునకు వచ్చుచుండెను. క్రియాంగ రాగమైన రామక్రియయందు మధ్యమము, పంచమ శ్రుతులను రెంటిని గైకొనుచుండెను. నాట, గౌళ, శ్రీ మొదలైన రాగములు పంచశ్రుతి ఋషభ ధైవతములను ఉపయోగించుచుండెను. 15-16 శతాబ్దములలో తాళ్ళపాకవారి కీర్తనలకును, పురందరదాస, కనకదాస, వ్యాసరాయ కీర్తనములకును రాగములను జంటించినప్పుడు ఆ కాలమునాటి రాగ లక్షణములనే చాలమట్టుకు అనుసరించుట న్యాయముగనున్నది. ఇప్పుడిప్పుడు ప్రచారమునకు వచ్చిన ప్రయోగములను సాంప్రదాయకమైనవని భావించినచో ఆ వాగ్గేయకారులకు ద్రోహము చేసినట్లగునని ఆధునిక విద్వాంసులు గమనింపవలెను. ఉదాహరణమునకు తాళ్ళపాక అన్నమాచార్య తిరుమలాచార్య మొదలైనవారి కీర్తనములను రాగిరేకులమీద చెక్కించినప్పుడు రాగములు మాత్రము సూచింపబడెను. ఆ సమకాలీన లక్షణ గ్రంథములందు ప్రోక్తములైన రాగ లక్షణములను వానికి సమన్వయింప వలెనేగాని వేంకటమఖి అనంతరము నిర్ధరింపబడిన రాగలక్షణములను గాదు. యూరోపియన్ సంగీత పద్ధతిలో అంబ్రోషియన్ గ్రెగోరియన్ గీతములకు బీథోవెన్, మోజార్ట్ కాలమునాటి సంగీత లక్షణముల నన్వయించి ఎట్లగును.

*బయకార రామప్పయ్య

కృష్ణదేవరాయల కాలమునను అభివృద్ధిజెందిన కర్ణాటక సంగీతపద్ధతి అచ్యుతరాయల కాలమున బయకార రామప్పయ్య (రామామాత్య తోడరమల్ల) యొక్క "స్వరమేళ కళానిధి"లో మరికొంత వ్యాప్తి జెందెను. వ్యాసరాయలు, పురందరదాసు, కనకదాసు, తాళ్ళపాక చిన్నన్న, తిరుమలయ్య మొదలైనవారు అప్పటికి సజీవులై యుండినట్లు యెరుగవలెను. క్రీ. శ. 1532 లో అచ్యుతరాయని పాలనమందు "వేదమార్గ ప్రతిష్ఠాపనాచార్యులైన అక్షోభ్యయాజి సూత్రి భారద్వాజ గోత్ర ఋక్శాఖులైన తాళ్ళపాక తిరుమలయ్య అచ్యుతరాయలనుండి పొందిన మూడు గ్రామములను హంపి విఠలదేవునికి దానము చేసెను.

రామామాత్యునికి సంబంధించిన రెండు శాసనములనుండి ఇతడు అచ్యుతరాయ సదాశివరాయల కాలమున ప్రసిద్ధ వ్యక్తియై యుండెనని తెలియుచున్నది. బళ్ళారిజిల్లా కూడ్లిగి తాలూకా చిక్క కెరెయాగి హళ్ళిలో నున్న శాసనము శాలివాహనశక 1461 వ వికారి, భాద్రపదశుద్ధ 12 (ఆగస్టు 29 మంగళవారము క్రీ॥ శ॥ 1536) లో బయకార రామప్పయ్యచే ప్రకటింపబడెను. కొండవీటిసీమలోని పరాశర గోత్రజుడైన రంగయ్య కుమారుడు బొమ్మయ్య మంత్రి; ఇతని కొడుకు శ్రీరామ మంత్రి. శ్రీరాముడును తెలగమ్మ ప్రసిద్ధులైన పెద్దతిమ్మ, తిమ్మ, ముకుంద్ర, భాస్కర, [illegible], భావయ—వీరిలో భాస్కర లేక బొద్దు ప్రభు అచ్యుతరాయలనుండి కొండవీడును పొందినవాడై అక్కడ గోపీనాథ నగరమును నిర్మించి గోపీనాథుని ప్రతిష్ఠించెను. అతని పెద్ద అన్నయైన పెద్ద తిమ్మ, లక్కమ్మ—వీరే రామామాత్యుని జనకులు.

బయకార రామప్పయ్య కొన్ని గ్రామములను నిర్మించెననియు అనేక చెరువులనుకూడా త్రవ్వించెననియు తానే చెప్పికొని యున్నాడు. బళ్ళారిజిల్లా హడగలి తాలూకాలోని వంగహళ్ళి శాసనమున బయకార రామప్పయ్య సదాశివరాయల పాలనమున తిమ్మాపురమనెడి అగ్రహారమును నిర్మించి బంకేశ్వర, గోపీనాథ దేవాలయములను నిర్మించి కొట్టూరు

---

*"బయకారం" శబ్దమును అల్లసాని పెద్దన [illegible] చెప్పిన ఉత్పలమాలికలో "బయకారపు గన్నడ గౌళపంతుకా" అని ప్రయోగించినాడు. అనగ సంగీతపు అని అర్థము చేయవలెను.

సీమలోని పోళలకొండి—తైరాపుర గ్రామమునకు గోపీనాథ పురమని పేరిడి దానము చేసెను. (S. I. I. IX. 2. 68).

'స్వరమేళ కళానిధి'లో రామామాత్యుడు తన తండ్రిపేరు తోంటిమంది తిమ్మ (పెద్ద తిమ్మ) అని మాతామహుడు కల్లప్ప అనీ చెప్పికొన్నాడు. ఈ కల్లప్ప కల్లినాథుడేమో అని విచారించవలసియున్నది. రామామాత్యుడు కల్లినాథుని "సంగీత కళానిధి" అను గ్రంథము యొక్క పేరును "స్వరమేళ కళానిధి" అని మార్చుకొంటను గమనించదగినది. కల్లినాథుడు "మేళవీణా"త్రిని చెప్పియున్నాడు. విద్యారణ్యులో లేక గోపాల నాయకుడో 'మేళ' శబ్ద ప్రయోగమును చేసియుండవచ్చును. వెంకటమఖికి ముందే రామామాత్యుడే మేళకర్త నియమనమును రూఢికి తెచ్చెనని నిశ్చయించవచ్చును. విద్యారణ్యులు నాట, గూర్జరి, వరాళి, శ్రీ, భైరవి, సామంత, కాంభోజి, ముఖారి, శుద్ధరామక్రియ, కేదారగౌళ, హెజ్జుజి, దేశాక్షి అను పదునైదు మేళములను చెప్పియున్నారు. రామామాత్యుడు ముఖారిని శుద్ధమేళమని అంగీకరించియున్నాడు. ముఖారి, మాళవగౌళ, శ్రీ, సారంగనాట హిందోళ, సుధారామక్రియ (శుద్ధ?) దేశాక్షి, కన్నడగౌళ, శుద్ధనాట, అహిరి, నాదరామక్రియ, శుద్ధవరాళి, రీతిగౌళ, వసంతభైరవి, కేదారగౌళ, హెజ్జుజి, సామవరాళి, రేవగుప్తి, సామంత, కాంభోజి — మేళములను బహుశః విద్యారణ్యులవలెనే చెప్పియుండుటచేత రామామాత్యుని పంచశ్రుతి 'రి' 'ధ' షట్‌శ్రుతి 'రి', 'ధ' ద్యుతిపంచమము విద్యారణ్యుని పద్ధతిలోనే యుండవచ్చును. విద్యారణ్యులు "సంగీత రత్నాకర" పద్ధతిని సంపూర్ణముగ అంగీకరించలేదు. సర్వజ్ఞసింగము, కల్లినాథులు శార్ఙ్గదేవుని అనుసరించుటకు ప్రయత్నించిరి.

ఆంధ్రకవితా పితామహుడైన అల్లసాని పెద్దన మనుచరిత్రలో దేశాక్షి రాగము ప్రాతఃకాలమున పాడదగినదని వీణను దానికనుకూలముగ మేళవించవలెనని చెప్పియున్నాడు. "ప్రభాతోచిత వాతాహతాలోల తంత్రుల మేళవింపగదవే లోలాక్షి! దేశాక్షికిన్" (తృ. ఆశ్వా. 17 పద్యం). దీనినుండి వీణకు మెట్లు ఉండెనని యూహించవచ్చును. నాయకియొక్క మృదువైన నాదమ స్వరిని కోకిల యొక్క కుహూ, కాకలీ స్వరికిని, "కాంభోజి మేళవిపంచికొరవసుధా పూరంబు" (వసుచరిత్ర) వను పోల్చుటచే దేశాక్షి మేళము, కాంభోజి మేళములు విద్యారణ్య రామామాత్యులు పైన చెప్పినట్టి మేళకర్తలే యైయుండవలెను. రామామాత్యుని కాంభోజి మేళములో పంచశ్రుతి ఋషభ, అంతర గాంధార, పంచశ్రుతి ధైవత, కాకలీనిషాద ప్రయోగమున్నది.

రామామాత్యుడు తనకంటెను ముందు చెప్పబడిన అనేక కృతులు తన కాలమునకు అదృశ్యమైనవని చెప్పియున్నాడు. అచ్యుత పంచమ మధ్యమములు శుద్ధ పంచమ మధ్యమములైనవి. అవే వికృతముగ వికృత ఋషభ, ధైవతములు, శుద్ధములైనవి. స్వరముల పేర్లు మారియుండెను. పూర్వపు త్రిశ్రుతి చ్యుతషడ్జమును రామామాత్యుడు చ్యుతషడ్జ నిషాదమనియు, చ్యుత మధ్యమమును చ్యుతమధ్యమ గాంధారమనియు చ్యుతపంచమమును చ్యుతపంచమ మధ్యమమనియు పేరిడెను. పంచశ్రుతి ఋషభమును శుద్ధ గాంధార, షట్‌శ్రుతి ఋషభ సాధారణ గాంధారమువలె పంచశ్రుతి షట్‌శ్రుతి ధైవతములను కూడ చెప్పియుండుట చేత రామామాత్యుడు వెంకటమఖి (ప్రతి మధ్యమ) మేళకర్త పద్ధతికి మార్గమును చూపించెను. కాలక్రమమున స్వరములు తీవ్రమవుచుండుట స్పష్టముగ కనుపించుచున్నది. సోమనాథుడు "రాగవిబోధ" యందు రామామాత్యుని యొక్క వికృతుల నంగీకరించి మరి రెండింటిని చేర్చి మృదుతీవ్రములని సంకేతములను చేర్చియున్నాడు. రామామాత్యుని కాలమునకు వికృత పంచమము అదృశ్యమై చ్యుతపంచమ మధ్యమము వచ్చి, మధ్యమగ్రామము గాంధారగ్రామము వలెనే రూఢిలో లేకుండాపోయెను.

వీణావిషయమును శార్ఙ్గదేవ, కల్లినాథ, రామామాత్య, సోమనాథ, గోవిందదీక్షితులు మార్పుమను గావించిరి. శార్ఙ్గదేవుడు 'నిశ్శంక' వీణను సృష్టించితినని చెప్పికొనియున్నాడు. శార్ఙ్గదేవుని కాలమున 21 తంత్రులు గల మత్తకోకిల వీణ ప్రధానముగ నుండి రుద్రవీణయని ప్రవర్తింపబడియుండెను. దానిని రామామాత్యుడు శుద్ధ, మధ్యమములనియు అచ్యుత రాజేంద్ర మేళవీణయనియును మార్పుగావించెను. అతని మధ్యమ మేళవీణను 4 తంత్రుల ప్రక్కలో 3 శ్రుతి తంత్రులూ

6 మెట్టులూ ఉండెనని తెలియుచున్నది. స్వయంభు స్వరస్థానములను నిర్ధరించి వానికి రామామాత్యుడే సరియైన మెట్టులను వేసియుంకొనుటవలన శ్రుత్యంతరములను చాలనటువు లెక్కాచార ప్రకారముగ నిశ్చయించుటకు సౌలభ్యమాయెను. సంవాదులను కనిపెట్టి వానినుండి యితర స్వరస్థానములను శ్రుత్యంతరములను నిర్ణయించు శార్ఙ్గదేవుని పరిపాటికంటెను రామామాత్యుని పరిపాటియే అధిక సమర్థకమైయున్నది. రామామాత్యుని వీణయందలి యేకాంతంతులలో ప్రక్కనిగల మూడు శ్రుతితంతులు మంద్ర 'ప'; మంద్ర 'స'; అనుమంద్ర 'ప' లను ఇచ్చును. పైనగల వాగ్గుతంతులు సంపూర్ణ స్పందనముతో అనుమంద్ర 'ప', అనుమంద్ర 'స', మంద్ర 'ప' మంద్ర 'స' లను ఇచ్చును. పిమ్మట రామామాత్యుని ఆరు మెట్టులలో యథాక్రమముగ యీ క్రింద తెలిపిన స్వరములు వచ్చును :—

వెంకటమఖి రామామాత్యుని తీవ్రముగ ఖండించినను ఆతని మతము మేళ వీణ నే అనుకరించెను. ఇదిగాక శ్రీరాగ(ముఖారి) శుద్ధమని చెప్పి రామామాత్యుని శ్రుతి వాద్యభేదములను అంగీకరించిరి. రామామాత్యుడు మాళవగౌళ, శుద్ధనాట, శుద్ధవరాళి, లలిత, సౌరాష్ట్రి, మధ్యమాది, భూపాల, బౌళి, గుర్జరి, గుండక్రియ, దేశాక్షి, నాదనామక్రియ రాగములను నిర్ధరించెను. రామామాత్యుని సమకాలికుడైన పుండరీక విఠలుడు చెంగలూరు దగ్గరనుండు సాతనూరునివాసిగానుండి అక్బర్ ఆస్థానమున "అక్బరీయ కాళిదాస" అను బిరుదమును వహించి తాన్‌సేనునకు గురువుగా నుండెను. హిందూస్థాని సంగీత పద్ధతికి మూలపురుషులలో నొకడని చెప్పవచ్చును. ఈతడు 'రాగమంజరి', 'షడ్రాగ చంద్రోదయము', 'నాట్య నిర్ణయము' మొదలైనవి వ్రాసెను. ఈ పుండరీకవిఠలుడు రామామాత్యునే అనుకరించియుండుటచేత బయకార రామామాత్యుని యొక్క కర్ణాటక సంగీత సేవ ఎంతటి అమోఘమైనదో విదితమగుచున్నది.

	1	2	3	4	5	6
1 వ తంతి	శుధ	శుని	కౌని	చ్యుతషడ్జని	శుస	శురి
2 వ ,,	శురి	శుగ	సాగ	చ్యుత మధ్యమగ	శుమ	చ్యుత పంచ 'మ'
3 వ ,,	శుధ	శుని	కౌని	చ్యుత షడ్జని	శుస	శురి
4 వ ,,	శురి	శుగ	సాగ	చ్యుత మధ్యమ 'గ'	శుమ	చ్యుత పంచ 'మ'

ఎదురువచ్చిన మృత్యువు

జీవనప్రభాత

ముందుగా చెప్పి రాదు. తన రాక తనకే తెలియనట్లు నటిస్తుంది. ఏదో వేళాపాళా తెలియని సమయాన, యథాలాభంగా షికారు తిరుగుతూ తిరుగుతూ వుంటే, దటుక్కున ఏదో స్ఫురణకు రాగా, ఒకింతసేపు వేచివుండి...ఏదో అనుకుని ఏమీ చేయలేనట్లు......ఎక్కడో మరి ఏ యింటిమీదనో దక్కగా నిక్కచ్చిగా వాలి కూర్చుంటుంది!—

ఆమె చల్లని బరువైన శరీరం ఆ యిల్లంతా క్షణంలో వ్యాపిస్తుంది. ఆమె ఉనికిని అనేక కంఠాలు ఏకస్థాయిలో పదే పదే ఘోషిస్తాయి.

మనకు అతి సన్నిహితమైనదీ...అతి దూరమైనదీ—

మనిషికి అత్యవసరమైనదీ, కోరుకున్నప్పుడు లభ్యం కానిదీ...

ఆమె....మృత్యువు!

* * * *

ఆరోజు ప్రభలవారి కొంపలోంచి ఒకే ఒక్క కంఠం గొల్లుమంది. వచ్చిన నలుగురికీ వార్తల నందిస్తూ ఇతోధికంగా సహాయపడుతోంది—పనిమనిషి అప్పలమ్మ, కళ్ళనీళ్ళతో పమిట చెంగు తుడుచుకుంటూ.

ప్రభల విశ్వనాథశాస్త్రి బ్రతికివుండగా ఏమిటో చనిపోయిన తర్వాత కూడా అంతే అనిపిస్తున్నాడు ఆ వూరి కంతా.

అతన్ని అంతా ఎరుగుదురు — కొంచెమో గొప్పో. అయితే, అతని అంతస్సు మాత్రం ఎవరూ ఎరుగరు ... తానొక్కతె మాత్రమే ఎరుగుదునని గట్టిగా చాటి రాగాలమన్యనే చెప్తోంది—సూరమ్మ అని పిలవబడే సూర్యకాంతమ్మ.

"రోజూమాదిరే నిన్నా మామూలు పనులన్నీ చేసుకున్నాడు...రాత్రి యథాప్రకారం భోంచేసి గొడ్లనీ చూసుకోడాని కెళ్ళేడు...తర్వాత ఊరంతా తిరిగి కాస్సేపు ఒరుగుకుని పడుకున్నాడు..."

"అవును—కొంతసేపు గుక్కెడు ప్రాణం..." శవం ప్రక్కనే చిటికెలపడుతూ అంది ప్రక్కయింటి ముసలమ్మ.

శాస్త్రి మృతివిధానం కొంత ఆశ్చర్యాన్నే కలిగించింది—

రోజూకంటె ఒకగంట ముందుగానే, అంటే మూడుగంటలకే, తెల్లవారగట్ల లేచి గోదావరీస్నానం పూర్తిచేసుకునివచ్చాడుట. సూరమ్మ లేచేసరికి నారింజ చెట్టుకింద పద్మాసనం వేసుకుని జపం చేసుకుంటూ కనపడ్డాడు.

మళ్ళీ కొంతసేపటికి ఆమె అటువేపు వెళ్ళేసరికి దర్భాసనంమీద వెల్లకిలా పడుకుని నిద్రపోతున్నాడుట—

"లేనిపోని యీతిబాధలన్నీ యీమధ్య పెట్టుకుని ఒళ్ళు నాశనం చేసుకున్నాడు—నిద్రొచ్చిందో యేమో—" అనుకుని సూరమ్మ తనపనులు గబగబా ముగించుకో సాగింది.

అప్పటికి అప్పలమ్మ వీధిపాచి చేసి పెరట్లోకి వచ్చింది. సూరమ్మ కుంపటి రాజేస్తోంది-ఆయన లేచేసరికి ఇంత కాఫీ కాచి యివ్వడానికి....

సూరమ్మ ఏడుపుల మధ్యనే బయటపడుతున్న కథకి అప్పలమ్మ మధ్య మధ్య కొంత గ్రంథం అతికిస్తూ వస్తోంది.

అప్పలమ్మ పెరడు వూడుస్తోంది — ఆమూల నుంచి ఈమూలకి. అప్పటికప్పుడే చప్పగా తెల్లవారిపోయింది. ఒకటి రెండుసార్లు యథాలాపంగా శాస్త్రిగారికేసి చూసింది. జపం చేసుకునే ఆయన వేపు పాచి చీపురుతో వెళ్ళడం ఆమెకు ఆనవాయితీ కాదు. ఆయన తిడతాడని కాదు, పల్లెత్తుమాట అని ఎరుగడు. ఇప్పుడే కాదు. ఎప్పుడూ!

మారెమ్మపిన్ని గారు యింకా యింకా ఏవో చాదస్తంపనులు చేసుకుని, సూర్య నమస్కారాలు చేస్తోంది.

నీరెండ నారింజచెట్టుమీద పడుతోంది. ఎంతకీ కదలకుండా ఆకాశంకేసి చూస్తూ పడుకున్న శాస్త్రిని చూసి, అప్పలమ్మ మనసు పట్టలేక, చీపురు పారవేసి. మెల్లగా అటు వెళ్ళింది. తనకు తెలియకుండానే ఏదో పిచ్చికేక వేసి చతికిలపడింది.

"అప్పటికే గంటసేపయి మారాజు ప్రాణాలు పోయుంటాయి!" అంది.

అయినా అనుమానం దిగాలుగా ఆయనకేసి చూస్తూనే వుండిపోయింది. కేక విని కంగారుగా తొట్రుపడుతూ వచ్చిన మారెమ్మ ఆ దృశ్యం చూస్తూనే గొల్లుమంది.

ఒక మునీశ్వరుడిలాగ జపం చేసుకుంటూ యోగ సమాధిలోనే వుండి పరమేశ్వరుడిని చేరేడంటున్నారు, ప్రేక్షకులు.

ఏమైతేనేమి, అర్థం బద్ధం లేకుండా అర్ధాంతరంగా చనిపోయిన శాస్త్రిగారి వాకిలి దగ్గరే గ్రామం అంతా నిలబడిపోయినా, ఇద్దరు ముగ్గురు పెద్దలు గ్రామ చావిడి దగ్గర కూర్చుని పరిస్థితులు సమీక్షిస్తున్నారు. సిసలైన వార్తలు అక్కడికే చేరుతాయి. మళ్ళీ అక్కడినుంచే నలుదిక్కులకీ బయలుదేరుతాయి.

అక్రితం రాత్రి గ్రామం అన్ని వీధులూ శాస్త్రి తిరగ పాగేడు. యథాలాభంగానే అనిపించినా ఏదో ప్రత్యేకమైన ఆప్యాయతతో మాత్రం తిరిగేడు. ఎరిగినవాళ్ళనీ ఎరుగనివాళ్ళనీ, చివరికి కంటికి కనపడిన కుర్రకుంకలను కూడా పలకరించాడు. కుశలప్రశ్నలు వేశాడు. "మరి సెలవు తీసుకుంటా" అంటూ వచ్చాడు!

ఇన్ని సంవత్సరాలలోనూ ఎప్పుడూ ఎవరినీ తానై పలకరించి ఎరగడు. ఎవరేనా మాట్లాడించినా ముక్తసరిగా మాట తుంచినట్లు మాట్లాడేవాడు. అందుచేత ఆ ఎరుకయినవాళ్లు కాస్త విస్తుపోయారు కూడా —

"పాపం! ఆఖరిసారిగా అందరిదగ్గిరా సెలవు తీసేసుకున్నాడు..." అన్నాడు ముక్కు పొడుం పీలుస్తూ ... ఆరోజు ఇంటింటికి తిరగడం మానివేసిన యాయవారపు బ్రాహ్మడు.

'అంతేకాదుట —

అక్రితం రాత్రి గ్రామచావడిదగ్గిర కూర్చుని ప్రపంచరాజకీయాలను తారుమారు చేస్తూ నలుగురి చేతా బలవంతాన సెబాసు వేయింపిస్తున్న మునసబు కరణాల మధ్య శాస్త్రి పదినిమిషాలు గడిపేడు. ... అలవాటు లేని లోకాభిరామాయణం మాట్లాడేడు. ఎవ్వరూ ఎన్నడూ ఎరగని అతని నవ్వు నాలుగైదుసార్లు విన్నారు గ్రామప్రముఖులు!

"రెండెకరాలూ మా కోడెదూడనీ మా రైతు పోలయ్యకిచ్చేశాను. నేతవి మా దాసీది అప్పి — పిల్లలు గలది — దాన్ని తీసుకోమన్నాను ... ఇందాకనే వాళ్ళని పశువుల్ని తోలుకెళ్ళమన్నాను ..."

కరణం వెటకారంగానో కొంటెగానో అతని వేపు చూశాడు — తగలవేస్తున్న లంకాకుచుట్టను నోట్లోంచి తియ్యకుండా:

"ఏం ....యింత దాతృత్వం ... ?" అన్నాడు పైకి నీరసంగా...'ఎప్పుడూ లేనిది' అని మనస్సులో గట్టిగానే అనుకున్నాడు, సమాధానంగా పళ్లు పట పట లాడించుకున్నాడు.

"ఊరి పెద్దలు కాబట్టి మనవి చేసుకుంటున్నాను, ...అనాథులమీద...అనుకోకుండా ఏకొక్కకష్టం దొంగతనాలు మోపబడొచ్చు —"

"అటువంటివి జరక్కుండా చూడ్డానికి మీరు బతికేవున్నారుగా —" అన్నాడు మునసబు, వెటకారానికి మరింత కారం కలుపుతూ.

దూరంగాకూర్చుని మాటలన్నీ వింటున్న నారప రెడ్డి కత్తితో తాటికొమ్మని నరికినట్లు, "యింకో ఆవుండాలి కాబోలు!" అన్నాడు — అదిమాత్రం నీకెందుకోయ్ అన్నట్లు!

శాస్త్రి యథాలాభంగానే సమాధానం యిచ్చాడు: "దాని అవసరం వేరేవుంది!"

"కరణం గారి మాటకి సమాధానమే చెప్పేవారు గాదు—" ఇట్లే మందలించారు ఆయుర్వేద మార్తాండ అయ్యవార్లం అయ్యగారు.

"వ్యవసాయం మరి మూడుసంవత్సరాల వరకూ మా పోలడే ముక్తాకు చేస్తాడు," అంటూ శాస్త్రి లేచి నిలుచున్నాడు: ఇతర విషయాలు తనకు కానట్లు.

ఊరుకోలేక పోయాడు మునసబు. తనూ నిలబడ్డాడు: "ఏమాటండి శాస్త్రిగారూ సన్యసించేస్తున్నారా?... కాశీకి ప్రయాణం కట్టేరా?... యేమిటీ ఈ హడావుడంతా?!?"

"మనవూరుమీద కోపం వొచ్చిందేమో!" అని గొణుగుతున్నాడు కరణం, తన ప్రశ్నని మళ్ళీ మళ్ళీ చూపులతో నే పృచ్ఛిస్తూ—

శాస్త్రి రెండడుగులు వేశాడు. వీరపరెడ్డికూడా లేచి అయ్యవార్లంగారితో అన్నాడు: శాస్త్రి తరఫున: "తంటసాలన్నీ వొదిలించుకుంటున్నాడు లెండి"—

పేరుపేరునా సెలవుతీసుకుని శాస్త్రి వెళ్ళిపోయిన దిక్కు చూస్తూ అయ్యవార్లంగారు మిగిలిన వారితో అన్నారు:

"నా అనేవారెవరూ లేరు... యెవరికోసమనో సుఖం అనేది లేకుండా ఈమనిషి నాలుగు చేతులా ఆర్జించాడు... సుఖపడేయోగ్యతుండొద్దూ?"

ఈ ఉదయం, ఇదే అయ్యవార్లంగారు ఇదే చావడిదగ్గిర నలుగురితోటే అంటున్నారు: "అవు అవసరం వేరే వుంది—అని ఆ మనిషి అన్నప్పుడే నాకు అనుమానం వేసింది. తన చితి తనే పేర్చుకుంటున్నాడేమిరా అని!"

ఇటు ప్రథిలవారి కొంపల్లో గుండెలు పగల కొట్టుకుంటూ యేడుస్తున్న వితంతువు, శాస్త్రి కంటె రెండు మూడేళ్లు చిన్నదీ అయిన ఈ నారమ్మ ఎవరు?

అతనికి తోబుట్టువా? వంటలక్కా? కాదు... కాదు...

అతని సన్యాసి సంసారానికి లోగడ అప్రయత్నంగా దొరికిన ఒక ఆడ దిక్కు!

రెండేళ్ళక్రితందాకా ఈమెని ఆవూరివారెరగరు. ఎక్కడినుంచో ఆకాశంమీదనుంచపడ్డట్టు ఊడిపడి ఒక రోజు శాస్త్రి వాకిట్లో కూలబడింది. ఆనాటినుంచీ ఆ యింటికి ఆమె ఒక కావలి కుక్క అయి కూర్చుంది.

బంధుత్వం విషయం శాస్త్రిని ఎవరూ అడగలేదు. అడగలేరు, అడగరు. సంభాషణ పెంచే మనిషిని చూస్తే అతను తప్పించుకుని వెళ్లిపోయేవాడు. రకరకాల ప్రస్తావనలమీదట నారమ్మే ఆ విషయం చెప్పకు పేరి ఇలాంటి పొరుగుల ఆడవాళ్ళ ఊహ్య.

శాస్త్రికి ఈ నారమ్మ అనే నారపు బంధువు మినహా ఇంకెవరూ లేరా?

"ఆయన కెవరూ లేర్నాయనా ... అన్నిదిక్కులా పోయి గొల్లుమంటున్న నన్ను చేరదీశాడు. ఈ దిక్కు కూడా నాకు లేకుండా చేశాడు దేవుడు. ఒక్కమాటేనా చెప్పకుండా వచ్చిపోయాడు మా చినబాబు..."

* * *

రెండు నెలల్క్రితమే శాస్త్రిలో ఒక విపరీతమైన మార్పు కనిపెట్టింది నారమ్మ. మనిషి కొంచెం నీరసపడిపోతున్నట్లు కనిపించసాగేడు. అంతే కాదు— పూర్వం యెప్పుడూ కనిపించని విసుగూ చిరాకూ అతనిలో ముఖ్యంగా కనిపించసాగేయి.

అప్పట్లో నే అనుకుంటాను. శాస్త్రి ఏదో వూరు వెళ్ళి సాయంత్రానికే తిరిగిరాక మూడు నాలుగు రోజులకు వచ్చాడు. మనిషి ఎందుచేతనో డీలాపడి పోయాడు. ఒక రోజున అకస్మాత్తుగా రైతు పోలయ్య మీద మండిపడ్డాడు. తర్వాత తన దురుసుతనానికి తనే చాలా బాధపడ్డాడని నారమ్మ అంటుంది.

అప్పటినుంచే కాబోలు ఎప్పుడూ లేని చదువులు ప్రారంభించాడు రాత్రిళ్లు. గంటల తరబడి కళ్లు చిల్లులు చేసుకుంటూ లాంతరుదగ్గిర కూర్చునేవాడు. ఏవేవో వ్రాసుకునేవాడు.

నెలరోజుల క్రితం మళ్ళీ ఊరెళ్ళి నాలుగు రోజులలో తిరిగి వచ్చాడు. ఈసారి మనిషి రవంత స్థిమితపడ్డాడు. కాని అలవాటులేని రాత్రిళ్ల చదువులు మరీ యెక్కువయ్యాయి.

అటువంటి సమయాలలో-వసారాలో నేల మీద చెంగుపరుచుకొని పడుకుని వున్న నారమ్మ తనన్ను ఉసూరుమనేది. నాలుగైదు సార్లు నోరు కూడా చేసుకుంది.

"ఒళ్లు పాడుజేసుకుంటూ యెందుకు బాబూ ఈ తాపత్రయం?" అని.

అతను వినిపించుకునేవాడు కాదు.

కాని-ఆ మాటలు అన్న తర్వాత అతను ఏదో పరధ్యానంలోకి చూస్తూ ఊరుకోవడం ఆమె గమనించింది. ఒకవేళ అతని మనస్సుకి కష్టం కలుగుతోందేమోనని మరి ఆవిషయం మానివేసింది.

ఈమధ్య రెండు వారాలనుంచీ రోజూ ఎక్కడికో వెళ్ళి వస్తూనే ఉన్నారు. పొలం కూడా నాలుగైదు రోజులు వెళ్ళనే లేదుట. కాని, మనిషి బాగా దెబ్బతిన్నట్లే కనపడిపోతారు. హఠాత్తుగా, ఏదో పెద్ద బరువు గుండెల మీదనుంచి పోయినట్లుగా కనపడిపోయేమే కాకుండా జీవితంలో మొదటిసారి అన్నట్లు అతని ముఖాన చిరునవ్వు కూడా చూసి పొంగింది నారమ్మ.

మూడు రోజుల క్రితం కాబోలు మళ్ళీ రాజమండ్రీ వెళ్ళి వచ్చారు.

ఇదీ నారమ్మ చెప్పగలిగిన యావత్తు కథా. ఎన్ని రకాలుగా డొంక తిరుగుడుగా ప్రశ్నలు వేసేది, ఇంతకు మించి రవంత కూడా కథను పెంచలేకపోయింది నారమ్మ. అది కొంత కారణమయ్యింది, కరణంగారి నిస్పృహకు.

వీధిలో అగుపడిన మునికాళ్ళ మీద కూర్చొన్న కరణంగారికొచ్చింది తలనొప్పి. చుట్టు కొలువై జనాన్ని తిరస్కృతిగా పరికిస్తున్న మునసబుకేసి ఈర్ష్యతో చూసేవాడు కరణం. అలో దివా ఏలలో ఎప్పుడూ మునసబు ఇవ్వలేదు. ఇప్పుడు మాత్రం ఎక్కడినుంచి తెస్తాడు? ఆ లేని వస్తువును!

ఆ మునసబుకు ఈ గొడవేమీ పట్టినట్లే లేదు. తను పట్టపగలు శివజాగరణం చేస్తున్నాడన్న విషయమే మరచిపోయాడు.

ఈ మధ్య వ్యవసాయపు పనులేమీ లేనందువల్లా నాలుగు నెలలకు పూర్వమే పంచాయతీబోర్డు ఎలెక్షనులు పూర్తికావడంవలనా ప్రజలకందరికీ రెండు చేతులా తీరుబడి ఉండిపోయింది.

వాళ్ళందర్నీ పలకరిస్తూ, ఈ సందర్భాన్ని కాస్తా వినియోగించుకుంటున్నాడు మునసబు. అటువంటి వీలు పాలులు దొరకబుచ్చుకోవడం చేతకానివాడు కరణం. వయస్సు ముదిరిపోవడం వలనా, ఇట్టే కలతబారే మనస్సు కావడం వలనా, మరీ అయోమయంలో పడిపోతున్నాడు కరణం.

ఒకవేళ ఎవరైనా ఏ కారణం చేతైనా శాస్త్రిని చంపివేయలేదు కదా అని అతని అనుమానం.

పలుగురి వాకబుల వలనా ఈ నారమ్మ మంచిదే అనీ ఎంతో నమ్మకస్తురాలనీ—అతి చెరిగిన విషయమే అయినా రూఢిపడింది.

శాస్త్రి గంగలాటి మనిషి. ఎప్పుడూ తలదెప్పి కూడా రోగనని ప్రతీతి. నిన్నరాత్రే పదిమంది ఎదుటా నవ్వుతూ మాట్లాడేరు; ఊరంతా ఊరేగి వచ్చారు.

అటువంటివారు అర్ధాంతంగా చచ్చిపోలేదే గ్రామ పెద్దలకు వస్తుంది చిక్కు.

రేపు ఏ సుబ్బన్నో మొంగమూ రెవరో ఏనాడో వారసుడుగా వచ్చి అష్టదిగ్బంధమైన ప్రశ్నలూ వేసి తల మొత్తుకలకూ—ఏమాత్రం పొరబాటూ అక్రమం జరిగినా.

అయితే ఇప్పుడు శవపంచాయితీ శవపరీక్షా జరిగించాలా? శవాన్ని కొవ్వూరు గవర్నమెంటు డాక్టరుదగ్గిరికి పంపించాలా - లేక గోదావరి గట్టుకు పంపాలా?

"మనిషి ఉండేకొద్దీ ఉంది చూడండి. అది దీపుకు లాంటిది. ఉన్నట్టే మనకి తెలియదు. ఒకనాటిరోజు చూసుకుని 'నేనున్నాన్రోయ్ కాస్త జాగ్రత్తగా మసులుకోండి' అని గోల ప్రారంభిస్తుంది. మన్ని కొడమూకుంటాం అది రెండుతేనా అడుగుతుందివాటకం. అసలు ఆగిపోయే నాటివరకూ అసలటువంటి వస్తువే వున్నట్టు అంతవరకూ చాలామంది గ్రహించలేరు... అప్పటికింక లాభం లేదు!"

"ఎంతటి బలంగల మనిషినీ ఇట్టే పీక నులిమి చంపేస్తుందిలెండి....ఆ మాట నిజం. ఏమంటారా మా పెత్తండ్రి కొడుక్కి—"

అయ్యవార్లంగారు మునసబుతో నడిపిన సంభాషణలోని గుండెకాయిని పట్టుకుని కొంత ధైర్యంతో లేచి నిలుచున్నారు కరణం.

సరి అతని చావుని గురించి ఏదో ఒక నిర్ణయానికి రాగలిగేడు. అతని ఇతర వ్యవహారాలెలాగ తేల్చాలి అని—

ఒక యిల్లు, పది పన్నెండెకరాల సుక్షేత్రమైన మాగాణి, మామిడితోట, నారింజతోట, ఇంట్లో నిలవవున్న బస్తాల ధాన్యం, మిరప బుట్టలు, అపరాలు... ఇవి కాక ఎక్కడో యే బ్యాంకులోనో వుండేవీరాలని పుకారుగా వున్న వచ్చినంత రొక్కం నిలవ.

ఇదంతా ఏవిధంగా యెవరికి దఖలు పరచాలి ఇతని ఆస్తిపాస్తులన్నీ ఎంతకాలం కోర్టు లిటిగేషన్లలో వుండాలి? అది తెమిలేలోగా తనకొచ్చు ఎంతవరకూ అరిగిపోవాలి?

ఎందుకు వచ్చిందిరా ఈ దిక్కుమాలిన పంచాయితీ అని కరణంతోబాటు బోర్డు అధ్యక్షుడు వారప రెడ్డి కూడా బాధపడుతున్నాడు.

"ఏదో నూటికి కోటికి మన హయాంలో ఇలాంటివి జరక్కపోతే యెలాగయ్యా" అంటాడు మునసబు. అతనిదంతా పిడివాదం. ఇటువంటి సంఘటనల వలన గాని ఊరి పేరు పేపర్లో పడదు.

శాస్త్రికి ఆ వూళ్ళో విరోధులుండడానికి వీలు లేదు. ఎవరేనా చిల్లర మల్లర అడిగిందే తడవుగా ఇచ్చి వేసేవాడు. అతని దగ్గరికి, వ్యాపారానికయ్యేది డబ్బు సర్దుబాటుకయ్యేది, రాజమండ్రీనుంచి ఇద్దరు ముగ్గురు వర్తకులు వచ్చిపోయేవారు. వాళ్లు మంచి పరపతి ఉన్నవారే. ఎంత పిసినిగొట్టు మనిషని శాస్త్రి పేరు పొందినా, అతని పిసినారితనంవల్లా - పట్టుదల వలన బాధపడి ఇబ్బందులు పడిన వారు గాని, అతని పట్టుదల వలన కష్టాలపాలయినవారు గాని, ఆ గ్రామంలో లేరు. ఆ చుట్టుపట్లా లేరు. ఎవరేనా దూరంగా వున్నారేమో యెవరూ యెరుగరు.

పట్టుదలా పిసినిగొట్టుతనం అతను సేద్యంలో చూపించేవాడు ముఖ్యంగా. తను రెక్కలు విరుచుకుని పని చేసేవాడు. ఎదుటివాడిచేత చేయించేవాడు. చెట్టుని వున్న ఒక్క కాయా ఎవరినీ ముట్టుకోనిచ్చే వాడు కాదు.

గ్రామానికి సంబంధించిన వ్యవహారాలలో మాత్రం మొదటినుంచీ అతనిది ఒకటే పద్ధతి. పది మందీ కలిసి చేసిన నిర్ణయాన్ని తానూ ఒప్పుకునే వాడు; కక్షలలో మాత్రం కలుగజేసుకునేవాడు కాదు.

సుమారు పుష్కరం క్రితం శాస్త్రి తల్లిదండ్రులు ఎక్కడనుంచో ఈ వూరు తరలివచ్చారు. దరిమిలాని ఒకటి రెండు సంవత్సరాలకే శాస్త్రి దిగి వ్యవసాయం ప్రారంభించాడు. రెండెకరాల మాగాణి పొలంతో. అతని తండ్రి యెప్పుడూ వీధి వాకిలి చూడనే లేదు. ఆయన చివరి జీవితం అంతా ఒకే మంచంమీద గడచిపోయింది. శాస్త్రి తల్లిని మాత్రం అవూరివారు తరచు చూస్తానే ఉండేవారు—గోదావరికీ ఇంటికీ మధ్యని-నీళ్ళ కడవతో. ఒక పండు ముత్తైదువ ఒక పార్వతీదేవి వలె- మెల్లగా అడుగులలో అడుగులు వేసుకుంటూ వెళ్లేది!

అతను వచ్చిన మరి రెండు సంవత్సరాలలోపునే తల్లిదండ్రులిద్దరికీ ఒకే మాసంలో అతను దహనం చేశాడు. యథావిధిగా కర్మ జరిపించాడు. అదివరకు తలమీద వుండే క్రాపింగు తల్లి చనిపోయినప్పుడే మాయమయి మరి రాలేదు. అతని వేషం కూడా ఆనాటినుంచే మారిపోయింది. ఒక కుంకుపంచ, బనీను-కుంకుమ వస్త్రాలలోకి.

ఒక విరాగివలె కనపడేవాడు. కాని, అతి పొదుపరి. నిత్య సంధ్యావందనాదికాలతో కర్మిష్ఠి అనే పేరు సంపాదించాడు. నారమ్మకు పూర్వం స్వయంపాకం మీదనే బ్రతికేవాడు.

మంచిబలిష్ఠుడూ, ఆజానుబాహుడూ అయిన అతనికి గ్రామం వయస్సు నిర్ణయించలేకపోయింది. నారమ్మ అంచనా ప్రకారం యేభయి దగ్గర. కాని అతని శిరం పది సంవత్సరాలు తక్కువే చెపుతుంది. అతనికంటే చిన్నదే అయిన నారమ్మ షష్టిపూర్తి అయిన జీవిలాగ కనపడుతుంది.

తెల్లవారకట్ల ఏనాలుగింటికో లేచిన శాస్త్రి పొలంలో కాయకష్టం చేసుకుంటూ, అపరాహ్ణం తిరిగివచ్చి ఏక భోజనం చేసుకుని, ఆతర్వాత ఎన్నడూ విశ్రాంతిని ఎరుగక, రాత్రి ఏ పదింటికో పడక చేరేవాడు.

ఒక విధంగా ఎన్నడూ నీతి నియమం తప్పని ఈ మనిషి, పదిమందికీ ఒక ప్రశ్నగానే, అర్థంకాని సమస్యగానే చనిపోయాడు. తన స్వంత దహన సంస్కారాలకు ఏమి యేర్పాటులు చేసుకున్నాడో గోచరం కావటంలేదు పెద్దలకు.

"ఆయనకి నేనూ నాకు ఆయనా మిగపోయిస్తే చేయనిక్కా లేదండి. యావత్తు కర్మ యథావిధిగా ముందు జరిపించండి స్వామీ—" అని కళ్ళనీళ్లు తుడుచుకుని అన్నది నారమ్మ.

గతించినదానికి విచారించీ తల మొత్తుకునీ లాభంలేదని ఆమె గ్రహించేసరికి ఉదయం పదిగంటలు దాటింది.

ఎదురువచ్చిన మృత్యువు

ఆ వీధి స్త్రీలంతా పొయ్యిలలో నిప్పువెయ్యక శవం ఎప్పుడు కదులుతుందా, ఎప్పుడు రెండు మెతుకులు ఉడకవేసి పిల్లలకి పెట్టుకోవటా అని ఎదురుచూస్తున్నారు.

ఏది ఏమయినా అది తప్పదు కదా!

"ఆ మహానుభావుడి ధర్మమా అంటూ ఇంటో ఊరంతటికీ సరిపడే సరుకుంది. ఏదో రొక్కం నిలవ వుంటుంది...కానియ్యండి బాబూ..."

అని జవాను మరొక్కసారి ధైర్యం చెప్పిన తర్వాత కరణంగారి కాలు కదిలింది. రెండు మూడువందల లోగిళ్ల బ్రాహ్మణ్యంగల అగ్రహారం, విశ్వనాథశాస్త్రి భౌతిక దేహం దహనసంస్కారానికి గోదావరిఒడ్డుకు ప్రయాణం చేసింది.

ఇరుగు పొరుగుల స్త్రీలంతా ప్రక్కల వారింటికి మిగిలివున్న ఒకళ్లే నూరమ్మని మరీమరీ పరామర్శించి వెళ్ళిపోతున్నారు. ఏదో అన్నీ తనకు తెలుసునని చెపుతోందేగాని, నిజానికి విశ్వనాథశాస్త్రి హృదయంలో గుప్తంగా నిలచిపోయి దహనమైపోయిన సంగతులు ఆమెకేమి తెలుసు?

అతని భార్యాబిడ్డలు అసలుండేవారా? అతని అత్తవారెవరు? ఎక్కడ? అతని పూర్వచరిత్ర యేమిటి?

ఈ మనిషి ఎక్కడెక్కడికో తిరుగుతూ రకరకాలుగా పడిన తాపత్రయం ఏమిటి? ఎందుకు పడ్డాడుట?

ఈ ప్రశ్నలకి ఆమె ఏమి సమాధానాలు చెప్పగలదు—?

ఒక్క నమస్కారం తప్ప!

* * *

దహన సంస్కారం పూర్తయిన మరుక్షణంలో, ముందుముందు ఎందుకైనా మంచిదనే వుద్దేశ్యంతో, దినపత్రికలకు కరణంగారి సంతకంతో ఒక ప్రకటన పంపబడింది.

మృతి వివరాలు ఇస్తూ - ఎవరైనా అతి సన్నిహితులు గాని ఆత్మీయులు గాని శాస్త్రిగారి ఆస్తి పాస్తులకి వారసులు కాతగ్గవారుంటే పూర్తి వివరాలతో వెంటనే తెలియచేస్తూ (యథావిధిగా కర్మ చేయడానికి) బయలుదేరి రావలసింది - అని ఆ ప్రకటన.

అనవసరమైన లిటిగేషను ముందుగానే పెరగకుండా వుంచడానికిగాను ఇందులో ఆస్తి వివరాలు మాత్రం ఇవ్వబడలేదు. ఇది పంచాయితీ పెద్దలంతా ఏకగ్రీవంగా ఆమోదించి చేసిన పని.

"ఒక్కసారి మాటవరసకు కూడా చెప్పలేదు ఎక్కడి వాళ్లెవరున్నారో యేమిటో...ఇక్కడ తలదాచుకున్నందుకు మోయలేని బరువులన్నీ నా నెత్తినే వొదిలివెళ్లేడు కదా...అహోరాత్రులు కష్టించి సంపాదించిన ఆస్తికాస్తా ముక్కలైపోతూంటే చూడవలసిన కర్మకూడా నాకు రాసివుంది కాబోలు..."

అని నూరమ్మ మనిషి మనిషిదగ్గరా వాపోవసాగింది.

నిజమే మరి. దిక్కులేని ఆవిడ. అంతా పరాయి వాళ్లు. తానూ పరాయిదే. ఏమిచేస్తే ఏమంటారో ముందు ముందు.

ఆమెని హఠాత్తుగా నిండు సముద్రంలో నే ముంచి పారవేశాడు—అదికూడా వాస్తవమే!

వ్యవహారం వ్యవహారమే మరి. పద్ధతి ప్రకారం నడవుకోవలసిందే - ఎవరైనా. ఆ యింటగల సరుకుల జాబితా, కంటికి కనపడే ఆస్తివివరం పంచాయితీ పెద్దలు తయారుచేశారు. ఇంట్లో కొంచెం తక్కువగా రెండువందల రూపాయల రొక్కం వుంది. బ్యాంకు పాసుబుక్కులు - చెక్కుబుక్కులు అన్నీ వున్నాయి. అతని పెట్టెలు అన్నీ తాత్కాలికంగా సీళ్లు వేశారు. ఇంటెడు సరుకులూ సామానుతో సహా నూరమ్మకు తాత్కాలికంగా వప్పగించారు...

ఆ రోజుకూడా తెల్లవారేసరికి శాస్త్రి గుణగణాలు అనోటాఅనోటా రకరకాలుగా ప్రతిధ్వనించసాగేయి. అతని మృత్యువు ఎంత వింతగా వుందో, ఆఖరివారపు అతని చరిత్రకంటే ఆఖరి రోజు అతని దినచర్య అందర్నీ విభ్రాంతుల్ని చేయసాగింది...

ఈ ఆఖరివారం యావత్తూ వ్యవహారాలన్నీ చక్కబెట్టుకోవడంలో అతను గడిపేడు. తను ఇవ్వవలసినవారందరికీ అణాపైసలతో లెక్కకట్టి ఇచ్చివేశాడు. తనకు రావలసిన బాకీలు చాలావరకూ రాబట్టుకున్నాడు. రానివాటికి రాలేనివాటికి విచిత్రంగా తెగతెంపులు చేసుకున్నాడు.

ఇద్దరు బాకీదార్లను తను ముక్కు పిండగం చేయర గని ఇద్దరు రాజమండ్రీలోని సామాన్య గృహస్థులకు అవార్తీ వేశాడు. మిగిలిపోయిన నోట్లమీద ఈవిధంగా చెల్లు వ్రాసియిచ్చాడు :

“ కారణాంతరాలవలన ఈనాడు నా పరిస్థితులు బాగుగా లేకపోవడం వలన, ఈనోటు బాపతు అసలు ఫాయిదాలు యావత్తూ నాకు ముట్టినట్లే భావించుకుని చెల్లు వ్రాస్తున్నాను. ఈ నోటుమీద ఇక నాకుగాని, నా అనంతరం నా వారసులకు గాని యెటువంటి బాధ్యతా యేవిధమైన హక్కూ లేదు.”

ఒక్క కొవ్వూరులోని రంగయ్య శ్రేష్ఠిమాత్రం ఈ విధంగా చెల్లు వ్రాయించుకోడానికి వప్పుకో లేదుట. ఒక్క వారం రోజులలో సొమ్ము సర్దుబాటు చేస్తానని బతిమాలుకున్నాడు. శాస్త్రి భిక్షుకికి అన్నగారు. ఒప్పలేదు చెల్లువ్రాసి : “నిజంగా సర్దుబాటు చెయ్యాలని నీకుంటే — నీ యిష్టం వొచ్చినప్పుడు, నే వున్నా లేకపోయినా, ఏ పరిస్థితిలో వున్నా — సొమ్ము యావత్తూ కరణంగారి చేతికియ్యి. దాన్ని ఏ విధంగా వినియోగించాలో వారికి తెలుస్తుంది —” అని అంటూ రెండోమాట వినిపించుకోకుండా వెళ్ళిపోయాడుట.

ఆ రంగయ్య వెయ్యిరూపాయల చిల్లరా పుచ్చుకుని ఇప్పుడు కరణంగారి యెదుట నిలుచున్నాడు :

“ఇంకో సమయంలో అయితే యిది కాజేసే వాడినే - నేపెద్ద నీతిమంతుణ్నని కాదు...కాని, ఇందులో ఒక్క పైసా కక్కుర్తిపడితే చాలు దుంప నాశనమై పోతానేమోనని భయం వేసింది” అని అతను నిజం వొప్పుకున్నాడు.

నలుగురి సలహామీద అన్నిటితోటే యుక్తి తేలుతుందనే ధీమాతో కరణం ఆ పెట్టెంగుకున్నారు - భగవంతుడిమీద భారం వేస్తూ.

మిగిలిన చెల్లుబడి వ్రాయబడిన నోట్లబాపతు మనుష్యులూ వారి కుటుంబాల సహితంగా గొల్లు మన్నారు శాస్త్రికోసం. అతని చరిత్రకు శిఖరంగా మిగిలివున్న సీతమ్మ పాదాలు తడిపేరు కన్నీళ్ళతో!

ఇంతే కాదు —

ఇటు రాజమండ్రీలోనూ అటు కొవ్వూరులోనూ — అతనికి స్నేహితులూ ముఖపరిచయులూ చాలామంది వున్నారుట. ఇంటింటికీ వెళ్ళి వారిని పలకరించి, వారివారి పిల్లలచేతుల్లో పాతికా పరకా పెట్టి వెళ్ళిపోయాడుట - ఈమధ్య.

నూరమ్మలూ పేరమ్మలూ విస్తుపోవడంలో ఆశ్చర్యం లేదు. ఇప్పుడు విస్తుపోతున్నది కరణంగారూ — ఆయన పరివారమూను.

శాస్త్రి నిజంగానే మహానుభావుడయి వుండాలి — సమీపిస్తున్న మృత్యువు సంగతి యెరిగినవాడయితే.. లేదా, ఏనాడో అతని భవిష్యత్తు చెప్పిన ఏ జ్యోతిష్కుడి లెక్క ప్రకారమో మృత్యువు వేంచేసి వుండాలి.

అయినా — ఆధారం?

దిగులు తీరిగి పదిమంది స్నేహితులనూ చూసి రావచ్చును...ఏకొ విధాన అయినా పయినా లేని వ్యక్తి పోరాలన్నీ ఇల్లలికి ముగ్గుపెట్టినట్లు చక్క పెట్టుకోవచ్చును...తనకు పిల్లా పీచూ లేరు కాబట్టి రావలసిన బాకీలు వచ్చినట్లే భావించుకుని వుండవచ్చును —

అతనికి నిజంగానే దక్షిణామ్నాయంనుంచి ఆహ్వానం ఒక నెలరోజుల ముందు రాకపోయినా వారంరోజులు ముందుగానే వచ్చివుండవచ్చును...యెదురు వచ్చిన మృత్యువు మరి పదిగంటలు టైమిచ్చివుండవచ్చును...

“తను చస్తానని యెరిగిన మనిషి చెయ్యవలసిన పనులన్నీ పూర్తిచెయ్యలేక ఈమనిషి?” అని కరణం తనమీదనే నొచ్చుకుంటున్నాడూ అంటే కారణం లేకపోలేదు —

గ్రామ శ్రీమూర్తుల మెడకు చుట్టుకున్న ఉరి త్రాడే అది !

రెండోనాడు తెల్లవారేసరికి గ్రామచావడి దగ్గిర నలభైరెండో సంవత్సరపు ఆగష్టు ఉద్యమాన్ని గురించి చర్చించేవారికి జనం సమకూడివున్నారు. అందరినోటా శాస్త్రి పేరే. పరిశీలించి చూస్తే ఈ జన సమూహంలో పరాయి గ్రామస్థులు కూడా చాలా మంది కనపడతారు తాత్కాలికంగా అంతా కులమత కక్షలు విడిచిపెట్టున్నారు.

ఏమంటే అందులో దావీదు అనే క్రైస్తవ ఉపాధ్యాయుడు ఇద్దరు ముగ్గురు హరిజన శిష్యులతో ఒక సర్వేరాతిమీద చతికిలపడి వున్నాడు. అతని

ఉబ్బిన ముఖం, ఎర్రపడి లోతుకు దిగిపోయిన కళ్ళు, జిడ్డు వోడుతున్న బుగ్గమీసాల నోరు... అయినా కూతుర్ని హత్యచేసి వచ్చినవాడి హృదయంతో కుడ్డి నాస్తికవాది తత్వంతో ఉన్నట్టున్నాడు—అరిగిపోయిన బీడీని ఇంకా పట్టుకుని జేవుర్నాకుతూ.

గ్రామ మునసబుగారి ముందు చేతులు కట్టుకుని వంగుతున్న తల మళ్ళీమళ్ళీ ఊపుతూ "అవునూ కాదూ అనే మాటలతో నే సాక్ష్యమిస్తోంది...పూర్వం వెలుగురయిదుకుర్ని మార్చి, ఈమున్నదే సుగం ప్రమ్మ కొని దాపీదును తన కూతురుతో సహా కట్టుకుని కాపరం చేస్తున్న "సువార్త"—

శాస్త్రిగారు తను బతికినన్నాళ్ళ ఇంకా చాలా చాలా వ్యవహారాలు చేశారు...కొన్ని దారుణాలు కూడా చేశారు...

తనకు బట్టలుతికే చాకలి సత్తి కూతురికి ఒక వంద రూపాయలకోటు బహుమానంగా ఇచ్చారుట. ఆ డబ్బుతోటే ఊళ్ళోవాళ్ళ కుట్టలతోటే అది పరారయి పోయింది—తను ప్రేమించిన నారపరెడ్డిగారి మేనల్లుడుంటే పట్నానికి!—ఈవిషయం సత్తి రకరకాలుగా వర్ణించి చెబుతోంది ఒకవంక!

గ్రామ చావడిలో కబుర్లు పూర్తయిన తర్వాత శాస్త్రి పెద్దగొంతు చివర జేవున్న పందులలోకి మళ్ళేనుటు. అందులో ఒక భాగం పాడుపడిపోయిన ఇంటి పెరటులో గొడ్లపాలలో రెండుతడికెలు అడ్డుపెట్టుకుని సుబ్బాయమ్మ అనే వృద్ధవితంతువు నివసిస్తోంది. ఎముకలు చీకి చివికిపోయి నడుము విరిగి వంగిపోయినా — తిప్పక, తిక్కు లేక—ఈ ముసలిది తెల్లవారగట్లనే లేచి ఒక బిందె భుజానవేసుకుని పోతుంది. రెండు బ్రాహ్మణ కుటుంబాలకు మడినీళ్లు మోస్తుంది. ముసకతో మూసుకు పోయిన ఆమె గాజుకళ్ళు, అలవాటూ పరిపాటీ అయిపోయిన గోదావరిదాకా నిరర్థకంతరంగా తీసుకు వెడతాయి. ఇదివరకు వారింటా వీరింటా చిల్లరపనులు కూడా చేసేది. ఇప్పుడా వోపిక చచ్చింది...ఇన్ని గంజినీళ్ళు కూడా కాచుకోవడం ఒక్కొక్కరోజు మగతలో మరచిపోతూ వుంటుంది.

ఈ ముసలిది ఏ తుజాన్నో సుట్టుక్కు మనక తప్పదు. ఆమెకు రాజమండ్రిలో ఒక్కగానొక్క మనవడున్నాడు. వారాలు చేసుకుంటూ చదువుకుంటు న్నాడు స్కూలుఫైనల్లోకి వచ్చాడు.

శాస్త్రి ఆమెకు ఎదురుగా నిలబడ్డాడు. పిలిచాడు. గుడ్డి దీపపుబుడ్డి వెలుతురులో ఒక చింకిచాప మధ్యలో ముంచెత్తుకుని పడివున్న ఆమె కదిలింది... వెతుకుతూ ఆ మనిషివేపు చూసింది. శాస్త్రిని ఏమో చాలాసార్లు చూసింది. స్వంత మనమణ్నే గుర్తుపట్ట గలిగేసరికి ఆమెకు చాలాసేపు పడుతుంది. అటువంటి స్థితిలోవున్న ప్రాణి అతన్ని గుర్తుపట్టగలదా?

ఆయన దగ్గరగా కూర్చుని ఆమెకు అర్థమయ్యేట్లు చాలాసేపు మాట్లాడి, చివరికి :

"నీ మనవణ్ని చదివించు. వాడేనా వృద్ధిలోకి వొస్తాడు," అంటూ ఆమె వంకరు తిరిగిన వేళ్ళకు ఒక పెద్ద కవరిచ్చాడు.

"ఇందులో బ్యాంకుపుస్తకం రెండు బాండ్లు వున్నాయి. నీ మనవడు బిఏయ్యేదాకా చదువుకోవచ్చు. పెళ్ళిగ్యాంపు వాళ్ళని కలుసుకోమను. నీ మనవడికి ఇది ఇస్తే వాడికే తెలుస్తుంది...ఎల్లుండి ఆదివారం—వాడొస్తాడుకదూ..." అన్నాడు.

అతను వెళ్ళిపోయాడు. ఆ మాటలు ఆమె కర్థం కాలేదు. కాగితాలు మనవడికియ్యాలి—వాడు చదువు కుంటాడు'...ఇంతవరకూమాత్రం ఆమెకు ఇంగితం; పదేపదే జ్ఞాపకం వస్తోంది వెళ్ళిపోయిన మనిషి దిక్కు చూస్తూ, ఒక పుస్తకంమూటలాగ, ఆకవర్ని చేతులలోనే పెట్టుకుని కూర్చుండిపోయింది — ఆరాత్రీ ఇంకో రాత్రీ గెల్లవారి, మనవడు రాజమండ్రీనుంచి వచ్చే వరకూ—

వాడు అర్థంకాని పరిస్థితులలో కవరుచింపుకుని చదువుకుని అమ్మమ్మని కౌగలించుకొని గొల్లున ఏడ్చాడు...

ఎంతోసేపటికి నీళ్ళు కారిన కళ్ళని వాడివేపుతిప్పి వాడివీపు నిమురుతూ......"ఏవరు నాయనా పాపం!" అంది...

"శాస్త్రిగారు—ప్రథిత విశ్వనాథ శాస్త్రిగారు" అన్నాడు.

ఆవిడ తల ఆడిస్తూ అంది: "పాపం!-పోయాడా? ఎప్పుడు? మంచివాడులా గుంది..."

* * * *

ఆ తర్వాత శాస్త్రి గారి విగ్రహం ఊరికి దూరంగా కొత్తగా వున్న మాదిగ గూడెం వేపు నడిచివెళ్ళినట్లు స్థానిక పత్రికొకటుల వాక్యం.

తాటి తోపులోంచి నడుస్తున్న ఈ పిలకశాస్త్రి గారిని దారిలివీధిలో చాలామంది పరకాయించి చూశారు. ఇరుకు గుడిసెలనీ కుళ్ళు కాలవలనీ తప్పించుకుంటూ ఏదో నిద్రమత్తులో వున్నట్లున్న అతన్ని చూసి అంతా ఆశ్చర్యపోయారు. అతను వాళ్ళని గమనించినట్లే లేదు.

అటు ప్రభుత్వంవారినీ ఇటు మిషనరీవారినీ అండగా చూసుకుని ఒక పాక వేసుకుని అందులో ఒక పాఠశాల నడుపుకుంటున్నాడు దావీదు. ఆదివారాలు ఆ పాఠశాలే ఒక చిన్న చర్చిగా మారుతుంది. దావీదు క్రైస్తవమతంమీద ఉపన్యసిస్తాడు. ఎవరేనా మతం పుచ్చుకుంటారేమో నని తాపత్రయపడతాడు. బాప్టిజం, ఒకటికి అయిదురూపాయలూ పెళ్ళి ఒకటికి అయిదురూపాయలూ—మిషనరీ వారిచ్చే పారితోషికం అతనికి. అతని సంపాదన కాస్తా సువార్త తిరుగుళ్ళకే ఖర్చయిపోతుంది.

పాక నెత్తిమీద ఒక పెద్ద కర్రసిలువ వుంది. చుట్టూవున్న ముళ్ళకంచెల ఆవరణకి ఒక విరిగిపడిపోయిన చిన్న వెదురుకర్రల గేటు—దాని నెత్తిమీద అక్షరాలు చెరిగిపోయిన పొడుగాటి బోర్డు.

శాస్త్రి పాక బయట నిలబడ్డాడు. లోపలగదిలో యుద్ధం జరుగుతోంది. శాస్త్రి పిలిచేడు. ఈ కంఠస్వరానికి లోపలియుద్ధం తాత్కాలికంగా నిలిచిపోయింది. మరి కాస్సేపటికి మసిబారిన లాంతరుతో రేగిపోయిన జుట్టుతో దావీదు ఎదురుగా ప్రత్యక్షమయ్యాడు— శాస్త్రిని చూసి ఎందుకో నివ్వెరపోయాడు.

అతని వెనకాలే వచ్చి నిలుచున్న సువార్త ముఖం రకరకాల చరిత్ర—ఆ చీకటిచాటునే చెపుతోంది. వయసులో దావీదుకంటే పెద్దది.

ఆ దంపతులిద్దరికీ బ్రాహ్మలూ, అందులో పిలక వున్న బ్రాహ్మలూ అంటే పరమ అసహ్యం—ద్వేషం...ఇతరకులాల వాళ్ళని ద్వేషిస్తే ఆ వూళ్ళో నిలవ నీడకూడా దొరకదని వారెరుగుదురు...

అర్థాంతరంగా వచ్చిన ఈ పిలకబ్రాహ్మడిని చూసి విస్తుపోయారు. వాళ్ళని పరామర్శిస్తూ కూర్చోడానికి శాస్త్రికి తీరుబడి లేదు—

శాస్త్రి మాట్లాడసాగేడు...

"ఏం దావీదూ! నీకు చివరకి ఎవరూ సహాయం చెయ్యలేదుట—ఆ మిషనరీవాళ్ళు కూడానా?"

కడుపులోంచి కోపంతో పొంగుతున్నా అణిచిపెట్టుకునే ప్రయత్నంతో దావీదు మూలిగేడు; సువార్త చిరచిరలాడుతూ రెండడుగులు ముందుకు వచ్చి దావీదు ప్రక్కనే నిలబడింది...అవసరం వస్తే ఆ ఎదుటి పిలకని చేత్తో లాగి పారెయ్యడానికి!

"సరే...దానికి మన మేంచేస్తాం...అయిందేదో అయిపోయింది. అనవసరంగా మతం చెడగొట్టుకున్నావు. అటూ యిటూ కూడా చెడిపోయావు...నీకు సహాయం కావాలి...డబ్బుంటే కాని నీకు పొట్టగడవదు. అది నాకు తెలిసింది."

దావీదు ఎందుచేతనో గాని "చిత్తమండి—" అన్నాడు. ఇంకోమాట అనడం అలవాటులేని నోరు వాడిది.

"ఈమధ్య నువ్వు పస్తులు పడుకుంటున్నావని కూడా తెలిసింది. నీకు కావలసిన సహాయం చేస్తా. ఈ స్థలం కొనుక్కోడానికీ, పడిపోయిన నీ పాక దృఢంగా కట్టుకోడానికీ...కొంత నీకు యిబ్బంది తీరే దానికీ కావలసింది అంతా చేస్తా—"

దావీదు ప్రపంచాన్ని మరచిపోతున్నాడు—ఎదురుగా నిలచివున్నది ఎవరో ఏమిటో కూడా అతనికి అవగాహం కావటం లేదు—

"నీ మొక్కలు సరిగ్గా పండితే ముందు సంవత్సరానికేనా నీకు గ్రాంటువస్తుంది...ఈలోగా కలో గంజో కాచుకుని బ్రతుకుతూవుండు..."

సువార్త క్రింది పెదవి రెండుఅంగుళాలు జారిపడిపోయింది. దావీదు రెండుచేతులూ కలిసి దణ్ణం పెడుతున్నాయి. ఎదురుగా శాస్త్రి స్వరూపంలో వాడికి ఏసుప్రభువు కనపడుతున్నాడు.

చదువుకున్నవాడివి...ఒక్క షరతు...దిక్కులేని పదిమందిపిల్లలకి చదువుచెప్పు...వాళ్ళందర్నీ నీ మతంలోకి ఎలాగేనా అయిదురూపాయల లాభం కోసం మార్చేయాలనే దుర్బుద్ధిమాత్రం పోగొట్టుకో.... ఎప్పటికేనా అది నీకు మంచిది....

శాస్త్రి వెళ్ళిపోతూ ఆగి సువార్తను చూస్తూ దావీదుతో అన్నాడు:

"ఇది యింకా వెనకటి పద్ధతిలోనే వున్నట్లు వింటున్నాను. భోగంది కూడా ఒక నీతికి కట్టుబడివుంటుంది. నీతో కలోగంజో తాగుతూ బతుకుతుందా... సరే...ఇష్టంలేదూ మెడపట్టుకుని గెంటెయ్యి... నీకు పెళ్ళాం లేకపోయినా వచ్చిన ఇబ్బందిలేదు. కూడూగుడ్డా వున్నవాడికి పెళ్ళాం. ఈ రోజుల్లోను నీకెందుకు? ఒక్కసారిగా ఎందరికి పెళ్ళాం అవుతుంది ఇది!...దీని వ్యవహారం ఈ తెల్లారిలోపునే తేల్చుకో—"

ఆమాటలు వింటూ, అతని చూపులు చూస్తూవున్న సువార్త పాతాళంలోకి దిగిపోతోంటే, డావీదు అన్నిటికీ చిత్తంకొడుతూ లెంపలు వేసుకుంటున్నాడు.

డావీదు దంపతులు ఆ రాత్రి ఏసుప్రభువుని మరచిపోయారు. అందుకు శిక్షగా తెల్లవారేసరికి వారికి వినబడింది—ఒక పిడుగులాగ—శాస్త్రి మరణ ఘోష.

"ఇంతకీ ఆ ప్రభువు కృప నాకులేదు. ఆ పంతుల్ని ఈరాత్రే తీసుకుపోవాలా?" అని తన అసమ్మతిని తన ప్రభువుకు యథేచ్ఛగా తెలియజేసుకున్నాడు డావీదు.

అంతేకాదు—పంతుల్ని ఎలాగయినాసరే తన పరలోక సామ్రాజ్యంలోకి తీసుకోవలసిందని డావీదు దంపతులు ప్రభువుకు ప్రార్థనలు కావించారు!

* * * *

శాస్త్రి చనిపోయి పదిరోజులయింది. గ్రామం అతన్ని మరచిపోతోంది. కాని—కరణం మునసబులకు మాత్రం మరవడానికి వీలు కుదరడంలేదు.

దినపత్రికలలోని ప్రకటనకు సమాధానంగా మూడు ఉత్తరాలు వచ్చేయి. ఉత్తరంకంటే పెద్దదైన టెలిగ్రాం ఒకటే వచ్చింది.

బంధువులు ముగ్గురూ ఎక్కడెక్కడో వుంటున్నారు. వారసులయ్యే ఆస్కారంమాత్రం తమకు కనపడడం లేదని విచారించారు. ఈ ప్రపంచంలో ఏదైనా జరగవచ్చు. అందుచేత వారివారి వివరాలు పూర్తిగా ఇచ్చుకున్నారు. నిలుచున్న పళంగా రావడానికి గవర్నమెంటు ఉద్యోగాలు—సెలవులు మంజూరు కావాలి. "ఇదేమాదిరి ఉత్తరాలు మూడు ఇంకా అనేకం వస్తాయికదా—బంధువర్గం పూర్తిలిస్టు మీ దగ్గరే ఈపాటికి తయారయి వుంటుంది. నాకు వారసున్నయ్యే యోగ్యత వుందని మీకు తెలిస్తే దయచేసి టెలిగ్రాం ఇప్పించండి...రెక్కలుకట్టుకుని కుటుంబంతో అక్కడ వాలగలను—"

అనే భరతవాక్యంతో మూడూ ఒకే ముసాయిదాకు తీసిన నకళ్ళలాగ ఉన్నాయి ఉత్తరాలు! ఒకదానికొకటి సంబంధంలేని మూడు ప్రాంతాలనుంచి వచ్చేయి.

ఇక నాలుగవది—అది టెలిగ్రాఫు ఉత్తరం. దాని తత్వమే వేరు...టూకీగా :

"నేను బంధువునే అయినా వారసుణ్ణికూడా అవగలిగే సౌభాగ్యత వుంటే—నాలాంటి వారసుల్ని విశ్వనాథశాస్త్రి గారికి ఒక వందమందేనా వుండాలి. ఇంతమందిమీ తగవులాడుకోవాలి. కోర్టులచుట్టూ తిరగాలి. కాబట్టి, ఆస్తిపాస్తుల వ్యవహారాలు నాకు సంబంధించినంతవరకూ అతి దూరంగా వుంచండి.

"ఎంతటి బలగం ఉన్నవాడికయినా సమయానికి ఒకరూ దగ్గరవుండక పోవచ్చును. ఆయనకి యథావిధి కర్మ చెయ్యడానికి ఆత్మీయులెవరూ లేకపోయిన పక్షంలో మీరు వెంటనే నాకు టెలిగ్రాం ఇవ్వండి. ఏవిధమయిన ఇతర మీమాంసలూ మీరు పెట్టుకోనవసరం లేదు...నే బయలుదేరి వస్తాను. నాకు సెలవు దొరకదూ, ఉద్యోగానికి రాజీనామా ఇస్తాను. యథావిధిగా కర్మచేస్తాను. తర్వాత మాసికాలూ అవీ ఇక్కడ పెట్టుకుంటాను. ఈవిధంగానైనా వారికి నా కృతజ్ఞత తెలియచేసుకుంటాను.

"అక్కడికి నేను తీరా వచ్చినతర్వాత ఆయన తాలూకువారు ఎవరేనా వస్తే, సరేసరి వారేచేస్తారు నేనేమీ అనుకోను.

"నాది ఒక్కటే షరతు. ఆస్తిపాస్తుల వ్యవహారం నాకనవసరం. ఒకవేళ నాకు ఏమైనా హక్కులుంటున్నట్లయితే వాటి నన్నిటినీ ఈ ఉత్తరం ద్వారా వదులుకుంటున్నాను. వెంటనే టెలిగ్రాం మాత్రం తప్పకుండా ఇవ్వండి..."

సమాధానానికి గాను కావలసినంత డబ్బు కూడా అక్కడే చెల్లించారు ఈ పెద్దమనిషి....ఇంత పురాణమూ చెప్పి తన బంధుత్వంమాత్రం ఏమిటో తెలియచేయనే లేదు!

"శాస్త్రికి దగ్గరవాళ్ళల్లాగే కనపడుతున్నారు ఈ నలుగురూ—" అన్నాడు నారపరెడ్డి. "ఒక్కడికీ ఆశలు లేవు—"

"లేకేం? ఆ ముగ్గురికీ వుంది. ఈ టెలిగ్రాం ఆయన ఎవడో పవ్వాసిస్తున్నాడు. పేరేమిటి?" అని మునసబు.

"ఆర్. పి. చంద్రం" అంటున్న కరణం కళ్లు వీధిలో నిలుచున్న ఆ వేపునుండి పరిశోత్రి ముఖాల మీద పడ్డాయి.

వీరంతా ఇప్పుడు స్టేషనులో దిగిన శాస్త్రి బంధువర్గంట—

ఈ వాళ్లుగోజాలనుంచీ రవంత జ్వరం తీస్తున్నట్లనిపించిన కరణానికీ టెలిగ్రాం చదువుతోంటేనే పూర్ణజ్వరం ముంచుకువచ్చింది. ఈ బంధువుల సైన్యాన్ని చూసేసరికి అతని కళ్ళకి మైకమూ శరీరానికి వణుకూ ప్రారంభమయి, ఆ జ్వరానికి ఒక 'మలేరియా' పరపతిని తీసుకువచ్చాయి

బంధువుల నందర్నీ తరలించుకొనిపోయి సూరమ్మకు అప్పగించాడు మునసబు. ఎంతో కృంగిపోయి వున్నా వారినందరినీ ఆమె గౌరవించింది, ఆదరించింది, భోజనాలకి యేర్పాట్లు చేయసాగింది. పాడుపడినట్లున్న ప్రభల వారింటికి ఇప్పుడు ఒక పెళ్ళికళ వచ్చింది...

కరణం తీరుబడిగా కూర్చుని ఆలోచించసాగేడు. నలుగురు పెద్దమనుష్యులలోనూ యెవరినీ పిలవనేమా—లేక అందర్నీ పిలవనేమా? మళ్ళీ మనకెందుకీ బాధ్యత—రేపు గవర్నమెంటు ప్లీడరే అన్నీ చూసుకుంటాడు... ఈ విధంగా పరిపరివిధాల పరుగులెడుతోంది అతని మనసు.

"మర్యాదకోసమేనా డబ్బుకట్టిన ఆ టెలిగ్రాం ఆయనకి ముందు ఏదో వో సమాధానం పంపించు" అన్నాడు రెడ్డి.

"అన్నీ అయోమయంగా ఉన్నాయి. మీకు ఇష్టమయితే రావచ్చు—" అని టెలిగ్రాం ఇవ్వబడింది.

ఆ మర్నాటికి ఒక పాతిక ఉత్తరాలు వచ్చాయి. అవన్నీ శాస్త్రిగారి పరిచయుల దగ్గర్నుంచీ స్నేహితుల దగ్గర్నుంచీ. శాస్త్రి మరణానికి తమ విచారాన్ని తెలుపుతూ అతని కుటుంబానికి (?) సానుభూతులు పంపుతున్నారు.

అందులో ఒకే ఒక ఉత్తరం కొన్ని పేజీలు వుంది. అది చదువుకోలేక పరాకు చిత్తగిస్తున్న కరణానికి నిలుచున్న పళంగా రావలసిందని సూరమ్మ దగ్గర్నుంచి కబురు—

ఇంటికివచ్చిన బంధువర్గం అంతా మెల్లమెల్లగా ఇల్లంతా అల్లుకు పోతున్నారుట. సూరమ్మ మనస్సు అందుకు మాత్రం ఒప్పడం లేదు.

"ఈ ఆస్తికి అధికారి యెవరో తేలేవరకూ అందరూ పరాయివాళ్ళే—నేనూ పరాయిదాన్నే! ఈ సరుకు నా చేతికి అప్పగించేరు కాబట్టి పూచీపడవలసిన బాధ్యత కూడా నాది. రేపు ఆ అధికారి యెవరో వొచ్చిం తర్వాత నేనూ నెత్తిమీద చెంగు వేసుకొని పోవలసిన దాన్నే కదా... ఈ పెద్దమనుషుల్ని కాస్త అదుపాజ్ఞలలో వుంచమనండి. నన్ను వీరెరుగరు—వీళ్ళని నే నెరుగను... లేదంటారూ—మీరే వో మనిషిని ఇక్కడ దూజమూనాలికి పెట్టండి—" అని నిక్కచ్చిగా అన్నది.

ఆమె మాట చెల్లక తప్పలేదు. మొహమాటాలు లేని మునసబు బంధువు లందరితోటే నిక్కచ్చిగా చెప్పేశాడు.

"పూచికత్తుల్లో పోయిందని అవిశ్వాసం చేసిందా అంటే మీ అందర్నీ తలార్ల చేతికిచ్చి కొత్వాలు తాలూకా ఆఫీసుకి తోలించేస్తాను—" అన్నాడు.

ఈ మాత్రం బాగా పనిచేసింది బంధువులకి.

* * * *

ఆ సాయంత్రం తీరుబడిగా కూర్చుని మిగిలిపోయిన పెద్ద ఉత్తరాన్ని చదువుతున్నాడు కరణం. రెడ్డీ మునసబూ వింటున్నారు—

అది ఎవరో ఒక స్త్రీ దగ్గర్నుంచి—

మంచి విద్యావతీ సంస్కారం గలదీ లాగ కనపడుతుంది... అందులో కొన్ని ముఖ్యమయిన భాగాలీ దిగువను ఇస్తున్నాను:

"ఈ వుత్తరం ఎవరికి వ్రాస్తున్నానో యెందుకు వ్రాస్తున్నానో తెలియడం లేదు. కుటుంబం లేని శాస్త్రిగారి కుటుంబానికా? లేక... నాకు నేనే వ్రాసుకుంటున్నానా?... లోనిబాధ—ఆ వేదన బయటికి కక్కక తప్పదు...

"ఈ వృత్తాంతం నీవరకే ఎవరూ చెప్పుకోరుగదా. వినుయినేనేమి ఒక కమనీయ చరిత్ర ముగిసిపోయింది. ఒక మహానుభావుడు అంతరించిపోయారు.

మంచీ చెడ్డా కూడా మా కీర్తిశేషులు గారి పూర్తి మానవుడు కాలేదేమో! శాస్త్రి గారు అటువంటివారు ...చివరికి తనకు మిగిలిన బంధువులనీ, బంధువుల కంటే ఎక్కువ అయిన మిత్రులనీకూడా విడిచిపెట్టి ఒక పుష్కరంనుంచీ తన జీవితాన్ని అజ్ఞాతంగా గడుపుకుంటున్నారు.

* * *

"ఈయన ఎవరు?"

"మద్రాసులో '—' వీధిలో '—' పేరుతో వున్న మహాసంస్థ సంస్థాపకుడు. లక్షలమీద వ్యాపారం చేసినవారు. సర్వ నాశనం అయిపోయిన అభాగ్యుడు.

"సుమారు పన్నెండు సంవత్సరాల క్రితం వరద రోజులలో కొవ్వూరు పొలిమేరల దగ్గర ఒక లాంచీ మునిగిపోయింది. అందులో అంతా పెళ్లివారున్నారు. ఆ లాంచీలోనే తన సర్వస్వాన్నీ పయనింపచేసుకున్నారు శాస్త్రి గారు.

"తమ్ముళ్లు, అప్పచెల్లెళ్లు, భార్యా బిడ్డలు అంతా గోదావరి తల్లి కడుపులో పడిపోయారు. సుమారు నూరు మందికి పైగా వున్న అతిథులు. ఆ లాంచీలో ప్రయాణం చెయ్యని శాస్త్రిగారూ తల్లిదండ్రులూ మిగిలిపోయారు!!

"ఆ క్షణంనుంచీ మనసు చితికిపోయిన శాస్త్రి గారు కొన్ని దినాలు మాత్రం మద్రాసులో వున్నారు. సంస్థను తన క్రింది ఉద్యోగస్థులందరికీ పంచి ఇచ్చేసి ఎక్కడికో వెళ్ళిపోయారు. ఆ తర్వాత వారి విషయం ఏమయ్యిందీ ఎవరికీ తెలియలేదు. కావాలని మిత్రులందరినుంచీ, పరిచయులందరినుంచీ, పరిచిత స్థలాల నుంచీ దూరమైపోయారు. తమ ఆస్తిపాస్తులంతా అందరికీ పంచి ఇచ్చివేసి, చేతిలో అణాకానీ కూడా మిగుల్చుకోకుండా ఎక్కడో విశాల ప్రపంచంలో మిగిలిపోయారు.

"ఇప్పుడు తెలిసింది. వారి అతిథుల నందర్నీ పొట్టను పెట్టుకున్న అదే గోదావరి గట్టున ఈనాడు వారి శరీరం కూడా భస్మమయిపోయిందని..."

* * *

కరణం గోదావరిగట్టు వేపు ఆశ్చర్యంతో కళ్లు చింపుకుంటూ చూస్తున్నాడు. భార్యా బిడ్డలనీ, అన్నదమ్ములనీ, వారి వారి సంసారాలనీ ఒకేసారి పొట్టబెట్టుకుని గోష్పాదాల రేవులో తిప్పలు పడుతున్న నిర్భాగ్యుడు, ఏకాకి శాస్త్రి అతని కళ్ళల్లో మెదులుతున్నాడు.

ఈ భావులతో చింపి పారవేసిన పుండే కలిసి, మంచానికి తోపనయిపోయి నశించిపోయిన అతని తండ్రి; పర్వతాల బరువుతో అణగిపోతూ వున్నా తొట్రుపడకున్న పాదాలను గోదావరికే ఇంటికే మళ్ళ నడుపుకు పోతున్న పండి రాలిపోయిన అతని తల్లి.

నిలువునా కుటుంబం కూలిపోయినా, ఆ సంగతి ఏమీ తెలియని ఈ కుగ్రామంలో జీవితాన్ని నడుపుకుంటూ, గంభీర గోదావరీ ప్రవాహ సుఖ వ్యాప్తులతో కొన్ని దినాల క్రితం వరకూ కాలం గడిపిన శాస్త్రి...ఒక నిముషం...అతని కళ్ళముందు చితాపుష్పాలు చిందుతున్నాయి. అతని ముందు తామెంతకీ చీమ చిటుక్కుమంటే గుండె పగిలి ఉక్కిరి బిక్కిరయ్యే తమ బతుకు ఎంత!

ఆఖరి రాత్రి అతని చితాపుష్పాల వెనకాల రూపొందిన దారుణమైన రహస్యం...ఒక తరింపరాని తిమిరం...ఉన్నది. చివరికి, ఒకే మారు క్రింపనిద్ర పోతున్నదే అయినా మారెమ్మకు పిసమెత్తు కూడా తెలియని ఈ చరిత్ర.

ఈ తీరం వింటున్న నారపరెడ్డి చటుక్కున లేచి వెళ్లిపోయాడు. ఏ నాడూ ఎన్నడూ ఎరగని రెడ్డి ఆ రాత్రి తెల్లవార్లూ నిద్రలో ఏడుపులూ పలవరింతలూను. మునిగిపోతున్న లాంచీలలో అతను అన్ని నదీ నదాలలోనూ ఆ ఒక్క రాత్రిలోనూ యాత్రలు ముగించుకుని వచ్చాడు.

* *

సుమారు ఎనిమిది గంటలయ్యింది. ఎలాగో హితవు చేసుకుని ఒక్కడు కాఫీ తాగిన కరణంగారు, జ్వరం కునుకుతో శాలువా కప్పుకుని కూర్చున్నారు. దగ్గరే పరిస్థితులు చెడుగు చేస్తూ మునసబూ, ఉబ్బి ఎర్రపడిన కళ్ళను విసురుకుంటూ నారపరెడ్డి కూర్చుని వున్నారు

రాజమండ్రీ స్టీమరు వచ్చింది కాబోలు. వీధి వెంట కొందరు ప్రయాణీకులు నడుస్తున్నారు. ఓరకంట

మునసబు వాళ్ళను లెక్క పెడుతున్నాడు. చూస్తూ వుండగానే ఎవరో దొరగారు కరణం ఇంటిముందు నిలబడ్డారు. ఆయన వెనక్కాలే నెత్తిమీద ట్రంకు పెట్టె హోల్డాలులతో కూలివాడు.

ఎవరు చెప్మా అనే లెక్కలోనే ఇంకా మునసబు చూస్తున్నాడు. దొరగారు మెట్లెక్కుతున్నారు. ఆయన బూట్ల చప్పుళ్లు కరణం గుండెలలో గుర్రాలను పరుగెత్తిస్తున్నాయి. అతనికి ఈ ప్రపంచం యావత్తు జనాభా మీదా విపరీతమైన కోపం ముంచుకు రాసాగింది. అంతేకాదు, తన సంసారం మీద వైరాగ్యం కూడా వచ్చేసింది—

ఎవరో ... ఏ పెద్దాఫీసరో ... యేమిటో— ముంచి పనుగానికే విరుచుకు వచ్చాడుగా కబోలు అని బెంబేలు పడ్డాడు. ఇవన్నీ పరీక్షలు...అగ్ని పరీక్షలు...వీటిని నిలద్రొక్కుకుంటే వైతరిణి దాటినట్లే. కాలవా ఒడ్డులకు విసిరేసి, కవచ ఖడ్గాలు పారవేసిన కౌరవుని ముఖం పెట్టి, కరణం గబగబా వసారాలోకి వినయాకారాలతో పరుగులు పెట్టేడు. అతని ఆకారంగూ పిలకా గోదావరీ స్నానం చేసినట్లున్నాయి. కుర్చీని అరుగు మీదికి లాగి చేతులు కట్టుకుని నిలబడ్డాడు మునసబు. ఒక లాంతరు స్తంభం వేషం వేశాడు వారపగెడ్డి.

కుర్చీలో కూర్చోకుండానే ఆ దొరగారు స్వచ్ఛమైన తెలుగులో అందుకున్నాడు.

"ఈ వూరి కరణం గారు—?"

"చిత్తం...ఏం సెలవో—"

"క్షమించాలి మీరే నన్ను," ఆయన దిక్కులు పరికించి సంగతి గ్రహించినట్లున్నాడు. "నే నిమ్మల్ని మింగడానికి వచ్చిన ఏ ఆఫీసర్నీ కాదు లెండి" అన్నాడు.

అర్థంకాని గ్రామ పెద్దలు ముగ్గురూ ముఖాలు చూసుకోసాగేరు.

"సరే.. మీకు కలకత్తానించి టెలిగ్రాం ఇచ్చిన పెద్దమనిషిని నేనే!" అన్నాడు.

ఆ మాటలు కరణం మెదడులోకి ప్రవేశించి, అతన్ని మూగ పిల్లి మంత్రాలను కొట్టించింది.

"మా టెలిగ్రాం సమాధానం చూసుకోకుండానే నే వచ్చేసినందుకూ, ఇటువంటి స్వాతంత్ర్యం తీసుకున్నందుకూ మీరంతా నన్ను క్షమించాలి—" అంటూ చంద్రం, కొద్దంటున్నా, అరుగు మీదనే చతికిల పడ్డాడు. "అసలు సంగతేమంటే—విశ్వనాథ శాస్త్రిగారికి నేనెంతో ఋణపడి వున్నాను. ఆయన వల్లనే చాలా సహాయం పొందాను. ఆ ఋణం తీర్చుకో దలచాను. కర్మ నా చేతులతోటే చెయ్యాలని బుద్ధి పుట్టింది. పత్రికా ప్రకటనా, నే మీకిచ్చిన టెలిగ్రాం కాపీ మా డైరెక్టరు ముందు పెట్టి-సెలవు ఇవ్వకపోతే రాజీనామా పెట్టేస్తాను-అన్నాను నవ్వుతూనే. ఆయన ఏమనుకున్నాడో — "ఆలస్యం దేనికి? వెంటనే వెళ్లు" అన్నాడు. బయలుదేరి వచ్చాను..."

ఇప్పటికి 'షాక్' నుంచి రవంత తెప్పరిల్లిన కరణం కాళ్లు ఇంకా వణుకుతూనే వున్నాయి.

"విమానం మీద విశాఖపట్టణం దాకా వచ్చి, అక్కణ్ణించి పాసెంజరులో వచ్చాను. కర్మ యెన్నో రోజుమంటీ చేస్తారో నాకు తెలియదు. ఆయన కర్మ చెయ్యడానికి నాకూ అధికారం వున్నా, అది యేటువంటిదో మీరడగవద్దు — నే చెప్పను..."

ఆజాను బాహుడూ, స్ఫురద్రూపీ, ముప్ఫై అయిదు సంవత్సరాల వయసులోనూ వున్న చంద్రాన్ని చూస్తూ చాలాసేపు కరణం ఏవేవో మంత్రాలు జపం చేసుకుంటూన్నట్లు కనపడ్డాడు. చివరికి ఒక నిర్ణయానికి వచ్చి:

"ఏది యేమైనా అన్నీ వివరాలూ మీకు చెప్పెయ్యడానికి తీర్మానించుకున్నాను. వినండి—" అంటూ చతికిల పడ్డాడు.

"క్షమించండి. ఆ వ్యవహారాలు నాకు వద్దు. మీరు చెప్పవద్దు. ఈ మాత్రానికి మీరూ నేనూ కట్టుబడి వుండటం చాలా మంచిది—ఉత్తరోత్తరా; ఎవరేనా కర్మ చేస్తున్నారా?"

"లే—దు"

"అయితే ఈ వేళనించి చెయ్యొచ్చునా? నా సామాను ఎక్కడ పెట్టుకోను...అక్కే—వెయింట్లో వొద్దు; ఏ కొంపపాకేనా చాలు—అక్కడి జనానికి నాకూ ఏవిధమైన ప్రమేయమూ వుండడానికి వీలు లేదు."

చంద్రం మాటలకు ఎదురు చెప్పగల స్తోమతు ఎవరికీ లేకపోయింది. శాస్త్రిగారి ఆఖరి పెరడులో వున్న

గోష్ఠిపాలలో చంద్రం మకాం పెట్టి జీవయాత్ర ప్రారంభించాడు.

* * *

విశ్వనాథశాస్త్రిని వైతరిణి దాటించాడు. కాని, అతని చితి మంట మాత్రం ఇంకా ఆవలిగట్టు కూడా చేరలేదు. శుద్ధ శ్రోత్రియుడి విధానంలో చంద్రం కర్మ చేశాడు. కూడా తెచ్చిన డబ్బు రెండు చేతులా ఖర్చు చేశాడు. గ్రామంలోగల చతుర్వర్ణాలవారికీ సమారాధనలు జరిపేడు. రెండుమూడు సార్లు ఆస్తిపాస్తుల వ్యవహారాలూ బంధువర్గపు గొడవలూ అతని దగ్గర మళ్లీ రెచ్చిపోయేసరికి, ఆ విషయాల పన్నిటినీ ఒక్క చిరునవ్వుతో త్రోసిరాజన్నాడు చంద్రం.

“మీకు ఏ ఆశా లేకపోయినా మీ అనుభవంతో మాకు కొంత సలహా యివ్వవచ్చును కదా—” అని కరణం బాధపడ్డాడు.

“అవసరం లేని వ్యవహారాలలో ఎంత మాత్రం కలగజేసుకోను అని ప్రతిజ్ఞ పట్టినవాడిని.” అంటూ చంద్రం లేచి వెళ్లిపోయాడు.

ఆ రోజు కరణంగారికి టపాలో కలెక్టరు ఆఫీసు నుంచి ఒక పెద్ద ఉత్తరం వచ్చింది. అందులో శాస్త్రిగారిని గురించిన ఒక మెమో కాగితం కూడా వుంది — లోగడ శాస్త్రి మరణాన్ని గురించి కరణం చేసిన మామూలు రిపోర్టుకు ఇది సమాధానం.

ఆ మెమో చదివిన కరణానికి ముందు కొంత ఉక్కిరి బిక్కిరి అయినా, తర్వాత కొంత శాంతి చేరింది.

ఇంక వారం రోజులకు తాను చనిపోతాననగా, శాస్త్రి ఏలూరు రిజిస్ట్రారు ఆఫీసులో ఒక విల్లు రిజిస్టరు చేసి, దాన్ని కలెక్టరుగారి చేతికి స్వయంగా అందించుకున్నాడుట. సర్కారువారి ప్లీడర్ల ద్వారా గాని తన గ్రామ పెద్దల ద్వారా గాని తన అనంతరం ఆ విల్లును అమలు జరిపించవలసినది గానూ, తన అనంతరం గాని విల్లును బహిరంగ పరచడానికి వీలు లేకుండా చేయవలసిందని కోరినాడుట. ఈ అమలు జరిపేటందుకయ్యే ఖర్చులు శాస్త్రి వారసులనుంచి ప్రభుత్వం రాబట్టుకో వచ్చును. కలెక్టరుగారు శాస్త్రిగారికి ముఖ్య స్నేహితులు కాబట్టి ఈ బాధ్యత లన్నిటికీ ఒప్పుకున్నారు.

గుట్టు బయటపడకుండా కరణం వెంటనే ఏలూరు వెళ్లి విల్లు నకలుతో ఆ రాత్రికి తిరిగి వచ్చేడు. గ్రామ పెద్దలు ముగ్గురూ విల్లులోని వివరాలు చదువుకున్నారు.

“నాకు ఇతర్రా బంధువులు గాని వారసులు గాని లేరు. నా ఆస్తిపాస్తులు షెడ్యూళ్లు, దాఖలాగా, రాజమండ్రీ ఆంధ్రబ్యాంకులో వున్న రొక్కం నిల్వతో కలిసి సుమారు అరవై తొమ్మిది వేల రూపాయలు...

“నేను చనిపోయే లోపున చెయ్యబోయే దానధర్మాలు ఇందులో ఉదాహరించడం లేదు. వాటికి సొమ్ము వేరే కేటాయించుకుని ఆట్టే పెట్టుకున్నాను. నేను ఎవరికీ యేవిధమైన బాకీలు లేను. నాకు ఎవరి నుండీ యే బాపతు సొమ్ములూ రావలసి లేవు.

“నా యావత్తు స్థిరచరాస్తులూ, షెడ్యూళ్లు దాఖలాగా, క్రింది మినహాయింపులు పోను, దాన విక్రయ సర్వాధికారాలతోనూ, ప్రస్తుతం రాజమండ్రీ పట్టణ—వీధి కాపురస్తురాలు, — గారి కుమార్తె అయిన చి॥ సౌ॥ సీతారావమ్మకు చెందవలెను. ఈమె ప్రస్తుతపు చిరునామా......ఈ ఒక్కతే నాకు చట్టరీత్యా వారసురాలై వున్నది. తన వారసత్వాన్ని ఋజువు చేసుకునే డాక్యుమెంట్లు ఆమె దగ్గర వున్నవి.

“మినహాయింపులు :— ఈ క్రింది దానధర్మాలు నా ఆస్తి నుండి చేయవలెను: ఇదే గ్రామంలో మాదిగ గూడెంలో నివసిస్తున్న క్రైస్తవ ఉపాధ్యాయునకు దావీదుకు రూ. 1500; మా పొలం ఈనాటివరకూ ము కు చేస్తున్న రైతు, పోలయ్యకు రూ. 500; ఎడ్ల జతలు కూడా ఇతనికే ఇచ్చివేయవలెను.”

ఆ తర్వాత సుమారు అయిదు వేల రూపాయలకు సరిపడే దానధర్మాల జాబితా ఇవ్వబడింది. ఇవి అనేక చిల్లరగల్లర సంస్థలకీ వ్యక్తులకీ చేయబడినవి. వ్యక్తులంతా ఆ వూరివారే. కాని, అందర్నీ ఆశ్చర్యంలో ముంచినవి రెండు విషయాలున్నాయి. సూరమ్మ పేరెక్కడా లేదు, ఆమెకు దమ్మిడీకూడా ఇవ్వబడలేదు. మరీ విచిత్రమయింది ఉపసంహార వాక్యం.

“నా అనంతరం నాకు జరపవలసిన కర్మకాండను గురించి యెవరూ విచారించవలసిన అక్కర్లా

లేదు. అది రోజుకోసారి కర్రమీద వేసుకుని చేసాడు. చెయ్యకపోయినా ఇబ్బంది లేదు.. "

విల్లులో తన పేరుగాని, తన భవిష్యత్తుకు సూర్యం చూపడంగాని జరగలేదని విని సీతారమ్మ విస్తుపోయింది. "నే నేం చేసుకున్నా, ఎన్నింటి అన్యాయం చేసే గాదే—" అని గోలుగోలుమంది.

ఆమె గోల వినడానికి కరణం మినహాయించి ఎవరూ లేరు. వారసుల మనో బంధువులమనో వచ్చిన జనమంతా పనిమాలిపోగా కొంటి ఎవరి దారిన వాళ్ళు వెళ్ళిపోయారు. చంద్రం ఎక్కడికో వెళ్ళి వస్తున్నాడు. అతని పోషించగా అక్కడే కనపడుతోంది...

ఈ కథను కంచికి పంపించే కర్తవ్యాలచే పూర్తి శ్రద్ధతో గ్రామ పెద్దలు ముగ్గురూ విల్లులో వుదహరింపబడి సీతారామమ్మ చిరునామా తీసుకుని రాజమండ్రీ వెళ్ళేరు.

మూడు గంటలకల్లా ఒక చిన్న అద్దె కొంప ముందు ఆగి తలుపు తట్టేరు. ఆ యింటి పరిసర స్థలాలూ వాతావరణం కరణానికి మహోత్సాహం, తనని అనుమానం కలిగించ సాగేయి. ఆ స్థితిలో పంసా కైవ్యగా ధైర్యం చేసి నివసించడం నే విషయం జరిగి పెద్దం.

ఒక స్త్రీ తలుపు తెరిచింది. కన్నీ ముఖం వాడి జబ్బుపడిన మనిషిలాగ కనపడుతోంది. ఎవరో పెద్ద మనుష్యులను చూసేసరికి కలతపడి తలుపునాటుకు పోయి నిలుచుంది.

కరణంకంటే ముందు మునసబు మాట వినిపించకుండానే గదిలో అడుగు పెట్టేరు. ఒకరిద్దరు కొంతకాలల వారూ అక్కడ పరచివున్న చాపమీద ఆసీనులయ్యాక కరణం ఆమె చేపురిగి, మనస్సు పరిపరివిధాల పోతూవున్నా, ప్రారంభించాడు :

"అమ్మా! ప్రఖ్యాత విద్వాన్ శాస్త్రిగారిని మీరు ఎరుగుదురా?"

ఆమె కొంతసేపు సందేహించింది. ఆమె ముఖం ప్రతి కదలికను కరణం గ్రహించాడు. ఆమె 'చిత్తం' అని వసిగింది.

"వారు మీకేమవుతారు?" ... ...

ఆ ప్రశ్న వస్తుందని ఆమె వూహించలేదు. హఠాత్తుగా ముగ్గురు పెద్ద మనుష్యులు వచ్చేరనేసరికే ఆమె ఒక వంక గాబరా అవుతోంది. ఆమెకు కన్నీళ్ళు తిరిగేయి కాని ధైర్యంతోనే అంది—

"బంధుత్వం లేవ్వడం కంగు కంటే... వారు కీర్తిశేషులయ్యేరు కదా... ఆయన పేరు తీసుకురావడం వలన రోజులకి యేమీ లాభం లేదను కుంటాను.."

"అలా గదకండమ్మా. ఆయన పేరు లక్ష్మి ఇవ్వాళ నిజపరాలయి వచ్చేయి. మీరే సీతారామమ్మగారనే పుణ్యశీలతో మాట్లాడుతున్నాం—"

"చిత్తం—"

"మీ తండ్రిగారి పేరు?"

"మార్కండేయ రామయ్య మూర్తిగారు"

"మీ స్వస్థలం—?"

ఆమె చెప్పింది. తాను వంటరిగానే వుంటున్నానని, ఒక సెలా పదిహేను రోజుల క్రితం వరకూ తాను శాస్త్రిగారిని ఎరుగననీ చెప్పింది.

"అంటే - వ్యక్తిగతంగా వారు మీకు బంధువులు కారా—?"

"కారండి—"

"పరిచయులూ స్నేహితులూ—"

"కారండి..."

"చాలా ఆశ్చర్యంగా వుంది" కరణం తన సహోద్యోగులిద్దరి ముఖాలు తీక్షణ్యంగా చూస్తూ కొన్ని నిమిషాలు గడిపేశాడు. "అయితే-ఆ సెలా పదిహేను రోజుల క్రితం పరిచయం మీకెలాగయ్యిందో అడగవచ్చా తెలుసుకుంటాను" అని అతివినయంగానే అన్నాడు.

ఆ ప్రశ్న లడగ్గానే ఆమె గజగజలాడిపోతోంది. తలవంచుకునే ఆమె చెప్పసాగింది—

"వంద రోజుల జ్వరం దెబ్బకి ఆయన కోమాల్చి పడిపోయారు. ఈ ఆసుపత్రి స్మారకం లేకుండా... మా పిల్లలు రోజులో తాత పడిపోయారని చెప్పేసరికి, ఆయన్ని కొంపలికి తీసుకొచ్చి ఇన్ని గంజనీళ్లు పోశాను. ఆ రాత్రి తెల్లవార్లూ ఆయనికి జ్వరం కాసింది. జ్వరంతోటే మర్నాడు వెళ్ళిపోయారు... చరిమిలాని నాదక్కడా లేని దరిద్రంతో వున్నాను.."

ఇంకామె చెప్పలేక పోయింది.

—ఏమయితే నేమి. ఆ దిక్కుమాలిన వ్యక్తికి తన ఆస్తంతా ధారాదత్తం చేసేశాడు శాస్త్రి. ఎవరికేది ప్రాప్తమో ఈశ్వరుడికే తెలియును!

కరణం గారు మనసుండా బట్టలేక పోయారు. శాస్త్రిగారి ఆఖరి దాతృత్వాన్ని విపరీతంగా కాని యూనుకో —

"ఇంతికీ—ఆయన నిస్సహాయ స్థితిలో వుండి నప్పుడు మీరు చూపిన ఉదారానికి ప్రతి ఫలంగా దాన విక్రయాది సర్వాధికారాలతో తమ యావ దాస్తీ మీకు సమర్పించారు. దు దేలు డిచ్చినవి కుప్పె డటుకులే" అంటూ ఆమె చేతికి విల్లు కాగితాలు అందిస్తూ, "మీ రే సీతారామమ్మగారని బుజావు చేసుకుని, శాస్త్రిగారి విల్లు అమలు జరిపించడానికి మాకు తగిన సహాయం కల్పించండి—"

ఆమె కాగితాలు అందుకో నే లేదు. చాలా సేపు దిగాలు పడి అలాగ చూస్తూనే వుండిపోయింది. కొంత సేపటికి తెలివి తెచ్చుకుని లోపలికి వెళ్ళి, ఒక దస్తావేజు కాగితం తెచ్చి కరణాని కందించింది —

"అది - వారు మరణించే దానికి పదిహేను రోజులకు ముందు నన్ను వివాహం చేసుకున్న సంగతిని బుజావుచేసే దాఖ్యమెంటు—"

కరణం చెవులూ కళ్లూ పరిశెయ్యదం మాని వేశాయి అత్యిమాత్రం దకర కాలుగా ఘోష పెట్ట సాగింది. ఆయొయ్య ముసిలివాడా! 'ఆఖరి తరుణంలో దచ్చిపోతానని యెరిగివుండీ యెంత పని చేశావ్' అని వాపోతున్నాడు.

"నా దిక్కుమాలిన జీవితం అంతానిని....ఒక రోజాని 'నే చెప్పినట్టు చేస్తావా' అన్నారు. సరే అన్నాను....ఆ రోజొచ్చి తనని వివాహం చేసుకో మన్నారు—"

ఈ పెద్ద మనుష్యులలాగే ఆమె కూడా నిర్ఘాంత పోయి మాటలేక. నిలబడిపోయింది. శాస్త్రి ఒకేఒక్క మాటతో అజ్ఞాపించారు: "ఎవరూ చెప్పకు—నీ తర ఫునీ నా తరఫునీ అన్నీ ఆలోచించే ఈ పని చేస్తున్నాను...". ఆమె కేమ్ కాదు నలేదు. ఆ పాయంత్రమే బ్రహ్మనమాజ మందిరంలో ఇద్దరికీ వివాహం జరిగింది. ఆ మర్నాడు ఆమెను తీసుకుని వెళ్ళి సివిల్ లా ప్రకారం వివాహాన్ని రిజిస్ట్రారు వారివద్ద రిజిష్టరీ చేయించారు.

అసలు భర్త చనిపోయిన సీతారామమ్మ నానా అవస్థలూ పడుతూ జీవిస్తూవచ్చింది. ఒక్కొక్క గాలిపాటుకు ఒక్కొక్క వూరు వెళ్లింది. దరిమిలాని పుట్టిన పిల్లవానికి వంశగౌరవం ఇవ్వలేక, పతనమైన తన వ్యక్తిత్వాన్ని నిలుపుకోలేక, ఈ జీవితానికి అల వాటుపడి ఈ వీధిలోనే నిలతొక్కుకుని నివ సిస్తోంది ...ఈమెకి కులం గౌరవం స్థానం ఇవ్వడానికే ముఖ్యంగా వివాహం చేసుకున్నాడా శాస్త్రి అని పిస్తోంది—

పాపం...మంచి పుట్టుకగల మనిషిలాగే కనపడు తుంది ఆమె. రూపసి. కాని, ఆమె అందం మోడు బారిపోయినట్లు అనిపిస్తుంది.

"మొదట్లో - కేవలం ఆయన నాకు కులం గౌర వం ఇస్తున్నారను కున్నాను! ఏమైతే నేమి...ఆయన నాకు మాంగల్యం కట్టినవారు—నా భర్త!...కాని, ఆయన నాకు దక్క నే లేదు...."

"మేం పత్రికలో వేసిన ప్రకటన చూశారా?" కరణం బొంగురుపోయిన కంఠం ప్రశ్నించింది.

"చూశానండి..."

"ఈ విషయం మాకు తెలియజెయ్య లేదేమండి?"

"ఉదాత్త హృదయంతో ఆయన చేసిన పనిని నేను ఇంకో విధంగా ఎలా వుపయోగిస్తాను చెప్పండి. మీ వూరు వొచ్చి ఆయన ప్రతిష్ఠని కాస్తా గంగలో కలిపెయ్యనా? నానుంచి ఏ ప్రతిఫలం ఆశించ కుండా నే వివాహం చేసుకున్నారే నన్ను...ఆయనే లేనప్పుడు ఇతర విషయాలెందుకండి..."

"అర్థమయింది లెండి..." ఎంతో ఆవేదనతోనే అన్నాడు కరణం.

ఇంతలోకే ఒక ఆరేళ్ల కుర్రవాడొకడు పలక పుచ్చుకొని గొణుక్కుంటూ వచ్చాడు. వీరిని చూసి కిక్కురు మనకుండా తల్లి దగ్గరికి వెళ్లి నిలుచున్నాడు.

కరణం తటాలున లేస్తూ అన్నాడు: ఆ పిల్లవాడిని ఉన్నతిలోకి తీసుకురండి. యావదంతులు అదే పుణ్యక్షేత్రం అయిపోతుంది శాస్త్రిగారివి...మళ్లీ ఇంకో

సారి చేసో - గవర్నమెంటు తరఫున ఇంకెవరో మిమ్మల్ని కలుసుకుంటారు...సెలవు..." అంటూ వీధిలోకి దారి తీశాడు.

వారందరి వెనకనే ఆమె అరుగుమీదికి వచ్చింది:

"ముందు ఈ యిల్లు మార్పు చెయ్యండి. ఇంతకీ సూరమ్మగారిని ఏం చెయ్యదలుచుకుంటారు?"

"ఆ యింటినే కనిపెట్టుకుని వుండమనండి."

"ఆ వెయ్యి రూపాయలూ—"

"కర్మ చేసిన వారికివ్వండి."

"లాభం లేదు. ఆయన పుచ్చుకోడు..."

"అయితే ఆలోచించి చెపతా...అంత వరకూ మీదగ్గిరే వుంచండి."

* * *

తర్వాత రెండు రోజులు కరణం ఒక దీర్ఘ సమాధిలో గడిపి వేశాడు. శాస్త్రినీ శాస్త్రిగారి శవమునీ వైతరణి దాటించి వేసినా, శాస్త్రి మాత్రం కరణాన్ని వదిలి పెట్టేటట్టు లేదు. కళ్లు తెరిచినా మూసినా శాస్త్రి అతనికి కనపడతాడు. దీనికి తోడు కరణం శరీరం ఈ పదిహేను రోజుల్లోనూ పదిహేను సంవత్సరాల వార్ధక్యం సంపాదించింది.

కరణంగిరీలు వారసత్వపు హక్కులను ఏనాడో కోల్పోయాయి. అంటే రూల్ ప్రకారం కాక పోయినా, వాస్తవానికి జరుగుతున్న ఫలితాలు అలాగే వుంటున్నాయి. శరీరంలోని దుస్థితి అంతకంతకు ఎక్కువయిపోయి కరణాన్ని వీధి అరుగు మీదికైనా రానీయలేదు ఈ రెండు రోజులూ.

పండగలకి వచ్చిన అల్లుడుమీదా కూతురుమీదా అతనికి వైరాగ్యం వచ్చింది. ఏదో మాట్లాడదామని వచ్చిన భార్యని నాలుగు పిచ్చికేకలు వేసి వాసెల కొట్టేడు. అరుగుమీద గోతికంతులేస్తున్న మనవళ్ళని దగ్గరికి పిలిచి కసిదీరా వీపులు పగలకొట్టేడు.

ఈ రామరావణయుద్ధసంధికాలంలో శ్రీమూర్తులు లాగ దిగివచ్చారు - మునసబు, నారపరెడ్డి చంద్రాన్ని కూడా పెట్టుకుని. చంద్రం మళ్ళీ దొర వేషంలో తయారయ్యేడు. సిగరెట్టు వెలిగించాడు.

కరణం చంద్రాన్ని ఎంతో మర్యాద చేశాడు:

"మీకు చెప్పకుండా వెళ్లిపోయినందుకు క్షమించండి. రామచంద్రపురంలో నేనే యింట్లో పుట్టానో ఆయింటిని ఒకసారి చూసిరావాలని బుద్ధిపుట్టి వెళ్ళి వచ్చాను. పనిలో పని కాకినాడా సామర్లకోటా రాజమండ్రీ వీధులూ తిరిగి పూర్వస్మృతులు కొంత నెమరు వేసుకున్నాను..." అన్నాడు చంద్రం.

"మీరు నాకొక్క ఉపకారం చెయ్యాలి," అన్నాడు కరణం చంద్రం చేతులుపట్టుకుని దీనాతిదీనంగా చూస్తూ. "నా గుండెలలో బరువు తగ్గించండి. లేకపోతే నే అన్యాయంగా చచ్చిపోతానేమో—"

"నన్నేం చెయ్యమంటారు చెప్పండి—"

"వినండి—"

కరణం జరిగిన సంగతులన్నీ పూస గుచ్చినట్లు చెప్పుకుపోయాడు.

చంద్రం కళ్లు చెమ్మగిల్లుతూనే వున్నాయి. అతిభారంగా శ్వాసపీలుస్తూ లేచి ఒక నమస్కారం పెట్టి అన్నాడు:

"ఇక నేను సెలవు తీసుకుంటా...మీరంతా చేసిన సహాయానికీ చూపిన వాత్సల్యానికీ కృతజ్ఞత ఏవిధంగా తెలియజేయాలో!...మా శాస్త్రిగారు ఆఖరి సమయంలో ఒక మహత్కార్యం చేశారు. ఏమామూలు మనిషీ చెయ్యలేని పని చేశారు...ఉదాహరణకి ఒక్క విషయం చెబుతాను—"

లేచి నిలబడిన ఆ ముగ్గురు వ్యక్తులూ తదేక దీక్షతో వింటున్నారు—

"ఒక స్త్రీని భర్త క్షమించలేక పోయాడు. ఇంతకీ-ఆమె క్షమించమని కూడా ఎప్పుడూ అడగలేదు...తల్లిదండ్రులు,అన్నదమ్ములు కూడా క్షమించలేక పోయారు. బంధువులు పరిచయులు ఆప్రాణిని దరిదాపు రానీక చంపివేశారు...

"పతితయిపోయిన ఒక వ్యక్తిని బాగు చెయ్యడానికి బెదరింపులూ, నైతికఉపన్యాసాలూ, కాఠిన్యం చూపిస్తూ, పతివ్రతల కథలూ పని చెయ్యవు...శాస్త్రిగారు పూర్వం నాకు అతిసమీపంలో నే వుండేవారు. బాగా యెరుగుదును. పెళ్ళైన నాటినుంచీ ఆయన నన్నెరుగును. ఆస్త్రీవిషయంలో ఆయన కూడా చాలా చాలా కలగజేసుకున్నారు"

ఎదురువచ్చిన మృత్యువు

"ఎవరా వ్యక్తి?" అనకుండా వుండలేక పోయాడు కరణం.

"చెబుతా... అపాత్రత చూపించడం వలనా, అదిక్కుమాలిన మనిషి నే ప్రేమించడం వలనా మార్చి వచ్చిన నేను... ఆ దర్శనాల్లోని ఇవ్వాళ్టికి ఈ స్త్రీ విషయంలో వృత్తాంతరంగా చూపించారు శాస్త్రి గారు..."

"ఈ స్త్రీని మీ రెరుగుదురా?"

"బాగా యెరుగుదును. ఆ స్త్రీయే శాంత!"

కరణం కొంచెం నివ్వెరపోయాడు. "తానిదివరకు శాస్త్రి గారికి నే రెరగనంది!"

"పాతికోట్ల ఐశ్వర్యకోశం వలన లాభం లేదు. ఆవిడ చెప్పిన పరిణామం కథ నిజమే అయివుండొచ్చు. ఘటన అంటే అలాగే వుంటుంది గరి—"

"పాపం... దరిమిలాని ఆ భర్త చనిపోయాడు లాగుంది—"

"ఆమెను వదిలేశాను. చాలాకాలం విడాకుల కాగితం మీద ఆమె సంతకం పెట్టలేదు. ఎటువంటి పరిస్థితులలోనూ భార్యగా వుండే హక్కులను పోగొట్టుకోనన్నది.. స్వతస్సిద్ధంగా ఆమె చాలా తెలివైనది; దగుపుచున్నది—చివరికి బెదిరింపులవల్ల కూడా పని జరగలేదు..."

"అల్లగా!... మీరు వెళ్ళిపోతున్నారా—"

"ఇప్పుడే.. వొచ్చిన పనేమో అయిపోయింది గదా—"

"శాస్త్రిగారు మీ కేసుపుత్రులో... ఆవిడ్ని మీ రెలాగ యెరుగుదురో... చెప్పేరే కాదు..."

వెళ్ళిపోడానికి లేచి అడుగులు వేసిన చంద్రం చిరునవ్వుతో ఆగిపోయాడు:

"ఈ రహస్యం దాపరికం యెందుకులెండి. మీ గుండెలమీదు కెట్టింపబడుతుందని భయపడి పూనుకున్నాను... ఆమె మొదటి భర్తను నేనే! ఎక్కడికో పారిపోయి, ఈ జనాన్ని బంధువులనీ చూపలేక, ఆమెకి వైధవ్యం ఇచ్చాను... నే చచ్చిపోయినట్లు వార్త పుట్టింది... పేరుమార్చుకుని బతుకుతున్నాను... ప్రథిత విశ్వనాథశాస్త్రి గారు నా స్వంత అన్నగారు.... సెలవా!"

కరణంమీద పెద్ద పిడుగుపడినట్లయింది. అతనికి తెలివి వచ్చేసరికి పావుకీలంతా ఖాళీగావుంది. వణుకుతున్న చేతులతో డెస్కు పెట్టి దగ్గరకూర్చుని తన ఉద్యోగానికి రాజీనామా పత్రం తయారు చేశాడు. అది - విశ్వనాథశాస్త్రి వ్యవహారాల మీద తాను రచించిన రిపోర్టుతో జతచేసి జిల్లా కలెక్టరు గారికి పంపుకున్నాడు.

అవతారిక

"శిఖిముఖి"

సామగానంనుంచి సోమపానంవరకూ ఊగేకుండలాలు చెవులట్టుకుని ఝూషించి అడిగేస్తున్నాయి:

"చూశావా కష కెంతటి వాడయాన్నో?"

ఎంతటివాడయినాడో అంతుచిక్క లేదు అర్క సోమయాజికి.

తరంగాని పున్నామ నరకం. తీరా ఏరుదాటి తెప్పని తప్పిదాలు పట్టడానికి మన సొప్పక, పల్లెత్తుమాటన లేకపోతూ వచ్చేడు. కాని నేటికాలానికి గతించిన వైశ్యదేవ సంప్రదాయపు కులీనతను కదలించే ప్రశ్న దూసుకువస్తే, చిత్తం చివుక్కుమంది. తప్పనిసరిగా తల దించేసుకున్నాడు.

స్వరితంగా సద్దుకుంటూన్న స్వర్ణ కుండలాలకి ఆయన ఆందోళనకి తగని చిలిపిగా నవ్వేసుకువచ్చింది. ఒక్కక్షణం ఆగి మళ్ళీ ఊగిసలాడేయి, ఉదాత్తంగా. కలికాలం అండచూసుకుని గద్దించేయి: "సినేన్నయ్యా! ఈపాటికి ముద్దుమూని, మొహం వాచేటట్లు చీవాట్లు పెట్టరాదూ?"

ఓహో అనిపించుకున్న సంప్రదాయానికి కాలమహిమ నెంతటి కళంకం వచ్చింది! అని కించపడ్డాడు. ఓకాడికి నిశ్చయానికి వచ్చేడు:

"అవును: చీవాట్లు పెట్టాలిసిందే!"

కొడుకు రాగానే కడిగెయ్యదలచుకున్న మాటల్ని బుక్కు బుక్కుగా తుణ్ణం చేసుకుని ఘనా, జటాగా పెనవేసి వల్లె వేసుకున్నాడు.

అప్పటికే చీకటి ఆరుఘుల్ల రాత్రిని వడి కట్టుకుని జోకొడుతోంది. రాత్రి పళ్లు విరుపు కన్నగారిలా ఆవులింత వచ్చింది సోమయాజికి.

"ఇహాను రాడు!" అని శాస్త్ర చాదస్తంగా పైకే అనుకుని, కూర్చున్న పాటునే ఓ కునుకు తీసేడు.

ఇక్కడి కిదయిందా...

అక్కడ పుత్రరత్నం పైబేస్తుమీద కుదేలయి, అటూ పేకా చెల్లంగోరు చేసుకున్నాడు. దారి పొడుగునా దీపాల రేఖల్ని పరకాయిస్తూ, కిటికీల సందులకు కళ్లు వప్పగించి ఇంటి మొహం మయ్యాడు.

ఏ కలవారికోడలో చూరుదాపున సుప్వి—సువ్వన్న—గా చుక్కల్ని కదలేస్తోంది. యాదాలాభంగా కలయజూచి,

"పిచ్చ వేషణమా, పిల్లా?" అన్నాడు. శాస్త్రం చెప్పిన తరివాయిగా.

ఏదీ కానివేళ మగగొంతులో చిన్నదానికి పెద్ద చిన్నతనం వినిపించింది. ప్రోషిత భర్తృకత్వంలో ఇంటిల్లిపాదీ తనే అయి మసిలే ఇల్లాలు, మరి. కళవళపాటులో కాని మాటలు దొర్లకుండా మునిపంటితో అధరాన్నదిమి పట్టుకుంది. సూటి తప్పిన సువ్విపోటులో రోకటిపన్ను రోటి పెదవిని కాటేసి ఖాయిదాలో ఉంచింది.

మౌనం అర్థం అంగీకారం అని సంతృప్తి పడడాని కిచ్చగించని ఘటికుడు. ప్రత్యామ్నాయాలతో పరామర్శించి, కవ్వించి కదలేయదలుచుకున్నాడు.

"మరయితే ఊకదంపుళ్లా, ఊః కొట్టడాలు దండుగన్నట్లు ఉలకకుండా ఉన్నావు?"

"మేఃల్ని కాసి తెచ్చిన నూకలుంటే ఇలా ఇయ్యరాదూ?" ఉఫ్‌మని ఉలికించేటట్లంది.

ఒక్కగానొక్క అంగ ముందుకు వేసి, భుజంమీద ఉత్తరీయాన్ని చేజేతులా పీక మీదకి తెచ్చుకున్నాడు.

"వయ్యారం! రోకలి చిగిర్చగలదు!"

"తలకి చుడతానని ఆశిస్తున్నావా? వెర్రివాడ!" అని మందలించింది. అరక్షణం ఆగి: "యౌవన యమునాతీరాల తుంగ సంగతి జ్ఞాపకం లేదో!" అంది.

ఒక్కచిటికెడుసేపు చిత్తయిపోయాడు.

"వాకిటి కావలి తిమ్మని వాకిట అకటి కవికోటి కిటికోటిగా పడివుంది, బేలా!"— మాటుపెట్టిన చాటువు చాటున చాయంగల విన్నవాలై తెరిపిన పడ్డాడు.

ప్రౌఢ బెట్టుసరి ఓమెట్టు దిగింది. అసురుసురయ్యే, తాడెత్తు ప్రమాణాన లేచిన రోకలి నలా అంతరిక్షంలోనే అట్టే పట్టుకుని, కుడిభుజంమీద కిలకిలలాడింది. చూపుల వెంబడే సరసను జేరి సరసాలాపనం మొదలెట్టేడు కడ కెంతటివాడో అయిన అతగాడు.

"ఎగ్గైనా లేదూ? ఎవరేనా చూస్తారు!" చిరుకోపించిందామె.

"చూసేవాళ్ళకి సిగ్గుండొద్దూ?"

"నీకేం, మగరాయుడివి. లోకులు కాకులు కదూ?"

"అయితే, వాళ్ళతో 'కావు, కావు' కొట్టిస్తే సరి! అయినా ఈపాటి బెంబేలు పడేదానివే ఇంత కవ్వించావు దేనికి?"

"శ్రావణీల రాత్రులు. బొత్తిగా ఒంటరిదాన్నై చిన్నబోయానుగదా అని ఉలికించేనే అనుకో. అయితే మాత్రం ఇంత ఆగడమా? లంకకు చేటుగా వ్యవహరించాలా?"—ఇంటి గుట్టుగా గుసగుసలాడింది.

సమాధానపడి ఛాయలోనికి సర్దుకున్నాడు. "మరయితే..." లోమాట కొంగుగోయింది.

"రేపు రారాదా, రాజా!" జవరాలి కన్బొమలు విల్లొంగి హావభావాలయ్యాయి.

పడతిచెక్కిలిమీద రేపటి రేఖా చిత్రాన్ని ఊహలూ, చూపులూ గుచ్చెత్తి తీసుకొని, చిత్రం చుక్కా, దారా దామన చాయకి హత్తుకున్నాయని మనసుకు పట్టేక ఇంటిదారి పట్టేను.

* * * *

సోమిదమ్మ గది తలుపు కిర్రుగు మన కుండా ఓరవాకిలయింది. పరంజాగూట్లో పరంజ్యోతి కంటి వత్తిపెట్టుకొని చూసింది గాలివాలున కదిలి కళవళపడింది.

కాసింత గాలి అలికిడికి కలభిన్నం చెద రంగా చితికిపోగా, కలవరింతలా లేచి కూర్చుంది సోమిదమ్మ.

"గోపికల ఇళ్ళకి పోబోకు, నాయనా. గోరంతలమీద కొండంతలు నిలబెట్టలేవు. తండ్రీ!"—తాహతు మాలిన గొంతులో తల్లి వాపిగా సలహా చెప్పింది.

"అపరాధమంతా అటకాయించిన అతివదేనమ్మా."

అడ్డబాస ముక్కున ముత్యం కట్టుకుని ముసిముసినవ్వు నవ్వింది. తప్పు తుడిచి తల నిమిరింది తల్లి. కన్నకడుపు ప్రేమతో కడుపునిండా బువ్వపెట్టి కంటినిండా నిద్ర బుచ్చింది.

కొడిగట్టిన దీపం కొరకొరా చూసి, కన్నార్పి గదినిండే చీకటి కునుకుతీసింది.

* * * *

అహల్యల అందాలవైపుకు ఊహల్ని తిప్పుతూ, "కొక్కొరోకో" అంది కోడిపుంజు. కూతవేటుకి బ్రహ్మనాయడంతటివాళ్ళు భయపడి లేచేరు. అలనాటి పలనాడంతా అదిరి దద్దరిల్లింది.

తెల్లగా తెల్లవార్చుకుని రేపు చక్కా వచ్చింది.

పానంచాల రేవు పెళ్ళివారి విడిదిలాగ క్రిక్కిరిసి ఉంది. కలికాలపు చలిగాడుపు ఈదురోమంటూ వీచింది. గట్టుమీద ఘనా పాఠీల శాలువాల క్రింద అంగవస్త్రపు కవళి కలో గాయత్రి గజగజలాడింది.

మొలబంటి నీటిలో అగస్త్యభ్రాత లాచమనం చేస్తున్నారు. అలలు రేగిన నీటికి నాచు సెగు లణిగింది.

చలికి జడిసి మబ్బు ముసుగు బిగించిన ఆదిత్యబ్రహ్మ మొహాన్న తలో ఇన్ని నీళ్ళు చిలకరించి లేపి తీరేరు బ్రహ్మణ్యులు.

భగవాన్లుకి ఒళ్ళు మండుకొచ్చి చుర్రు మన్నాడు. ఎండపొడ తగిలేటప్పటికి యాజికి కోపం జ్ఞాపకమొచ్చింది. ("అవును. చీవాట్లు పెట్టాలిసిందే.")

నిత్యం, నైమిత్తికం ముగించుకుని, చర చరా ఇల్లుజేరి, సోదెమ్మకి పిలుపెట్టేడు

"పక్షీ!"

కళాపి కలాపంలో ఉన్న పక్షి మాట వినిపించుకోలేదు.

"ఏమే! మన భడవేడీ?"

యాజి నడినెత్తిన అంగవస్త్రం పిలక ఎటు మొగ్గాలో తెలియక తికమకపడింది. ఆయన తన ఒళ్ళనున్ని సూత్రప్రాయంగా చింతన చేసుకున్నాడు: "అవును. చీవాట్లు పెట్టాలిసిందే!"

గంగాళంలో గాజులు గిలకరించి, సోమిదమ్మ కొడుకును పలకరించింది.

"నీ పొత్తిళ్ళలోపెట్టి కాపాడవే. చచ్చి నీ కడుపున పుడతానే!"- బావురుమన్నాడు భడవ.

నాలుగంగలలో యాజులే అక్కడకు వచ్చి ఖస్సుమని నిలబడ్డాడు.

"సంధ్యా, విద్యా? బుద్ధాయి! ఆగమ్మ కాకిలా అగ్రహారాలేగడం మాత్రం చేతనయింది. అప్రాచ్యుడా! కులభ్రష్టుడాసి!"

చెట్టంత కొడుకును పట్టుకొని రెమ్మ రెమ్మగా...ఇలా దులపరించేశాడు.

"కాదండి..." మాట పెగిలి అడ్డుపడబోయింది.

"ఛీ! వాజీ..."

తల్లిచాటు పాపడు తప్పాల తడకలా జవజవలాడిపోయేడు.

"అగ్నిహోత్రం లాంటి వంశగౌరవాన్ని మంటగలిపేవు గదరా, తుచ్ఛుడా!...నడు, నా పంచనుంచి...కదలవేం?"

కుర్రవాడి గుండె గుబుక్కుమంది.

[అనగనగా వెనకటికి ఇంతే అయిందిలే, ఒకానొకణ్ణి ఇంట్లోంచి పొమ్మంటే, జూదాలాడి కుబేరుడయ్యాడు జన్మానికి శివరాత్రిగా ఒకటో అరో వత్తి ముట్టించి—అని ఓదార్చింది శ్రుతపాండితి.]

తెగింది గడపదాటి కాశీఅంత అంగేసి ప్రజల్లో పడ్డాడు. కన్నతల్లి కడుపు తరుక్కుంటూ చరచరా చక్కాపోయేడు.

* * * *

అరమోడ్పుగా కనుచీకటి పడింది. మాట తప్పని మగరాజు హాజరు.

"కాస్త చిరునవ్వు చిదిపి దీపం పెట్టుకోరాదూ?" అన్నాడు మసక-మసకగా మాట కలుపుతూ.

"కన్నెచీకట్లని కౌగలించుకుంటూ వస్తావని కలగనలేదు!"

"రెప్పపాటు కాలమయినా కునుకు తీయలేని వాలుచూపుల వాసకసజ్జికవు మరి! కల లెక్కడినుంచి వస్తాయి?"

చుబుకం పుణికి, చెంపను ముద్దాడేడు.

"సరసుడివి పో!" పట్టు విదిలించుకుంది.

ఉభయులూ గృహప్రవేశముఖ దీపారాధన చేసుకున్నారు. పడకటింటి మర్యాద లెరిగిన ప్రౌఢ పాను పమర్చింది.

"...కనికారమెరుగని ఊళ్ళో కటికరాత్రులు గడుపుతూ వచ్చేను..." కంట తడి పెట్టుకుంది (వది) నా అన్నవాళ్లు లేని వయ్యారి.

ప్రౌఢదేమో మాట పెళుసు, విరుచుకు తిందామని వచ్చేడు. తీరా ఇలా నాన్పుడయేసరికి ఛీత్కారమేసుకొచ్చింది.

"ఏడిస్తే నీకళ్లు నీలాలు కావూ!" అనునయించేడు.

"నీలాలై కారితే నువ్వు చూడలేవా?"

"నీ రెక్క- నీ కంటిపాప పువ్వు పూస్తే అర్థరాజ్యాలిచ్చే దాతయినా లేడుగదా!"

"కాళిదాసుకన్న ఒక పూ మెక్కువే చదువుకున్నావే?" అంది ఇందీవరద్వయం మెరిపిస్తూ. భుజాలు రాపాడించి అభినందించింది.

గూడెక్కిన గువ్వల కథలన్నీ చెప్పుకుంటూ, తల మునకల తాంబ్రాలుగా నవ్వుకున్నారు ప్రియులు...కోట చిదిమిన గోరింటాల రంగు చిలిపి చెక్కిళ్ళమీద చిమ్ముస్తూ నిద్రపోయిందా యిల్లాలు.

* * * *

ఆ అయినింటి ఆనుపడుచు లేచేటప్పటికి చుక్కలు దాల్చి సూరీడు పొడిచేడు. అతగాడు ఆఖరి శృంగార మర్యాదలనంది పుచ్చుకుని దొరికిన దారల్లా తొక్కుకుంటూ పోయాడు.

ఆకాశంలో ఆ మేఘం ఈ మేఘం కూడబలుక్కుని వళ్లు జల్లుమనే శ్లోక జడి చినుకుల్ని గుమ్మరించేయి. చినుకు చినుకు గాలివానయింది.

శ్రావణ భాద్రపదాలకి జడిసి ఆ ఇంటిమీద కాకి ఈ ఇంటిమీద వాలకపోవడం మూలాన్న తనేమైనదీ తల్లికి కాకమ్మ చేతైన కబురంపలేదా రాజు.

తరువాత తరువాత,

"పల్లెటూళ్ళో తల్లి కేదో
పాడుకల్లో పేగు కదిలింది"

అని మాత్రం అనుకున్న పాపాన్న పోయిందట లోకం.

[ఇంతవరకూ కథ మొదలంది చ్చేను. కడమ జోలెకు గిరవాయిసి ఏ పేదరాసి పెద్దమ్మను కదలేసినా కంచె కెళ్లేవరకూ చెప్పియ్యగాదు. మరి నాకు సెలవు.]

"What is truth?" అని అడిగాడట Jesting Pilate అడిగి, సమాధానంకోసం ఆగకుండా వెళ్ళిపోయాడట. ఆ కాలంలో ఆ ప్రశ్నకు సందర్భంలో అతని వెటకారం అనిపించ్చు, నిజేమ జాన్ని సమర్థించేటంత పాండిత్యం కలిగించి ఉండాలి. పంథొమ్మిది శతాబ్దాల తరువాత Wilde కాస్త తాపీగా దానికిచ్చిన సమాధానం—"Truth is entirely and absolutely a matter of style"—మరొక రకపు పాండిత్యాన్ని కలిగించింది. సమాధానంకోసం ఇన్నేళ్ళు ఆగాలిసి వస్తుందని తెలిసీ, అంత patience లేకపోవడం మూలాన్ని Pilate దక్కించుకోలేకపోయిన ఆ రెండు అసంబద్ధ వాక్యాలని సంపుటపరుస్తే వేరొక రకపు ఆహ్లాదం కలుగుతుందనుకుంటాను.

సరే—"What is delight?" ఇదెవ్వరూ అడగనూలేదు. జవాబు చెప్పనూలేదు. కాని వ్యక్తుల భిన్నరుచుల కొలబద్దగా ఆహ్లాదం అన్నమాట ఎంత అనిర్వచనీయంగా తయారయిందో ఈ, Priestley వాక్యాలను చూస్తే తెలుస్తుంది. "Delight No. 74. From some of our windows, on a clear night, I can see the flashes of three light houses. So what? I don't know; and don't feel like arguing about it. Try some other page!"—

సాహిత్యంలోనూ అంతే అనిపిస్తుంది. ఒకప్పుడు పురుషుడైన కథానాయకుడో, అలాంటి ధీరోదాత్తుడో నాయికలు పాత్రలుగా, అంటే తప్ప రసిక సహృదయులకి ఆహ్లాదం కలిగించేవి కావు. కాని ఈ కాలంలో అనామకులైనా వచ్చే జాతీయాలను గాని, శ్లోకాలను గాని, twist చెయ్యడంలో, రచనలో కొంత తమాషాపాలు పోవడంలో, చిన్న కథలు గాని కథలు వ్రాయడంలోకూడా భిన్న ఆనందం పుట్టిస్తున్నాయి.

Stephen Dedalus Shakespeare మీద చెప్పి మాట్లాడుతూ, "If Bill (William) had a will Anne hath a way (Anne Hathaway)—అంటాడొకచోట. తమాషాగా అనిపించింది. (Ulysses) Huxley, 'How do you know that our Earth is not another planet's hell?" అని అడిగిన daring, shocking, suggestion యొక్క horror కూడా ఆనందం వుంది.

చేసేది లేక అవంగీకారంగానే లేచి నిలబడి "ఉండండి" అని లోపలకు వెళ్ళింది. పది నిముషాల్లో తల్లికి చెప్పి కావలసిన యిన్‌స్ట్రుమెంట్సున్న పెద్ద బ్యాగ్‌తో గదిలోకి వచ్చింది. అతను లేచి నిల్చొని బ్యాగ్ అందుకుని, బయటకు నడిచాడు. ఆమె మౌనంగా అతన్ని అనుసరించి, కారు వెనక సీట్లో కూర్చుంది. అతను ముందు సీట్లో డ్రైవరు ప్రక్క కూర్చున్నాడు.

కారు కదిలాక విశాల నిట్టూర్చింది. ఇవాళ ఎంత ప్రోగ్రాం! ఎన్ని ప్లాన్లు!

ఓ క్షణం ఆగి "టాక్సీనా?" అని అడిగింది. ఎక్కే ముందు చూసుకోలేదు.

"అవునండి"

ఆమె మౌనం వహించింది. ఓ అయిదు నిముషాలు నిశ్శబ్దంగా గడిచాక, ఓ విషయం స్ఫురించి అంది. "మా మిడ్‌వైఫ్ లీవ్ మీద వుంది. మీవూళ్లో.."

"ఉన్నారు లెండి. ఆ జాగ్రత్త తీసుకునే వచ్చాను" అని వెంటనే ఆ యువకుడు అన్నాడు.

* * * *

నాలుగు గంటలకాలం గడిచింది. లేడీ డాక్టర్ విశాల యివాళ అదృష్టవంతురాలు. ఎక్కువ శ్రమ లేకుండా సఫలీకృతురాలైంది. మొగపిల్లవాడిని దింపి తల్లికి అందిచ్చింది.

అతను ఫీజు తెచ్చి యిచ్చాక తీసుకుని "యిక వెడతాను" అంటూ లేచిందామె.

"వొచ్చి దిగబెడతాను" అన్నాడు.

జాలిపడి, నవ్వి అంది విశాల "వొద్దు. వెళ్లగలను. ఈ సమయంలో మీరు యింట్లో వుంటేనే బావుంటుంది."

కారు చిన్నగా కదిలాక లైటు వెలుగులో టైము చూసుకుంది. ఏడు పది నిముషాలు. గతుకులరోడ్డు. అరగంట ప్రయాణం.

కొంతదూరం పోయాక గాని పొరపాటు చేశానని తెలియలేదామెకు. తను చేసింది అంత ఆరోగ్యకరమైన పని కాదని అప్పుడు గ్రహించింది. మధ్యాహ్నం ఆకాశం మూలాన ముసురుగా వున్నా వచ్చేటప్పుడు దారి ప్రమాదకరమైనదని అనిపించలేదు.

ఇప్పుడు యీ రహదారి నిజస్వరూపం బయటపడింది. కటిక చీకటి. అటూ యిటూ జీబూతోల్లా చెట్లు, భయంకరమైన నిశ్శబ్దం.

అరగంట యీ నిశ్శబ్ద పరిస్థితిలో ప్రయాణం. భయపడవలసిన విషయం ఎందుకు కాదు? విశాల డాక్టరే — కానీ లేడీ డాక్టరు.

ఆమె బిగబట్టుకుని కూర్చుంది. ఈ డ్రైవర్‌ను యిష్టంవచ్చినట్లు అధికారరీత్యా ఉపయోగించుకునే సాహసం యీ స్థితిలో ఆమెలో హరించింది. "కొంచెం స్పీడుగా పోనియ్యి డ్రైవర్" అనటానికి కూడా ఆమె సంసిద్ధురాలు కాలేకపోయింది. ప్రయత్నించి విరమించింది.

బహుశా యింకా మూడు మైళ్లుకూడా పోయి వుండరు. గమ్యస్థానం సగందూరం పైగా వుంది. హఠాత్తుగా కారు ఆగింది.

విశాల భయకంపితురాలైంది.

"ఏ...మి...టి...ది...."

ఆమె అడగలేదు. డ్రైవరు మాట్లాడకుండా పెట్ప్లాగి రెండుమూడు సార్లు ప్రయత్నించాడు, ఉహుఁ స్టార్టు కాలేదు. టార్చిలైట్ తీసి తలుపు తీసుకుని బయటకు వెళ్లి, బాయ్‌నెట్ ఎత్తిచూస్తున్నాడు.

లేడీ డాక్టర్ గారికి ఏమి చేయాలో పాలుపోలేదు. మనుషులకిచ్చినట్లు ఆమె నోరులేని యీ కార్లకు యింజక్షన్ యివ్వలేదు కదా. ఓ నిముషం తటస్థంగా ఊరుకుని, ఏదో తోచి, ధైర్యం తెచ్చుకుని, బయటకు దిగింది. టార్చిలైటు వెలుగులో డ్రైవరు ఏదో యూనిట వెతుకున్నాడు. మెల్లిగా అతన్ని సమీపించి కంపిత స్వరంతో అడిగింది.

"ఏమయింది?"

"కార్బొరేటర్‌లో ఏదో లోపం వచ్చింది సాబ్. దీని అంతు తేలుస్తాను" తల ఎత్తకుండానే జవాబు వొచ్చింది.

"ఎంతసేపు పడుతుంది?"

"పది నిమిషాలు"

విశాల మౌనం వహించింది. తిరిగి లోపలకు పోయి కూర్చో బుద్ధికాలేదు. చుట్టూరా చీకటి. లారీ చప్పుడూ లేదు. ట్రాఫిక్ అసలే లేదు. భీతి చెందవలసిన అవసరం ఏమాత్రం లేదు? కదిలి ఓ అడుగు

చేసి, కొంచంగా జారింది. చాలాసేపు వర్షం కురిసినందువల్ల రోడ్డంతా బురదమయంగా వుంది. చీరఅంచులు పాడుగాకుండా జాగ్రత్తగా నడిచి, ఓ చెట్టు క్రిందకువచ్చి నిల్చుంది. గాలికూడా లేదు, ప్రకృతి పరిసరాల చీకటి తెరల మాటున దాగింది కదా. ఏం చెయ్యాలి యిప్పుడు?

చూస్తేగా, ఆమెలో ఎప్పుడో జనించిన చిరాకు అధికం కాసాగింది. అది వైరాగ్యంగా కూడా మారుతోంది. ఈ సాయంత్రం అంతా ఎప్పటిలాగా గడిచింది. కొత్తదనం ఏదీ లేదు సరదా అసలే లేదు. కానీ యిలా కారు మధ్యదారిలో ఆగిపొయినా ప్రక్కన యిద్దరు ముగ్గురు స్నేహితులు వుంటే ...

హఠాత్తుగా ఉలుక్కు పడింది. మనుష్య సంచారం ఏమీ లేని యీ అంధకారంలో వొంటరిగా, ఓ ముక్కూ మొహమూ తెలియని వ్యక్తితో యీ ఏకాంత ప్రదేశంలో వున్నానన్న తలంపు వచ్చేసరికి వళ్ళంతా జలదరించింది. రక్తం ఘనీభవించి నట్లయింది.

కొన్ని గజాల దూరంలో, తంటాలు పడుతున్న డ్రైవరు వంక చూసింది. పొరపాటునైనా యిటువైపు చూడటం లేదు. అయినా విశాల ప్రసన్నురాలు కాలేదు. ఏదయినా అపాయం సంభవిస్తే యిక్కడ తనను కాపాడేది ఎవరు?

ఆమె హృదయ క్షేత్రంలో [illegible] నిలిచి, తీవ్రంగా నవ్వుతున్నారు. ఆ నవ్వులోని అంతరార్థం స్త్రీయైన విశాలకు తెలుసు.

ఆమె భావాలు అంతటితో ఆగలేదు.

హఠాత్తుగా దొంగలు వచ్చారు. వాళ్ళకు పెద్ద పెద్ద మీసాలు వున్నాయి. తనని బలాత్కరిస్తున్నారు. తన కంఠసీమలో ఒకటే నెక్లెస్. అది కావాలేరాలు అంతటితో ఆగినా బాగుండును. నవ్వు యింకా ఏమిటి అడుగుతున్నారు? [illegible]

నవ్వుకొచ్చింది విశాలకు. అందరి వంటి స్త్రీ కాదు తను ధైర్యమున్నది. తెలివిగలది. కావాలంటే ఓ యువకుడికి సహాయం చెయ్యగలిగింది. మళ్ళీ ఎందుకింత భయం. కాని యింత చీకటిలో కూడా. తనని ఎవరూ చూడకపోయినా కొంచెం నవ్వు ఎందుకు నవ్వుకుంటుందో అర్థం కావటం లేదామెకు.

ఈ విచిత్రమైన అవస్థ భరించటం ఆమెకు దుర్భరంగా వుంది. ఇంకా ఎంతసేపని అలాగున్నా నుంచుంది. తలవ్రత్తి చూసింది. ఓ కాంపౌండు గోడతో వరుసగా లైట్లున్నాయి. దూరంగా ఆమెకు ఆశాజ్యోతి — ఉహూ — నక్షత్రాలు కనిపించాయి.

అవి క్రమక్రమంగా సమీపిస్తున్నాయి.

కాస్త ధైర్యం చిక్కింది. మెల్లగా నడిచి రోడ్డుమీదకు వచ్చి నిల్చుంది. రోడ్డు మెలికలలో లైట్లు దాగుడుమూత లాడుతున్నాయి. అయితే నిమిషాలు గడిచాయి. చీకట్లో చిన్నగా వెలుగు చేసుకుని, దారి వెతుక్కుంటూ వస్తున్న చిన్న కారు విశాల చుట్టూవున్న పరిస్థితి గమనించి కాబోలు టప్పున ఆగింది. ఆమె వుద్దేశంకూడా అదే. లైట్లు ఆరాయి.

మసక చీకటిలో తలుపు తీసుకుని, టార్చిలైటు వెలుగు రోడ్డుమీద ప్రసరింపజేస్తూ ఓ వ్యక్తి, విశాల దగ్గరకు నడిచివొచ్చారు.

"ఏం జరిగిందండీ?" యింగ్లీషులో, నమ్రతగా ప్రశ్న వొచ్చింది.

వెంటనే విశాల జవాబు చెప్పింది.

ఆ వ్యక్తి సానుభూతి చూపించి "ఎంతదూరం పోవాలి?" అని మళ్ళీ అడిగాడు.

జవాబు చెప్పింది విశాల.

"మీదీ ఆ ఊరే మీ పేరు ఏమిటి?"

జవాబు చెప్పింది.

చీకటిలో కనిపించకపోయినా ఆ వ్యక్తిలో కొద్దిగా సంచలనం కలిగినట్లు లీలగా తట్టింది విశాలకు. ఈ విషయంలో ఆమె ఏదీ నిర్ధారణ చేసుకోకముందే ఆ వ్యక్తి "మాలతీ" అని పిల్చాడు.

లేడీడాక్టర్ నివ్వెరపాటు గ్రహించకుండా అతను దగ్గరగా తన కారు దగ్గరకుపోయి మళ్ళీ "మాలతీ" అని మృదువుగా పిలిచాడు.

"ఏమిటండీ?" అని లోపలనుంచి ఓ కంఠస్వరం వినవచ్చింది. [illegible] అనే క్షణంలో లోపలి లైటూ వెలిగింది. కొద్దిదూరంలో నిల్చున్న విశాల వెనుక సీటులో కూర్చునివున్న ఓ స్త్రీ తెల్లగా పాలిపోయివున్న సుందరవదనాన్ని అస్పష్టంగా చూడగలిగింది.

"ఎవరొచ్చారో చూడు" ఆ పురుషుని కంఠ ధ్వని ఉత్సాహంగా వినవచ్చింది.

"ఎవరు?"

"నువ్వే చూస్తావుగా... డాక్టర్! ఓసారి యిటు వస్తారా?"

ఆమె మెల్లగా కొంచెం దగ్గరకు నడిచివచ్చి, లోపలవున్న స్త్రీకేసి తీక్షణంగా చూసింది. లోపలి ఆమె అలాగే చూసింది.

మెరిసే సంతోషం, పిచ్చి ఆశ్చర్యం, తరువాత సంకోచం యిన్నీ యించుమించు ఒకేసారి ఆయిద్దరి స్త్రీల ముఖాల్లోనూ ప్రతిఫలించి "నువ్వా" అని యిద్దర్నీ మళ్ళీ ఒకేసారి దగ్గరికి పలకరింప చేశాయి.

"మాలతీ" అంది విశాల గాద్గదికంగా. ఆమెకు ఎందుకో యిప్పుడే దుఃఖంలాగా వచ్చింది. ఆ స్థితిలో నే కన్నీళ్లు కారితే వాటి నే ఆనందబాష్పాలు అంటారు.

"ఎన్నాళ్ళకి కలుసుకున్నాం విశాలా. లోపలకు రా"—ఆమె మాటలు పూర్తికాకముందే పెద్ద దగ్గుతెర వచ్చింది. దగ్గుని వెనకవున్న గోడకు ఆనుకుని, తల వంచుకుని, ప్రేగులు తెగిపోయేట్టుగు దగ్గుతూ, అవస్థ పడిపోయింది. విశాల ఆలస్యం చేయకుండా అటునైపు తిరిగి వెళ్ళి, తలుపు తీసుకుని లోపలకు వెళ్ళి మాలతి భుజాలను గట్టిగా పట్టుకుంది.

"మాలతీ. ఆరోగ్యం ఏమిటిది?"

మాలతి స్నేహితురాలివైపు జాలిగా, దీనంగా చూసింది. అతి ప్రయత్నంమీద జవాబు ఏదో చెప్ప బోయేటంతలో మళ్ళీ దగ్గుతెర వచ్చి, మనిషి వేళ్ళాడి పోయింది.

అయిదునిమిషాలు బాధగా, వ్యర్థంగా నిశ్శబ్దంగా గడిచాయి.

మాలతి బాగా దెబ్బతిన్న అత్యంత హీనస్వరంతో అంది—"అంతే అది."

"అంటే!"

చెప్పటానికి ప్రయత్నించి విఫలురాలై ఆమె "నాకు టి. బి."

విశాల ఒక్కసారిగా విద్యుద్ఘాతం తగిలి నట్లుగా కంపించింది. "ఏమిటి? ఏమిటి?"

"ఏమీ లేదు. రెండేళ్ల క్రితం దాపురించింది నాకు. అప్పటినుంచీ వుంది."

"ట్రీట్‌మెంట్ తీసుకోలేదా?"

"వెయ్యవలసిన ప్రశ్న కాదా? ఎందుకు తీసుకోలేదు? రోజూ స్పెషలిస్టు మా ఇంటికి వచ్చిపోతూం టాడుగా."

విశాల నిట్టూర్చి "ఎటువంటి పరిస్థితిలో నిన్ను చూశాను" అని ధోరణి మార్చటానికి ప్రయత్నిస్తూ "అయితే ఇక్కడికి వచ్చి ఎన్నాళ్ళయింది? నాకు మాత్రం ఎక్కడనుంటున్నావో? కనిపించావు కాదేం?" అని గబగబ అడిగింది.

మాలతి యీ ప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పబోయే టంతలో బయట నే తిరుగుతున్న మాలతి భర్త మరీ దగ్గరకు వచ్చి "యిక్కడ చేరా ఏమిటి కబుర్లు? ఈ పేరుతో ఏమిటి! డాక్టర్ గారు మరల్లో నే కొంచెం వస్తారు." అన్నారు.

"కాదు. నాకోసం అక్కడ టాక్సీ వుందికదా" అని విశాల చిన్నగా అంది.

"అది యింకో గంటకు గాని బాగుపడి తేనట్లేదు. డ్రైవర్‌తో నే చెప్పేసి వస్తాను" అని అతను రెండు నిముషాల్లో ఆ పని ముగించుకువచ్చి ముందు తలుపు తెరిచి వీధిలోకి చూస్తూ కూర్చున్నాడు. ఇంటిలో ముసలమ్మ పడాల్సింది ఏమీ లేదని గ్రహించి విశాల మౌనంగా కూర్చుంది. కాలు కదిలింది.

"ఇప్పుడు చెప్పు" అంది విశాల రెండు నిముషాలు గడిచాక.

"ఏముంది? వారికి యిక్కడికి ట్రాన్స్‌ఫర్ అయి వారం రోజులయింది"

"అయితే నేను యిక్కడే వుంటున్నానని తెలిసి ఎందుకు వచ్చి కనిపించలేదు! పోనీ ముందుగా ఎందుకు ఉత్తరం రాయలేదు."

మాలతి వెంటనే క్షీణ స్వరంతో "ఏం చెప్పను. నా రోజులు మరో విధంగా వున్నాయి. హఠాత్తుగా వచ్చి ఆశ్చర్యంలో ముంచి వేద్దామను కున్నాను" అంది.

"ఆశ్చర్యం వరే. దుఃఖంలో ముంచావు" అను కుంది విశాల లోలోపల.

ఇంతలో ఆమె దృష్టి సీరియస్ గా డ్రైవ్ చేసుకు పోతూన్న మాలతి భర్తపై బడింది. ఆమె పెళ్ళికి తను వెళ్లలేదు. అతని పేరు ముకుందరావు అన్నట్లుగా గుర్తు. గజెటెడ్ ఆఫీసరని మాలతి ఉత్తరాలే చెప్పాయి. ఆమెలో హఠాత్తుగా ఓ ప్రశ్న ఉదయించింది. దానికి జవాబు సులభమే. ఆ సులభమైన జవాబు ఆమెకు తోచేలంతలో మాలతి నాలిక కొరుక్కుని అంది. "సారీ—మీ యిద్దరకూ పరిచయం చేయనే లేదు."

పరిచయం ముగించాక ముకుందరావు అన్నాడు: "మీతో నాకు ముఖ పరిచయం యిదే ప్రథమం అయినా, మీ గురించి ఎంతో స్నేహితుడైనవాడు కూడా తెలుసుకోనట్లుగా, మీరు నాకు తెలిసేటట్టు మా మాలతి చేసింది. ఘన కార్యం కదూ. అందుకనే మీ పేరు మీ నోటినుంచి రాగానే ఎవరో గ్రహించి వేశాను."

ఇదే, యిందాక విశాలకు తోచబోయిన సులభమైన జవాబు. ఆమె యిప్పుడు చిన్నగా నవ్వి, ఊరుకుంది.

తర్వాత స్నేహితురాళ్లిద్దరూ లోకాభిరామాయణంలో పడ్డారు. మధ్య మధ్య ముకుందరావుకూడా వీళ్ళ సంభాషణలో జోక్యం కలిగించుకున్నాడు. ఈ యిద్దరి స్నేహితురాళ్ల మధ్య వున్న స్నేహం కొంచెం విచిత్రమయింది. అయిదేళ్లు ఒకర్నొకరు చూసుకోకుండా గడిపారు. ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు కూడా యిన్నాళ్లు ఎక్కువగా జరగలేదు. కాలేజీ రోజులలో ఆప్త మిత్రురాలిగా పరిగణించిన వ్యక్తి వివాహానికే కారణాంతరాలవల్ల విశాల హాజరుకాలేదు. విశాల డాక్టర్ అయాక చూపెటానికి అవతల వ్యక్తికే పనిలేదు. ఆమెకు భయంకరమైన ఓ వ్యాధి సంక్రమిస్తే ఈమెకు తెలియటం సంభవించలేదు. విచిత్రం కాదూ! ఐనా ఇద్దరిమధ్య ఆప్యాయతకేం లోటు లేదు. అంతేకాదు, చాలా సంవత్సరాల తర్వాత కలుసుకున్నప్పుడు తాత్కాలికంగా జనించే సిగ్గు, మొహమాటం యివేమీ లేవు వీళ్లమధ్య. విశాల స్నేహితురాలి ఆరోగ్యం గురించి వివరాలింకా అడుగుదామనుకుందిగాని అది సమయం కాదని ఊరుకుంది. మధ్య మధ్య రెండు మూడు సార్లు మాలతికి దగ్గుతెరలు వచ్చాయి. ఆ సమయంలో మాలతి కళ్లలో ఒకరకం బాధతో తిరిగిన కన్నీళ్లే, విశాలకరకళనయనాల్లోనూ మరో రకం బాధతో తిరిగాయి.

చాలాసేపు గడిచాక, సిటీలో జనసంచారం బాగా సన్నగిల్లాక కారు పురవీధులలోకి ప్రవేశించింది. ఒకటి, రెండు మైళ్లు, పది పదిహేను మలుపులు తిరిగింది. ఓ పెద్దమేడ గేటుముందు కారు చిన్నగా ఆగాక "యిదే మా యిల్లు" అంది మాలతి. విశాల తల ఊపి, లేచి స్నేహితురాలు కారునుంచి దిగటంలో సాయపడింది.

"లోపలకు రా" అంది ఆమె ఆయాసపడుతూ.

"ఇప్పుడు కాదు. ఇప్పటికే చాలా రాత్రయింది. ఇంకో రెండు మూడు రోజుల్లో వీలు చూసుకుని వస్తాను" అంది విశాల.

"తప్పకుండా రావాలిసుమా." అని భర్త వంక తిరిగి "కారులో ఆమెను యింటివరకు దిగబెడ్తారు గదా" అంది.

విశాల యింకా కంగారు పడుతూండగానే ముకుందరావు "రాండి" అని ఆహ్వానించాడు. మనసులో చాలా నొచ్చుకుంటూ స్నేహితురాలి దగ్గర సెలవు తీసుకుని కారులో ఎక్కి కూర్చుంది. తర్వాత యిద్దరూ ఎక్కువగా మాట్లాడుకోలేదు. విశాల తన యింటివద్ద దిగిపోతూంటే, అతను "ఒకసారి వీలు చూసుకుని తప్పక రండి. మాలతికేమీ తోచదు" అన్నాడు. ఆమె తల ఊపి, థ్యాంక్సు చెప్పి లోపల కొచ్చేసింది.

* * *

మొదట ఆమె రెండు మూడు రోజుల్లోనే స్నేహితురాలింటికి వెడదామనుకుంది గాని, డిస్పెన్సరీలో వర్కు ఎక్కువగా వుండటం వల్లా, బంధువుల ఇంటికని వెళ్లిన తల్లి ఇద్దరు ముగ్గురు బంధువులని కూడా వెంటబెట్టుకుని బెంగుళూరునుంచి వచ్చేయటంవల్లా తీరిక లేక వెళ్ళలేకపోయింది. ఆ ప్రయాణం ఆదివారం దాకా వాయిదా వేసుకుంది. చివరకు ఆదివారం వచ్చింది. మధ్యాహ్నంనుంచీ అంతా సెలవే కావటం వల్ల ఆమె వొంటి గంటకు బయల్దేరింది.

"కుక్కలున్నాయి జాగ్రత్త" అన్న బోర్డు ఆమె చూసుకోలేదు. తొందరలో రెండడుగులు గేటు దాటి ముందుకు వేసేసరికి గొలుసు కట్టివున్న పెద్దపులి కుక్క గయ్యుమని ముందుకు ఉరకబోయింది. విశాల వచ్చే భయంతో కళ్ళప్పజెప్పి చూస్తూ నిలబడి

పోయింది. లేడీ డాక్టర్ గారికి యిప్పుడో పెద్ద సమస్య ఎదుర్కొంటోంది. కాని ఆమె అదృష్టం బావుంది; ప్రక్క గదిలోంచి సవ్వడి విని లేచివచ్చిన ఫ్రాంక్లిన్ ఆమెను రక్షించాడు.

కుక్కని గదుముతూ, వినయంగా ఆమెవైపు చూస్తూ "లోపలకు వెళ్ళండమ్మా" అన్నాడు.

విశాల వాడివంక కృతజ్ఞతతో చూసి, మరి రెండు మూడు అడుగులు వేయకముందే నీరసించిన మాలతి సుందరవదనారవిందం పైనున్న కిటికీనుంచి తొంగిచూసింది.

"విశాలా" అని పిలిచింది ఆమె చేయూపుతూ.

విశాల పైకి చూసి జాలిగా నవ్వి "వస్తున్నా" అంది. ఫ్రాంక్లిన్ మెట్లవైపు దారి చూపాడు. ఆమె గబగబ మెట్లు ఎక్కి పైకి వెళ్ళిపోయి, స్నేహితురాలితో ముందుగా అన్న మాట యిది: "హడిలి చచ్చావనుకో!"

మాలతి గోపకుఅనుకుని నిల్చుంది. ఆ క్షణంలో ఆమె పాలిపోయిన పెదవులమీద చిగురించిన చిరునవ్వు ఆ ముఖానికి ఎటువంటి వన్నె చిన్నెలూ తెచ్చి పెట్టలేదు సరికదా, వెలాతెలా పోయినట్లుంది.

"మా యింటికి వచ్చిన ప్రతివారిపనీ యిలాగే అవుతుంది. "వద్దండీ" అన్నాను. విన్నారు కాదు."

తర్వాత యిద్దరూపోయి కుర్చీలలో కూర్చున్నారు. "రెండు మూడు రోజుల్లో రావటం అంటే యిదేనా ఏమిటి?" అని మాలతి ప్రశ్నించింది.

"ఏం చేయను? నీకూ నాకున్నంత పనివుంటే తెలుస్తుంది."

మాలతి స్నేహితురాలి వదనంలోకి ఒకసారి చూసి, తరువాత తలవంచుకుని అంది "ఉన్నపనే నేను చేసుకోలేనుకదా."

ఉత్తరక్షణంలో ఆమె కనుకొనల్లో నీళ్లు తిరిగాయి. చిన్నగా అవి తర్వాత చిక్కిపోయిన చెక్కిళ్ళమీదుగా కంఠసీమపైకి ప్రవహించాయి.

"మాలతీ" అంది విశాల. "ఛా—ఏమిటిది?"

"ఏం చెప్పను విశాలా! నావంక చూడటానికి నీకిప్పుడు భయం వేయటంలేదూ? నన్ను తాకేందుకు కూడా నీవు జంకటంలేదూ? బహుశా యీ అనుభూతులు నీకంతగా వుండకపోవచ్చు. డాక్టరివిగా నువ్వు. మావారికీ లేవనుకుంటా. ఆయన భర్త కాబట్టి భరిస్తున్నారు. మరి...మరి...." ఆమె కంఠం వొణికింది. ఎంతో నీరసంగా వొణికింది. "సహృదయంతో నన్నెవరు ప్రేమిస్తారు విశాలా? ఒకప్పుడు—నీకు తెలుసుగా. ఈ అందం ఎంతమందిని ఉన్మాదుల్ని చేసిందో! ఈ చేతులు చూడు ఎలా క్షీణించిపోయాయో. నా గొంతులో మాధుర్యమేనా నీకు వినిపించేది? ఇంకా కొంచెం గట్టిగా మాట్లాడితే అంతా రక్తం—రక్తం—రక్తమయం."

ఆమె రెండు చేతుల్తో ముఖాన్ని కప్పుకుంది రక్తంతో కాదు; రక్తంలాంటి కన్నీళ్ళతో అవి త్వరలోనే తడిసిపోయాయి. విశాల ఉద్వేగాన్ని అణచుకుంటూ ఆమె చేతుల్ని, వదనమండలంనుంచి బలవంతంగా విడదీసి, కంపితస్వరంలో అంది "మాలతీ, నీకు పిచ్చిగానీ ఎత్తలేదుగదా."

"ఆ అదృష్టం అందరికీ పడుతుందా విశాలా."

"చాల్లే. ఈ వేదాంతం ఎప్పటినుంచీ?"

"చెప్పలేను" అని ఆమె గంభీరంగా "యిదీ వేదాంతమంటావా డాక్టర్. నే నందులో ఓనమాలయినా నేర్చుకోలేదే. బహుశా ఒకటి నిజం కావచ్చు. కష్టాలు వచ్చినప్పుడు మానవుడికి నోటినుంచి ప్రతిమాటా వేదాంతంగా యితరులకు ధ్వనించవచ్చు" అని నిట్టూర్చి "సంతోషంవస్తే మనిషి నవ్వుతాడు. కష్టంవస్తే నాలాగే ఏడుస్తాడు. మరి యీ దుఃఖపడు రోజుల్లో నేనా వేదాంతం వచ్చేది? విశాలా, నేను చెప్పేది అర్థమయిందా? వేదాంతంలో కొంతస్వార్థం వుందన్నమాట. ఆ ప్రకారం ప్రతివారూ ఎప్పుడో ఒకప్పుడు, ఏదో ఒక క్షణంలో వేదాంతులు అవుతూనే వుంటారు. సరే. అయితే యీ సిద్ధాంతానికి నిర్దిష్టమైన ప్రత్యేక విలువ ఏమీ యివ్వట్టు."

"మాలతీ...మాలతీ...మాలతీ"

తల వంచుకుని, కొంచెం ఆగి, మళ్ళీ తల పైకెత్తి గాద్గదికంగా అంది ఆమె.

"మాట్లాడనియ్యి విశాలా! మాట్లాడితే కొంచెం ఆవేదన తగ్గవచ్చు."

విశాల స్వరం చిన్నదిచేసి అంది: "నీ కెలా ఊరట కలిగించాలో నాకు తోచటంలేదు. డాక్టర్లందరూ సాధారణంగా కృత్రిమంగా ఊరడించటానికి అలవాటుపడి వుంటారు. ఈ అలవాటు

బహుశా నీవు నాకు ప్రాణస్నేహితురాలివి అవటం చేతనేమో, నా చేత నోరు విప్పించటం లేదు."

తరచి రెండు శాస్త్రీయా మాటలు ఆవతల వ్యక్తి హృదయానికి ఎంత గాఢంగా నాటుకుంటాయో విశాల ఆలోచించ లేదు. కాని అవతలి వ్యక్తి అంత తరచి రెట్టించక పోవటంవల్ల అక్కడ సన్నివేశం మరింత చెడి రసాభాస కాకుండా కాపాడబడింది.

తరువాత మల్లీమాలతి అంది "అక్కడవుండగా రెండేళ్లు యీ మాయదారి జబ్బుకోసం వేలకు వేల రూపాయలు తగలబోశాం. మెడిసిన్స్ తీసుకుని తీసుకుని ప్రాణం విసిగిపోయింది. ఈ ఊళ్ళో మాకు తగ్గ స్పెషలిస్ట్ ఎవరూ దొరక లేదు." అని కొంచెం ఆగి "బహుశా యింకా కొన్నాళ్ళలో మదనపల్లి శానిటోరియమ్‌లో జాయిన్ అవుతాను. వారు అందు కోసం ప్రయత్నిస్తున్నారు."

విశాలకు మనసంతా చాలా కలతగా వుంది. ఇవాళ యింత విపరీత పరిస్థితుల్లోకి యీడ్చుకు పోబడతానని ఆమె ముందుగా కొంచమైనా ఊహించ లేక పోయింది.

ఎవరూ మాట్లాడకుండా నిమిషాలు కొన్ని చికాకుగా మౌనంగా గడిచాయి.

మాలతి హఠాత్తుగా స్నేహితురాలి ముఖంలోకి సూటిగా చూస్తూ "డాక్టరివి కదా నువ్వు. నన్ను పరీక్షచేసి జీవించి కావాల్సిన్నాళ్లు బ్రతుకుతానో చెప్పు" అంది.

విశాల ఒక్కసారిగా చలించింది. చప్పున ఆమె ముఖం నీలమేఘాచ్ఛాదితమైన ఆకాశంలా, వివర్ణ కలుషితం అయింది. చాలా సేపటికి తెప్పరిల్లి అంది" నేనా సబ్జక్టును స్పెషలైజ్ చేయలేదు. అయినా అవేం ప్రశ్నలు? నీ మొహం"

"నా కెందుకో అటువంటి ప్రశ్నలే వేయబుద్ధి వేస్తూంటూంది విశాలా"

ఇహ లాభంలేదని విశాల గ్రహించి టాపిక్ మార్చుదామని "ఆదివారం కదా. మీ వారు కనిపించ లేదేం?" అని ప్రశ్నించింది.

"లేరు. క్యాంప్ వెళ్ళారు"

"అయితే యింట్లో ఎవరెవరు వున్నట్లు?"

"నేనూ, పనివాళ్లూ అంతే. మా కెవరూ పెద్ద దిక్కు లేరుకదా"

ఎక్కువసేపు కూర్చోటంవల్ల విశాలకు విసుగు పుట్టి, లేచి కిటికీ దగ్గరకు పోయి నిల్చుని క్రిందకు చూసింది ఇందాక మాలతి యీ కిటికీలోంచే తనను పిలిచింది. క్రింద పనివాడు కుక్కతో ఆటలాడు తున్నాడు. అది మచ్చిక అయిన జంతువే అయినా జాతి పౌరుషం నిలుపుకు నేందుకు కాబోలు అప్పుడప్పుడు మారాము చేస్తోంది. కరుస్తోంది కూడా. పెద్ద ఉత్సాహమేమీ లేకపోయినా ఆమె యీ దృశ్యాన్ని పరికిస్తోంది. ఒక నిమిషమైనా పూర్తిగా గడవ లేదు. ఇంతలో పెద్ద పెట్టున దగ్గు వినిపించింది. ఆమె ఆదుర్దాతో చప్పున వెనుదిరిగింది. రోగి చాలా సేపు దగ్గి దగ్గి అలిసిపోయి, రొప్పుతుంటూ, శక్తినంతా కూడ తీసుకుని లేచి ప్రక్కనే మెత్తని పరుపు వేసి వున్న మంచం మీద కూలబడి, తరువాత వాలిపోయి, తన వంక విచారంగా చూస్తోన్న విశాల నేత్రద్వయంలోకి దీనంగా చూసింది. తెల్లబోయి చూస్తున్న విశాలకు యీ చూపులు భరించటం కష్టం కాగా, చూపులు మరల్చుకుంది. ఎంతసేపు దుఃఖం భరించటం? చివరకు సాధ్యం కాలేదు ఏనాడూ చేయని పని ఒకటి యీనాడు చేసింది. పమిట చెంగు కన్నీళ్లతో తడిసింది.

"విశాలా! ఇలారా. నా దగ్గర కూర్చో"

నడిచి వెళ్ళి కూర్చుంది.

"నీ కళ్ళు అలా ఎర్రగా వున్నాయేం?"

"అంతే అవి. అప్పుడప్పుడూ అలా ఎర్రబారుతుంటాయి."

"మా వారికి అంతే. అప్పుడప్పుడూ యీ అరుణ వర్ణం వారి నేత్రాల నావరిస్తుంది"

విశాల జవాబు చెప్పలేదు.

"చెంపమీద గట్టిగా కొడితే ఆ ప్రదేశమంతా ఇలాగే ఎరుపు రంగు దాలుస్తుంది కదూ"

విశాల ప్రశ్నార్థంగా చూసింది.

"అలాగే హృదయం మీద ఎవరైనా కొడితే కళ్ళలో యీ రంగు ప్రతిఫలిస్తుందని నాకప్పుడప్పుడూ అనిపిస్తూంది విశాలా?"

ఈమె దీనికి ఏమని జవాబు చెబుతుంది? తల మాత్రం వంచుకుంది. బహుశా ఆ సమయంలో చేయవలసిన సరియైన పని అదే.

మళ్ళీ కొన్ని నిమిషాలు నిశ్శబ్దంగా గడిచాయి.

"వారు నన్ను చాలా ప్రేమిస్తున్నారు విశాలా."

మాలతి ఆకస్మికంగా అంది. విశాల తల ఆడించి ఊరుకుంది.

"నాకు ఒక్కటే దిగులు. వారి ప్రేమను, ప్రేమతిరిగి యివ్వలేక పోతున్నానే అని. ఈ రోగిష్టిదాన్ని చూసి ఆయన ఏనాడూ విసుక్కోనులేదు. నా ఏమాటనూ తృణీకరించలేదు. ఆయనకు నేను చాలా ఋణపడి వున్నాను. ఆ ఋణాన్ని తీర్చుకోలేకుండా వెళ్ళిపోతానేమోనని ...ఏదైనా క్యాంప్ వెళ్ళాల్సివస్తే వారి మనసెంతో కొట్టుకుపోతుందనుకున్నావ్?"

మళ్ళీ నిశ్శబ్దం; చాలా సెకన్లు.

"అదే నా బాధ. అర్థమైందా?"

విశాల మాట్లాడలేదు. తల ఊపలేదు. స్తబ్ధంగా చూస్తూ ఊరుకుంది.

ఆమె అక్కడ మరిరెండు మూడుగంటలు గడిపింది. అవి అంతే చాలా విషాదంగా గడిచాయి. ఆమె యీ స్నేహితురాలి దగ్గరకు సరదాగా, కులాసాగా గడుపుదామని ఆశపడి రాలేదుగాని, అనుకోకుండా దుఃఖం మరింత అధికమించింది. మూడింటికి వంటమనిషి కాఫీ తెచ్చియిచ్చింది. మాలతి పాలు త్రాగింది. తిర్వాత విశాల లేచి వస్తానంది. మాలతి ప్రతి రెండుమూడు రోజులకూ ఓసారి కలుసుకుంటూ వని మిత్రురాలు మాట యిచ్చాకనే ఆమెను వదిలిపెట్టింది. మధ్యాహ్నం నాలుగుగంటలకు విశాల దిగులుగా బరువుగా యింటికి చేరింది.

* * *

ఆమె అన్నమాట నిలబెట్టుకుంటూనే వుంది. సాధారణంగా వీలు కొరికినప్పుడెల్లా మాలతి యింటికి వెళ్ళివస్తూనే వుంది. తన జబ్బునుగురించి మాలతిఅంటున్న మాటలలోని నిజం డాక్టరైన విశాలకి తెలుసు. ఆ వ్యాధి చాలా తీవ్రంగా అవ్యక్తిలో ముదిరిపోయిందనీ ఆమెకు తెలుసు. కాని యీ స్థితిలో ఆమె చేయగలిగింది ఏమీలేదు. చప్పున శానిటోరియమ్‌లో చేరిపొమ్మని సలహాలు ఇచ్చింది. చివరికి అదీ కార్యరూపం దాల్చింది. ఓ నెలరోజులలోనే ముకుందరావు అంతా ఖాయం చేశాడు.

ఆ రాత్రికి మాలతి బయలుదేరి వెళుతుందనగా విశాల చూసివద్దామని బయల్దేరింది. ఆమె వెళ్ళేసరికి మాలతి ఒంటరిగా కనబడింది. ముకుందరావు యింట్లో లేడు.

ఇద్దరూ ఆసీనులయ్యాక "అయితే వెళ్లిపోతున్నావన్న మాట" అంది.

"అవును. వెళ్లిపోతున్నాను."

విశాల చప్పున నాలుక కొరుక్కుంది. ప్రతి మాటకూ యిలా పెడర్థం తీస్తే తనుమాత్రం ఏం చేస్తుంది?

"అలా అనకు మాలతీ. ఇంకో ఆరు నెలల్లో నువ్వు ఎలా తిరిగొస్తావో చూడు. అద్దంలో చూసుకుంటే నిన్ను నువ్వే గుర్తు పట్టలేవు తెలుసా?"

"ఏ లోకంలో?" అని మాలతి హాసిగా నవ్వి "అవన్నీ గాలిమేడలు. రైట్ లంగ్ యిప్పటికే పూర్తిగా చెడింది. దాని బదులు స్పాంజ్ రిప్లేస్ చేస్తారట."

ఒక క్షణం ఆగి విశాల గట్టిగా నవ్వింది "అయితే ఏం? అలా వున్న వాళ్లు ఎంతమంది లేరు!"

కాని మాలతి యీ రోజు మరీ గంభీరంగా వుంది. కొంచెం ఆగి "నిన్నో ప్రశ్న అడగనా?" అంది.

కొద్దిగా తెల్లబోయి విశాల "ఏమిటి?" అని ప్రశ్నించింది.

"జవాబు సూటిగా రావాలి."

"అలాగే"

"నువ్వింకా ఎందుకు పెళ్ళి చేసుకోలేదు?"

విశాల ముఖం చప్పున వెల్లబడింది. స్నేహితురాలి ముఖంలోకి ప్రశ్నార్థంగా చూసి ఊరుకుంది.

"చెప్పవూ?"

ఆమె జవాబుగా అస్పష్టంగా గొణిగింది. "కారణం [illegible] లేదు"

"అదే. చెప్పవూ?"

ఎంతో జాలిగావుంది యీ మాట; ఈ మాటే విశాల గుండెను చీల్చింది. తను యింకా పెళ్లి ఎందుకు

చేసుకోలేదు? పాతికేళ్ళ యీవయస్సు, యీ యౌవనం, యీ సౌందర్యం, యింతా... ఎందుకు? ఎందుకు? తను యింకా పెళ్ళెందుకు చేసుకోలేదు? ఈ విశాల జగత్తులో తనకు తగిన జోడీ, ఎవరూ దొరకలేదా? కాదు. ఈ మాయదారి డాక్టరీ వృత్తిలో తను యీ సుఖాలన్నీ త్యజించిందా? వీటన్నిటినీ విస్మరించిందా? కాదు. కాదు. ఎందుకు తను యింకా పెళ్లిచేసుకోలేదు?

ఆమె చలించింది. దీని కంతటికీ కారణం ఒకటే.

చూస్తూండగానే ఆమె తరళనయనాలు అవిరళ బాష్పజలపూరితాలయాయి.

ఈ వైఖరి చూసి మాలతి తృళ్లిపడింది. విహ్వల దృష్టితో ఆమెవంక చూస్తూ "విశాలా యిదేమిటి?" అని గొణిగింది.

ఒక క్షణం విశాల కనురెప్పలు, టపటప కొట్టుకున్నాయి. వెంటనే ఆమె తేరుకుని రుమాలుతో కళ్లు గబగబ తుడిచేసుకుంది. అంది:

"చెప్పలేను మాలతీ క్షమించు."

ఈ జవాబు తన మొదటి ప్రశ్నకో, రెండో ప్రశ్నకో ఆమెకు మొదట అర్థంకాలేదు. ఈకన్నీళ్లు తనలాంటి అపవాదానివే. కొంచెం నిశితంగా ఆలోచించాక రెండు ప్రశ్నలకూ జవాబు అదేనని తెలుసుకుంది.

"నాతో చెప్పకూడదా ?"

"కూడదని కాదు. చెప్పలేను. అది నా అశక్తత"

"అయితే నిన్ను ఆ విషయం గురించి మరి ప్రశ్నించను. నా యింకో ప్రశ్నకు మాత్రం సమాధానం సూటిగా యివ్వాలి."

"ప్రయత్నిస్తాను".

"ఉహూ. ఒప్పుకోను. నాకు చాలా ఖచ్చితమైన జవాబు అవసరం."

విశాల తల వూపింది.

ఈ ప్రశ్న అడగబోయే లోపుగా మాలతి చాలా విచిత్రమైన అనుభూతి నొందింది. చెప్పుకులేక పాలిపోయిన ఆమె ముఖం మరింత పాలిపోయింది. చిన్నబోయిందికూడా. తనలోని శక్తినంతా కూడదీసుకున్నట్లుగా, విశ్వప్రయత్నం చేసి పెదవులు కదిలించింది.

"అవసరం వస్తే యిహముందు పెళ్ళి చేసుకుంటావా ?"

"ఇప్పుడేం చెప్పగలనూ ?"

"అలాకాదు. కొంత శ్రమఅయినా సరే, ఆలోచించి చెప్పితీరాలి".

విశాల పెద్ద చిక్కులో ఇరుక్కుంది. ఏమిటే ప్రశ్నలు ! తన మనసు యిహ ముందు ఏవిధంగా వుంటుందో తనేం చెప్పగలదు ! కాని చెప్పకుండా ఊరుకుంటే మాలతి ఊరుకునేటట్టులేదు. ఈ అవస్థ భరించలేక చివరకు ఆమె నోరు జారింది.

"ఆఁ చేసుకోవచ్చు".

ఈసారి మాలతి పరిస్థితి మరింత దిగజారింది. ఆమె ఫాలభాగం మీద స్వేద బిందువులు అలుముకున్నాయి. శరీరం కొద్దిగా కంపించటం ప్రారంభమైంది. పెదాలూ వొణుకుతున్నాయి.

"అయితే...అయితే...విశాలా! ఒక ప్రార్థన"

"ఏమిటి?"

"నీమీద ఎక్కువ చనువు తీసుకుంటూంటే క్షమించు. ఇది నా ప్రార్థన. నా కోరిక. నా కడసారి కోరిక."

వివర్ణమైన ఆమె వదనం. హఠాత్తుగా గంభీర రూపం దాల్చింది.

"నా గురించి నాకు తెలుసు. నేను యిహ ఎలాగూ జీవించను. కాని పోతూ పోతూ నేను ప్రేమించే, నన్నింతకంటే ప్రేమించే ఒక మహాపురుషునికి అన్యాయం చేసి పోతున్నాను. ఇదే నా హృదయాన్ని కాల్చి వేస్తోంది. ఈ ఆవేదనను భరించలేను విశాలా కొంచమైనా భరించలేను. నేను పోయాక వారు ఏకాంతంగా యీ దుఃఖాన్నంతా భరిస్తూ ఎలా జీవించగలుగుతారు. వారి బాధల్ని పంచుకుని, వారికి మనశ్శాంతిని ప్రసాదించే హృదయం ఎక్కడ లభ్యమౌతుంది?"...కాని...యింత చొరవ తీసుకుంటున్నందుకు క్షమించు. అది నువ్వే...ఆ హృదయం నువ్వే విశాలా. నీ విశాల హృదయంలోనే వారికి చోటివ్వాలి".

భయంకరమైన యీ ఆవేశంలో కూడా ఆమె ఎదుటి వ్యక్తి ముఖం చూడటానికి భయపడింది. పాడు ముఖం అనుకుంటున్న తన వదనాకృతి ఎదుటి వ్యక్తికి

చూపించకుండా దాచేందుకు వేరే ప్రదేశం లేక, ఆ వ్యక్తి చేతుల్లో తల వాల్చి వలవలా ఏడ్చింది.

ఈ విపరీత పరిస్థితిలో ఏ స్త్రీ హృదయం, అందులో మరీ సన్నిహితురాలైన ఏ స్త్రీ హృదయం కరగదు.

మాలతి, విశాల హృదయంలో చోటు చేసుకుని ఏడుస్తోంది.

ఈ కన్నీళ్ళని తుడిచేందుకు ఆమె చేతిలో వున్న తువాల చాలదు; పమిట చెంగూ చాలదు. ఒకే ఒక వస్తువు. కాని అది తన స్వాధీనంలో లేదే.

"విశాలా, నాకోసం నువ్వో త్యాగం చేయాలి."

త్యాగమా? ఇది త్యాగమా? విశాల మేను గగుర్పొడిచింది. చాలా సంవత్సరాలుగా తనలో దాగున్న ఓ వ్యక్తి, యీనాడు భూమి మీద జీవించి వుంటే, అప్పుడు యీ వాక్యపు విపరీతార్థం తీసుకుంటే అది త్యాగంలాగా ధ్వనించవచ్చు. కాని ఆ వ్యక్తి యిప్పుడు లేడే. కాబట్టి ఆమాటైనా యిది త్యాగమూ కాదు. తనను తాను త్యాగం చేసుకోటమన్న మాటకి తన దృష్టిలో అర్థం లేదు.

సుఖాన్వేషణకు అది మారుపేరు. ఇందులో ఒకే ఒక అర్థం స్ఫురిస్తోంది. స్వర్గంలో వున్న ఆ వ్యక్తికి అపచారం చేయటం.

"విశాలా...వి...శా...అబ్బ"

దగ్గు...దగ్గు... దగ్గు...అంతులేని దగ్గు చాలా ఘోరమైన దృశ్యం. దగ్గు వెనుక నే రక్తం. రక్తం మరకలు విశాల చేతులకూడా పడుతున్నాయి. ఇక యీ మనిషిలో శక్తివ్యయానికి తావులేదు. సానుభూతికి చోటులేదు. అలిసి, సొలిసి నేలమీద వాలిపోయి, కళ్లు మూసుకుని పడుకున్న మాలతి ముఖంలోకి ఆమె వంగింది. పేరు పెట్టి పిలిచింది.

ఈ పిలుపు క్రిందపడివున్న వ్యక్తియొక్క శ్రవణకుహరాన్ని తాకి విశ్లిష్టం చేసేటట్లుగా పనిచేసి వుంటాయి. నెమ్మదిగా కళ్ళు విప్పింది. ఎంత ఆతృతి ఆ వాడిపోయిన నయనాల్లో కూడా.

ఈసారి విశాల గొంతు పీలమీటినట్లు మోగింది. "సరే అలాగే".

మాలతి బలహీనంగా విశాల చేతిని పట్టుకుని, తన హృదయం మీదకు లాక్కుంది.

"ఒట్టువెయ్యి"

విశాల వెనుదీయలేదు. మాలతి చేతిలో చేయి వేసి ప్రమాణం చేసింది.

* * * *

చాలా నెలలు కాకపోయినా అయిదారు దొర్లాయి. ముకుందరావు భార్యను చంపి, అక్కడే పదిహేను రోజులుండి, తనకు అంతకంటే సెలవు లేకపోవటంవల్ల వచ్చేశాడు. ఒక అనాధ మనిషి, పనివాడూ అక్కడే వున్నారు. విశాల, అతనివద్దకు పదిహేను రోజులకోసారి అయినా పోయి వస్తూండేది. మొదటి రోజుల్లో అతనితో మాట్లాడటానికి ఒక విధంగా సంకోచించినా, యిప్పుడా సిగ్గు, బెరుకూ లేవు. అయినా వీళ్ళిద్దరిమధ్యా మాలతి సంభాషణ తప్ప మరొకటి దొర్లేది కాదు. అయినా చాలా ముక్తసరిగా వుండేది. స్వభావసిద్ధంగా అతను మాటకారి అయినా యీ విచారాలవల్ల చాలా మూభావంగా వుంటున్నాడని ఆమె గ్రహించింది. వీలయినప్పుడల్లా అతను మాలతి దగ్గిరకుపోయి వస్తూండేవాడు. అటువంటి సమయాలలో మరీ దిగులుగా వుండేవాడు.

మాలతిదగ్గరనుంచి విశాలకు తరుచు ఉత్తరాలు వస్తూనే వున్నాయి. వాట్లల్లో రానూ రానూ నిరాశావాదం ఎక్కువై పోతూండటంచూసి ఆమె ఆశ్చర్యపడలేదు. మూడు నాలుగు నెలలవరకూ ప్రతి ఉత్తరంలోనూ విశాల తనకు చేసిన వాగ్దానం విషయం హెచ్చరింపబడుతూ వచ్చింది. ఈ విషయం ఒకసారి ఎంతో లోతుగా వెళ్ళిందంటే "వారికి యిదేమీ తెలీదు, నన్ను ఎంత గాఢంగా ప్రేమిస్తున్నారో తెలుసా? బహుశా నేను చచ్చిపోయాక మళ్లీ పెళ్లి చేసుకోనని భీష్మించుకు కూర్చుంటారు. అటువంటప్పుడు ఆ బాధ్యత నీదే. నాకు నువ్వుగాక యింకెవరున్నారు చెప్పు..."

ఈ ఉత్తరం చదివాక ఓవిధమైన అసహ్యం కూడా జనించింది విశాలకు. ఏమనుకుంటోంది తన గురించి మాలతి. తోటి ఆడదాన్ని యిదేనా అర్థం చేసుకునే విధానం! స్నేహానికి యిటువంటివా పరీక్షలు! అయినా ఆమె తనకోపాన్ని ప్రత్యుత్తరంలో ఏమాత్రమూ తెలియపర్చలేదు. ఈసారికూడా ఆ స్నేహితురాల్ని మన్నించింది.

కాని ఎందుకో తరువాత తరువాత మాలతి దగ్గర నుంచి వచ్చే ఉత్తరాలలో యీ అంశం మాయమైంది.

మొదట విశాలకు అర్థం కాలేదు. ఇదివరకటిలాగా నిరంతరంగా కూడా మాలతి ఉత్తరాలు రాయలేకపోతుంది. తనమీద వుంచిన నమ్మకం ఆమె ఆత్మకు హామీగా నిలిచి వుంచేదమ్మ. అదే నమ్మింది విశాల.

రాను రాను మాలతి దగ్గరనుంచి ఉత్తరాలు రావటం తక్కువై పోతోంది కూడా.

ఒకసారి సరీ పది హేను రోజులు జాడా, కబురూ ఏమీ తెలియలేదు. ఆఖరికి ఓ రోజు యిహ వుండబట్ట లేక ముకుందరావు దగ్గరకు పోదామని బయల్దేర బోతూంటేగా అతని నౌకరే ఒక చీటీ తెచ్చియిచ్చాడు. "మాలతికి చాలా ఎక్కువగా వుందిట. నేనక్కడికి వెడుతున్నాను."

విశాల దగ్గర కుర్చీలో కూలబడి బరువుగా నిట్టూర్చింది. త్వరత్వరగా ఆమె కనుకొలకులనుంచి నీళ్లు స్రవించాయి. "అంటే. ఇంకో కొన్నాళ్లలో అవార్తా చేరుతుంది."

ఏ వార్త! ఏ వార్త? అయ్యో! ఎటువంటి దుర్వార్త!

బహుశా; బహుశా కాదు నిజంగానే యిది తన జీవితంలో తనలో సంచలనం రేపే రెండో చావు అవుతుంది.

హఠాత్తుగా ఆమె ఉలిక్కిపడింది. ఎంత కఠినాత్మురాలు తాను? జీవించివున్న ఒక వ్యక్తి మరణాన్ని గురించి ముందుగా ఊహిస్తోంది.

కాని, తప్పదు. తప్పదు. మనసుని అరికట్టే శక్తి తనకు లేదు.

ఆ మొదటిచావు! అది ఎంతటి భయంకరమైంది. తను జీవితాన్ని గురించి నిర్మించుకున్న ఆశలు, ఊహలు అన్నీ తనతో తీసుకుపోయింది. తనని యించుమించు జీవచ్ఛవాన్ని చేసింది.

ఇంతకాలం యీ దుఃఖాన్నంతా ఎలా భరించింది? మాపరులకు మామూలు మనిషిలా ఎలా కనిపించ గలిగింది? స్నేహితులతో, బంధువులతో సరదాగా, కులాసాగా కాలం ఎలా గడుపుతోంది?

ప్రయత్నం. ప్రయత్నం. ఆ ప్రయత్నమే తనని యింతవరకూ నలుగురితో కలిసి మెలిసి వుండేటట్లు చేస్తోంది. అది పోయేటందుకే ఆదివారాలు ఆనందంగా గడపాలని తాపత్రయ పడటం.

కాని...కాని...తనకు కఠినంగా ఆలోచించక తప్పటల్లేదు. రాబోతూన్న మాలతిచావు తనను మళ్ళీ ఏవో పరిస్థితుల్లోకి తీసుకు వెడుతోంది. మొదటిచావు తనను ప్రేమనుంచి దూరం చేసింది. ఈ రెండవది ప్రేమని నేర్పుతుందట. తను ప్రేమించాలట.

అంత దుఃఖంలోనూ ఆమె పెదవులు చిన్నగా హసించాయి. ఇది హాస్యమా? అయితే తనలో హాస్యం ఓపాలు ఎక్కువవుతుందన్నమాట. దీన్నే మాలతి త్యాగం అనటమ్మ.

ఏది త్యాగం? ఏది స్వార్థం? దానికీ దీనికీ ఎంత తేడా? మాలతికోసం అతన్ని పెళ్ళిచేసుకోవటం మాలతి దృష్టిలో త్యాగం అంతవరకూ తనూ ఒప్పుకోవమ్మ కాని...కాని అతన్ని ప్రేమించటం. అది త్యాగం కాదు. ఏమాత్రమూ కాదు. అంతేకాదు స్వర్గంలోవున్న మరో వ్యక్తికి ద్రోహం కూడా.

"నిన్ను తప్ప ఎవర్నీ ప్రేమించలేను విజయ్"

ఈ మాటలు తను నోటితో పలికిందా? కాదు. ఎక్కడో ఓచోట శాశ్వతంగా వుండేటట్లు లిఖించింది. ఎంత మనస్ఫూర్తిగా, వేదనగా రాసింది! ఇప్పటికీ ఆ లేఖ ఎక్కడో ఓచోట భద్రంగా వుండే వుంటుంది. అతను తన ప్రాణంకన్నా మిన్నగా దానిని దాచుకుని వుంటాడు.

"నేనూ అంతే విశాలా"

తన దగ్గర యీ మాటలు ఇప్పటికీ సురక్షితంగా వున్నాయి. మనసు బావుండనప్పుడల్లా వాటిని చదువుకుంటూనే వుంది. అతను అదృష్టవంతుడు, బ్రతికివుంటే తన మాటల్ని నిలుపుకునేవాడు. జీవించ లేదు కాబట్టి ఆ బాధ్యత అతనిపై లేదు. మొదటిది జరిగివుంటే తనూ నిలుపుకునేది. ఇప్పుడూ చాలా కాలం వరకూ సఫలీకృతురాలౌతూ వచ్చింది. కాని మాలతికి సంభవించబోయే విపత్తు తన మాటల విలువను నశింప జేసేటట్లు చేస్తోంది. ఒక వాగ్దానం వచ్చి మరో వాగ్దానాన్ని ఎగరకొట్టింది. తను మాలతి భర్తను వివాహమాడక తప్పదు. అతన్ని ప్రేమించక తప్పదు.

ప్రేమ...ప్రేమ...ప్రేమ ప్రేమించాలి కాబట్టి ప్రేమించాలి.

తనకు యీ అవస్థనుంచి విముక్తి వుండదు. దానికి ఒకటే దారి. మాలతి బ్రతకాలి. విశాల నిట్టూర్చింది. కాని ఆమె బ్రతకదు.

అలా ఏకాంతం అనుభవిస్తే యింకా ఎంతసేపు ఆలోచనలు సాగిపోయేవో! కాని ఆమె తల్లి వచ్చి వాటికి బ్రేకు వేసింది. లోపలకు వెళ్ళిపోయింది.

* * *

మరో కొన్ని రోజులు బరువుగా నడిచాయి. ఆమెకు మనసు మరీ పాడయింది. డిస్పెన్సరీలో సరిగా పని చేయలేకపోతోంది. కాని తప్పని సరి. చాలా మందికి తనమీద గురివుంది. చాలా మందికి తను మాతృత్వాలు ప్రసాదించాలి. అది తన విధ్యుక్త ధర్మం.

చివరకు ఒకరోజు హఠాత్తుగా ముఖం వెలిసిన ప్యూన్ ఒకడు వచ్చి, చీటీ అందిచ్చాడు. అది ముకుందరావు దస్తూరి.

"మాలతి పోయింది"

వెంటనే దిమ్మెరపోయినా, మరుక్షణంలో తట్టుకుని వాడిని అడిగింది. "ఆయన ఎప్పుడు వచ్చారు?"

"రాత్రి వచ్చారమ్మగారూ!"

బరువు గుండె యింకా మొగ్గలేదు. దాని శక్తి యిదివరకే అయిపోయింది. ఇహ ముందు రాబోయే ఆలోచనలకు అర్థం వుండదు. మాట్లాడకుండా పోయి పడుకుంది. నిండా ముసుగు కప్పుకుంది. అయిదారు సార్లు తల్లి వచ్చి పిలిచినా లేవలేదు. మిడ్ వైఫ్ అర్జంటుగా వచ్చి బ్రతిమిలాడినా కదల్లేదు. మెదల్లేదు. విధ్యుక్త ధర్మం అనుకుంటున్న గుణం ఆమెను యీ సారి కదిలించలేకపోయింది. ఆ రోజు ఆమెను కదిలించ ప్రయత్నించిన వాళ్ళందరికీ నిరాశే మిగిలింది.

సాయంత్రానికి ఆమె ఉబ్బరించి పోయిన ముఖంతో ఒకసారి లేచి, అద్దంలో తన ప్రతిరూపం చూసుకుని, మళ్ళీపోయి పడుకుంది.

మరునాడు ఉదయం ఆమె లేచి స్నానం చేసింది. ముఖం యింకా కళావిహీనంగానే వుంది. ఎవరితోనూ ఎక్కువగా మాట్లాడలేదు. తరువాత టాక్సీలో ముకుందరావును చూడటానికి పోయింది.

నౌకరు ఎదురుగావచ్చి "అయ్యగారు యింకా నిద్ర లేవలేదమ్మగారూ" అన్నాడు.

"లేపు. నేను వచ్చానని చెప్పు."

వాడు వెళ్లబోయి, కొంచం సంకోచించి యిహ విధిలేక లోపలకు వెళ్ళిపోయాడు. పావుగంటసేపు ఆమె అలాగే మౌనంగా కూర్చోవలసి వచ్చింది. తర్వాత ముకుందరావు లోపలనుంచి, చంటిపిల్లాడులా నడిచి వచ్చాడు. అతనికళ్ళు ఎర్రగా జ్యోతుల్లా వున్నాయి. అవి పూర్తి నిరాశాజ్యోతులు. మాట్లాడకుండా ఆమె ఎదురుగా కూర్చున్నాడు.

రెండు నిమిషాలు యిద్దరిలో ఎవరూ పెదవులు కదపలేదు.

చివరకు అతనే బలవంతంమీద అన్నాడు "మాలతి చచ్చిపోయి అయిదురోజులయింది."

విశాల మాట్లాడేందుకు ప్రయత్నించటం లేదు. తలవంచుకు కూర్చుంది.

ఇద్దరిలోనూ ఎవరూ మాట్లాడేస్థితిలో లేరు. సంభాషణ జరగటం ఎలా! ఈలోగా నౌకరు కాఫీ తెచ్చి బల్లమీద పెట్టి వెళ్ళిపోయాడు. కొంతసేపటి దాకా కాఫీ తీసుకునేందుకు ఎవరూ ప్రయత్నించలేదు. అనాలనిపించికాదు గాని, అవసరం అనిపించి విశాల అనేసింది "కాఫీ తీసుకోండి. చల్లారిపోతుంది" తరువాత నాలిక కొరుక్కుంది. మాటలు ఆమెకే ఎలాగో ధ్వనించాయి.

ముకుందరావు ముఖం ఎత్తి, ఆమెవంక పొడిగా చూసి, కాఫీకప్పు చేతుల్లోకి తీసుకుని అన్నాడు, "మీరూ తీసుకోండి."

విశాల తీసుకుంది. కాఫీ త్రాగుతున్నారే కాని ఎవరికీ మాటలు రావు. ఏం చెయ్యటమో ఆమెకు పాలుపోవటం లేదు. తను ఏమి చెబుదామని యిక్కడికి వచ్చిందో గుర్తుకు రావటంలేదు.

"మిమ్మల్ని చాలా అడిగానని చెప్పమంది."

జవాబు యివ్వలేకపోయింది యీసారి కూడా ఆమె.

"మిమ్మల్ని క్షమించమని కోరుకుంటున్నానని చెప్పమందా?"

క్షమించమందా? ఎందుకు? త్వర త్వరగా ఆమెకు మాలతికీ తనకూ ఆనాడు జరిగిన సంభాషణ అంతా జ్ఞప్తికి వచ్చింది. ముకుందరావు వంక చూసింది. విరాగిలా, యోగిలా వున్నాడు. అతన్ని చూస్తే చెయ్యెత్తి నమస్కరించ బుద్ధి వేస్తోంది. "ఎంత పని చేశావు మాలతీ" అనుకుంది.

ఎంతసేపు యీ మౌనం! తనయొక్కడికి ఏదృఢ విశ్వాసంతో వచ్చింది ? మళ్ళీ అవన్నీ గుర్తుకు వస్తున్నాయి. రహస్యాలన్నీ మనసులో దాచి పెట్టుకునే శక్తి తనకు లేదు.

తనని మాలతి కోరిన సహాయం చేయవలసిన సమయం దగ్గరకు వచ్చింది. ఈ క్షణంలో తప్ప అటువంటి వాక్యాలు పెదవులు దాటి బయటకు రావు. కనీసం పెదవులవరకైనా వచ్చే నమ్మకం లేదు. ఇదే మంచి అదను.

"మాలతి మీతో యింకేమైనా చెప్పిందా?"

"ఆఁ"

"ఏమిటి?" కుతూహలం ఆపుకోలేక పోతోంది. ఈ విషయం అతనికి కూడా తెలుసునా?

అతను ఒకసారి సూటిగా ఆమె ముఖంలోకి చూశాడు. ఏదో చెప్పబోయి, చేతకాక, తలవంచుకుని, ఏదో తోచి, మళ్ళీ తలఎత్తి యిలా పలికాడు:

"నా...నా... పెళ్లి విషయం"

విశాల ఊపిరి బిగపట్టింది. ఈ స్థితిలో అతని ముఖం తాను ఎలా చూడ గలుగుతోంది?

"ఏ.. ఏ...మంది?"

ఉన్నట్లుండి అతను విషాదంగా నవ్వాడు. "నాతో ఆమె అయిదు సంవత్సరాలు గడిపింది. కాని నా గురించి కొంచమైనా అర్థం చేసుకోలేక పోయిందని మొన్న తెలిసింది"

ఏమిటి అతను అనేది? తన విశ్వాసం, త్యాగం, ఊహు స్వార్థంలో త్యాగం, ఊహు త్యాగంలో స్వార్థం—అవన్నీ.......

"ఆమె అందికదా... మీరు...మీరు యింకెవర్నీ పెళ్లి చేసుకోకండి"

త్రుళ్ళి పడింది విశాల. ఏమిటి? మాలతి యిలా అందా?

అకస్మికంగా అతను ముఖం గంభీరంగా చేసి, కటువుగా నవ్వాడు. "ఎంత స్వార్థమో చూడండి. నేను యింకెవర్నీ పెళ్ళి చేసుకోకూడదుట. ఆమెని ఎంత ప్రేమించినా, ఆ స్వభావాన్ని నిందించకుండా ఉండలేను."

"విశాల యింకా, యింకా తెల్లబోతోంది. ఆమెలోని రక్తమంతా ఘనీభవించినట్లు అనుభూతి పొందుతోంది.

"ఆమె నన్ను ఎందుకు అర్థం చేసుకోలేదో నా కర్థం కావటం లేదు. అలా అని ఒట్టు కూడా వేయించుకుంది."

అతని గొంతు అపస్వరాలు పలుకుతోంది.

"నా హృదయంలో ఆమెకు తప్ప యింకొకరికి చోటు లేదని ఆమెకు తెలియదు"

విశాల ముఖం క్షణంలో మ్లానమైంది. మాలతి! తను ఆమెను అర్థం చేసుకోవటంలో పొరబడిందా? లేక ఆమె తనను అర్థం చేసుకోవటంలో పొరబడిందా? మరి ఆనాడు ఆమె తనతో అన్న మాటలు? ఆ ప్రార్థన ఆ వాగ్దానం; ఇంతలో యీమె మనసు మారి పోయిందా? ఇంత స్వార్థమా? స్త్రీ స్త్రీ స్త్రీ ఆమెకు పూర్తిగా దుఃఖమే వస్తోంది. తనూ స్త్రీయే. తన ఆత్మను ఆమె సర్వ నాశనం చేసింది. ఆ మాటలకు లోబడి తను స్వార్థానికి తిలపించింది. త్యాగం చేయబోయింది. ఇష్టము లేని ఒక వ్యక్తికి ద్రోహం చేయ తలపెట్టింది. అన్నీ చేసింది. మనసు వున్న స్త్రీ చేయరాని పనులన్నీ చేసింది. ఏది స్వార్థం? ఏది త్యాగం? చివరకు యీ విచక్షణా జ్ఞానాన్ని కూడా విస్మరించింది. తనని మాలతి తనకు తెలియకుండానే అన్ని విధాలా సాధించింది. తన మనసు మీద స్వారీ చేసింది. చివరకు తనని ఎందుకూ పనికిరాని దానిగా చేసింది. తను దూరంగా తప్పుకుంది.

అధరాలు...ఆమె అధరాలు అదురుతున్నాయి. కన్నీళ్లు కారబోతున్నాయి.

కాని ఆ పరిస్థితి అంతటితో నే ఆగింది. హఠాత్తుగా ఆమె నేత్రాలు మెరిశాయి.

ఎందుకు యిందాకటినుంచి దుఃఖపడింది? ఏం జరిగిందసలు?

ఏమీ జరగలేదు. కొంచం మెలికలు. అంతే. క్రమక్రమంగా ఆమె వదన మండలాన్ని ఆవరించిన చీకటి ఛాయలు తొలగిపోయాయి. ఇప్పుడా వదనం తైలం లేని దీపంలా లేదు. లేచి, నిలబడి ముకుందరావు వంక చూసింది. అతను తల వంచుకు కూర్చున్నాడు. ఈ వ్యక్తితో కొన్ని నిమిషాల క్రితం ఏం మాట్లాడ బోయిందతాను? సిగ్గుతో ఆమె సుందర వదనారవిందం సంధ్యారాగరంజితమైంది. కాని అది క్షణంసేపే. తరువాత ఏమీ శబ్దం చేయకుండా బయటకు నడిచి వచ్చేసింది.

బయట ఆమెకోసం యింకా టాక్సీ నిలబడే వుంది. విసురుగా పోయి కూలబడింది.

"థ్యాంక్యూ! థ్యాంక్యూ మాలతీ."

ఋశ్యశృంగర్షి
నన్నయ : విశ్వనాథ

శ్రీ కేతవరపు వేంకటరామకోటిశాస్త్రి

ఋశ్యశృంగర్షి కథ రామాయణమునను న్నది. భారతమునను న్నది. రామాయణమునకు ఋశ్యశృంగునితో గల దగ్గర తనము భారతమునకు లేదు. భారతమున ఋశ్యశృంగుని వృత్తాంతము ప్రాసంగికముగ చెప్పబడినది. రామాయణమున ప్రధాన కథా సంబంధిగా చెప్పబడినది. ఋశ్యశృంగుడు లేనిచో రామాయణము లేదు. అతడు లేకపోయినను భారత ముండును. రాముడు లేనిచో రామాయణము లేదు. దశరథుడు పుత్రకామేష్టి చేయనిచో రామావతార ముండదు. ఋశ్యశృంగుడు లేనిచో పుత్రకామేష్టియే యుండదు. మరొకరు ఋత్విజులుగా నుండిన ఇష్టి కాదా యనిన అగును. ఇష్టి యగుట గాదు ముఖ్యము. దశరథునకు దానివలన సంతానము కలుగుట ముఖ్యము. ఇదియే ముఖ్యమైనచో ఆ యజ్ఞమును ఋశ్యశృంగుడే నిర్వహింపవలయును. ఇది వేద రహస్యము. కనుక నే ఇతడు లేనిచో రామాయణమే లేదని చెప్పుట. భారత కథావిధానము వేరు. కాలకర్మ ప్రభావములకు లోనైన ధర్మరాజు వనములందుండి, కొలను వద్ద ఋష్యాశ్రమములకు తనకు కనుపించిన బృహదశ్వ, నారద, లోమశ, మార్కండేయాదుల నే వివిధకథలు చెప్పవలసినదిగా కోరెను. ఉత్తమ పురుషుల కథలు, ధర్మ సూక్ష్మములు వినుట ఉద్ధారకమని వానిని వినిపింప వలసినదిగా కోరెను. ఆ ఋషులు చెప్పిరి. లోమశుడీ ఋశ్యశృంగుని కథను ధర్మరాజునకు చెప్పినాడు. అగస్త్యచరితము, గంగావతరణము, ... మహిమ మాహాత్మ్యము చెప్పుచు నడుమ నల్లదె ఋశ్యశృంగుని ముని ప్రాంతమని చెప్పినాడు. ధర్మరాజా కథ చెప్ప వలసినదిగా కోరినాడు. లోమశుడు చెప్పినాడు. ధర్మరాజు విన్నట్టైనాడు. అంతవరకే ఆ కథకు భారతమున గల ప్రాధాన్యము. భారతమున ప్రధానేతివృత్తము దీనివలన మారుటగాని—సాగుటగాని ఏమియును లేదు. కనుక నే ఋశ్యశృంగుడు లేకపోయినను భారత ముండునని చెప్పుట.

వ్యాస వాల్మీకులతో నీ వ్యాసమునకు సంబంధము లేదు. భారతమును నన్నయ వ్రాసినాడు. రామాయణమును చాలమంది వ్రాసిరి. రంగనాథ, భాస్కర, రఘునాథులు ముఖ్యులు. నవ్యులలో నొకరు భారతమును, ఒకరు రామాయణమును వ్రాసిరి. భారత కర్తయైన నవ్యునితో మనకు నిమిత్తము లేదు. రామాయణకర్తయైన నవ్యుడు విశ్వనాథ. ఈయనచే వ్రాయబడిన ఋశ్యశృంగుని కథను వెనుకటి వారి కథలతో పోల్చి చూచి గుణ నిర్ణయము చేయుట కీ వ్యాస ముద్దిష్టము. నన్నయ విశ్వనాథులను పోల్చుటయనగా రంగనాథాదులను సంపూర్ణముగ పేర్కొనుచు పోల్చుటయని గ్రహింపవలయును. నన్నయతో విశ్వనాథకు తాదాత్మ్య మున్నది. పురా మహాకవు లందరితో నను న్నది. ఇది మహాకవి లక్షణము. నన్నయ విద్యాధికుడు. విశ్వనాథ కవితారూప తపస్సమాధి గతిచేతస్కుడు. అతడు గాఢ ప్రతిభుడు. ఇతడు ప్రౌఢ సర్వకవిత్వ మర్మవిదుడు. అతడు నానారుచిరార్థ సూక్తినిధి. ఇతడు బ్రాహ్మీమయమూర్తి. ప్రసన్న కథాకలితార్థయుక్తి నన్నయది. కథాకథన శిల్పానేక మార్గాభిరామ వైచిత్ర్యము విశ్వనాథది. కనుక నే నన్నయతో విశ్వనాథను పోల్చి చూడవలసియున్నది. రంగనాథాదులు విశ్వనాథ వ్రాసిన ఒక్క కథను మాత్రమే గాక, ఆ గ్రంథమును సర్వమును వ్రాసిరి. పూర్వ రామాయణ కర్తలలో వారు శ్రేష్ఠులు. పూర్వ కవీంద్రుల కావ్యప్రపంచమును క్రాంతి దర్శిత్వమున

దర్శించుట—పరిశీలించుట చేయగలవాడు కవియగుచో అతడు మహాకవియగును. విశ్వనాథ అట్టివాడు. కనుకనే వారితో పోల్పదగినవాడు. ఆ పోల్చుటకే ఋశ్యశృంగుని కథను గ్రహించుట.

నన్నయ ఈ కథను 29 గద్యపద్యములలో వ్రాసెను. రంగనాథుడు 86 ద్విపదలలో వ్రాసెను. భాస్కరుడు (మల్లికార్జునభట్టు) 32 గద్యపద్యములలో వ్రాసెను. రఘునాథుడు 110 గద్యపద్యములలో వ్రాసెను. విశ్వనాథ 54 గద్యపద్యములలో వ్రాసెను. అందరికంటెను తక్కువమాటలలో ఋశ్యశృంగుని ఉదంతమును చెప్పినది నన్నయ. ఋషులు ఎక్కువ యర్థమును తక్కువమాటలలో చెప్పుదురు. నన్నయ ఋషివంటివాడు. అదియును గాక భారతమున నా కథ నంతకంటె నెక్కువమాటలలో చెప్పరాదు. ప్రాసంగికముగ వచ్చిన కథ యది. నాలుగైదు విషయముల నూహించుట కవకాశము కల్పించుచు నొక విషయమును చెప్పుట నన్నయ కథాకథనములోని యొక శిల్పము. కనుక, నన్నయ తక్కువగనే వ్రాయును. రఘునాథు డందరికంటెను ఎక్కువ మాటలలో వ్రాసెను. అతడు దక్షిణాంధ్ర యుగకవి. ఆ యుగమున వర్ణన లెక్కువ. వాచ్య మెక్కువ. వ్యంగ్య విధిన శిల్పము తక్కువ. కనుక రఘునాథు డట్లు వ్రాసెను. రంగనాథునికంటె మల్లికార్జునభట్టు ఉత్తముకవి. కథను స్వయంసంపూర్ణము చేసి కథన శిల్పమును ప్రదర్శించుటలో మల్లికార్జునభట్టుకంటె విశ్వనాథ గొప్పవాడు. ఈ విషయమున విశ్వనాథ నన్నయవంటివాడు. కనుకనే నన్నయ విశ్వనాథలను పోల్చవలసి వచ్చినది.

రామాయణమునకు ఋశ్యశృంగునకు త్రెంచరాని విడదీయరాని సంబంధమున్నది. వనములబడి యున్న ఋశ్యశృంగుని దేశములోనికి తెచ్చినవాడు రోమపాదుడు. ఒక హేతువును పురస్కరించుకొని తెచ్చినాడు. అనగా తెప్పించినాడనుట. ఆ హేతువును ముందు సుస్పష్టము చేయుట కథను స్వయంసంపూర్ణము చేయుట. ఆ పనిచేయుట రామాయణమున కొక క్రొత్త బిగువు తెచ్చుట. భారతమున నట్లు చేయనక్కరలేదు. సూచించిన చాలును. నన్నయ అట్లే చేసెను. విశ్వనాథ అవసరమును గ్రహించి బిగువు కూర్చెను. పూర్వరామాయణకర్తలలో ఒక్క రఘునాథుడు మాత్రము స్పష్టముగా నా హేతువును చిత్రించినాడు. అనావృష్టి హేతువు. తత్ఫలితమును వర్ణించుటవలన రఘునాథుని చిత్రణము రక్తికట్టినది. విశ్వనాథయు వర్ణించినాడు. రఘునాథుడా వర్ణనమునకు గీతమొకటి, కందమొకటి, సీసమొకటి వాడినాడు. విశ్వనాథ ఒక ఉత్పలము — ఒక సీసము వాడినాడు. ఇరువుర భావనయు దాదాపు నొకటిగనే యున్నది. భావన యొకటియైనను కథన శిల్పము భిన్నమగుటవలన విశ్వనాథది పైచేయియైనది. అనావృష్టియు తత్ఫలితమును రోమపాదుడే పురోహిత బ్రాహ్మణులతో చెప్పినట్లుగా వర్ణించినాడు రఘునాథుడు. సుమంత్రుడు దశరథునకు చెప్పినట్లుగా వర్ణించినాడు విశ్వనాథ. ఇందొక విశేషమున్నది. పురోహిత బ్రాహ్మణులకు అనావృష్టియు, తత్ఫలితమును తెలియును. తెలిసినవారికి తిరిగి విషయమును వివరించుటలో వాస్తవికత యుండిన నుండవచ్చునుగాని శిల్పము లేదు. అనావృష్టి వలని ఫలితములు దశరథునకు మాత్రము తెలియవా? అట్టిచో సుమంత్రుడు దశరథునకు చెప్పినట్లుగా వర్ణించుటలో మాత్రము విశేషమేమి? అని అనుగవచ్చును. నిజమే. కనులముందు జరుగుచున్న విషయమును వివరించుటలోకంటె, తెలిసినదయినను ఎన్నడో జరిగిన విషయమును చెప్పుటలో నొక విశేషమున్నది గదా? దానినే విశ్వనాథ సాధించినాడు. ఇది మాత్రమే గాక మరొక రమణీయమైన కల్పన చేయుటవలన విశ్వనాథదైన పైచేయి సవిశేషమైనది. ధర్మము రాజానుమతము. ధర్మహానివలన అనావృష్టియైనది. తత్ఫలిత మెంతవరకు పోయినదనగా 'పాడియావుల దన్నులపట్టు నెత్రు ధారలోడు' వరకు పోయినది. అధర్మవిజయమును సూచించుటకు భారతీయులకింతకంటె కొలమానము లేదు. నాలుగైదు దినము లన్నము లేకపోయినను భారతీయాత్మ నిమ్మళముగనే యుండును. గోవు లేమాత్రము నష్టములైనను అది కలగుండు గొనును. హాహారవము చేయును. అంగదేశ ప్రజాహృదయ మట్లు చేసినది. రాజా వెంగపాల నిలచి చేసినది. అపుడు రాజేమి చేయును? చేయవలయును? అనావృష్టి అంతకు పూర్వము చాలకాలమునుండియు నున్నది. తన్నివారణోపాయము రోమపాదు డాలోచించుచునే యున్నాడు. అనావృష్టివలని ఫలితములను ప్రజలనుభవించుచునే యున్నారు. సహించుచునే యున్నారు. ఆవుల నెత్రు లోడుటతో, కలతపడి ప్రజాహృదయము

హాహారవము చేసినది. దానిని రాజా చూచినాడు. మాటాడలేక పోయినాడు. దైన్యము చేయు మానవాకృతులతో ప్రత్యక్షమైనట్లున్న ఆ ప్రజా సమూహమును చూచి రాజాను దైన్య పడినాడు. ఏదొప్పుచు వారిని చేవిడచి పంపినాడు. పురోహితులను మంత్రులను కనుగొని 'పాప మధిపతిది. వికృతిపు భాగులు ప్రజలని. ఈ యనావృష్టి కే ప్రాయశ్చిత్తమో చెప్పుడు. అదియును శీఘ్రము మేము గావించెదను' అని ప్రలాపించుచు నడిగినాడు. అతః పూర్వ మట్లు వారి నడుగలేదు. అడుగకపోయినను చెప్పవచ్చును గదా యనిన ఆ మార్గము దుర్ఘటమనియు, చేయ నసాధ్యమనియు వారు చెప్పలేదు. ప్రస్తుతము రాజా ఆ ప్రాయశ్చిత్త మెట్టి దుర్ఘటమును, అసాధ్యమును, నైనను చేయుటకు నిశ్చయించుకొనినాడు. నిశ్చయము వ్యక్తమైనది. ద్విజాలు మార్గము నుపదేశించినారు. రోమపాదునిగూర్చి యింత వ్రాయుట కథను స్వయం సంపూర్ణము చేయుట. నన్నయ భారతమున నెంత వ్రాయుట అవసరమో అంత వ్రాసినాడు. విశ్వనాథ రామాయణమున నెంత వ్రాయుట అవసరమో అంత వ్రాసినాడు. భారతమున ఋశ్యశృంగునకే ప్రవేశమున్నది గాని రోమపాదునకు లేదు. కనుక నన్నయ ఒక గీతము, మాను పాదముల వదనముతో రోమపాదుని స్థితిని రేఖక పరచి వదలినాడు. భాస్కర రంగనాథులకంటె రామాయణ కథా వ్యాపనము రఘునాథునకు కొంత మధికముగా నర్థము చేసికొనినాడు కాని, తరచు అనౌచిత్యమునకు పాలుపడుట హేతువుగా వారి ముందు నిలువజాలక పోయినాడు. అనౌచిత్యములను సాధ్యమైనంతవరకు పరిహరించుచు, గాఢమైన ప్రతిభ కలిగి, రామాయణకావ్యాత్మతో పూర్వులకంటె అధికముగా తాదాత్మ్యమును చెందుటకు శక్తుడైన విశ్వనాథ ఇంతవరకు వచ్చిన రామాయణకర్తలలో శ్రేష్ఠుడు. రంగనాథుడు భాస్కరునకు చాలడు. రఘునాథ రామాయణమంతయు లభింపక పోవుట, లభించినదానిలో అనౌచిత్యములు అధికముగా నుండుట కారణములుగా రఘునాథుడు పై వారికి తీసికట్టు. పూర్వ రామాయణములలో ఒక్క భాస్కర రామాయణమే విశ్వనాథ రామాయణముతో పోల్చించుకొనుటకు శక్యమైనది. కథా కథనమునను, పాత్రచిత్రణమునను - మన స్తత్త్వ నిరూపణమునను విశ్వనాథ కుశలుడగుటవలన తరచు భాస్కరునికంటె పైచేయిగా కనుపించును.

అనావృష్టికోపమును నపనయించు మార్గమును ద్విజాలు రోమపాదునకు చెప్పిరి. ఋశ్యశృంగర్షి అంగదేశమున అడుగిడినతో వర్షము కురియునని చెప్పిరి. ఆ మాట విని రాజు 'మీరు వేగపడి యా మునిపుంగవుఁ దెండు' అనినాడనియు, 'ఏగు చాల మప్పరము తెలోనెత్తముని పాలికిఁ గాంతలఁ బంపు' మని వారు ప్రత్యుత్తర మిచ్చినారనియు, అంతే జనపతి వారస్త్రీలను రావించి 'మీరు దక్షతతోడం జని ఋశ్యశృంగుఁ గొనిరండు' అనినాడనియు భాస్కరుడు వ్రాసినాడు. 'మునినాథు నగరి కేరీతి రావింతునని విచారము చేసి మంత్రులఁ బిలచి మునులను రప్పించి యడుగ 'వారకాంతలఁ బంపు' డని వారు చెప్పినట్లును తరువాత రాజా వారస్త్రీలను పిలచి చెప్పి పంపినాడనియు రంగనాథుడు వ్రాసినాడు. రఘునాథుడు భాస్కరునివలెనె వ్రాసినాడు. బ్రాహ్మణులవలన విషయము నెరిగి బుద్ధిమంతులతో విచారించి విదగ్ధ వేశ్యాంగనలను బిలువనంపి, చెప్పి, పంపినట్లు నన్నయ వ్రాసినాడు. అందఱును వేశ్యలనే పంపించిరి. విశ్వనాథయు వేశ్యలనే పంపెను. ఆ చిత్రమును చమత్కారమును నైన నొకకల్పన చేసి పంపెను. మంత్రులతో విచారించి యది కాదని యిది కాదని పెక్కు ఆలోచనలు త్రోసిపుచ్చి దారి తోఁచకయున్న సమయమున వింజామరలు వీచు వారయువతులు నలువురు తమంతట తాము కల్పించుకొని ప్రభువులు తాంబూలంబు దయసేయించినచో పోయి ఆ ఋశ్యశృంగుని దెత్తుమనిరి. రాజు వారిని పంపెను. ఇట్లు సన్నివేశమును కల్పించుటలో విశేషమున్నది. ఋశ్యశృంగుని వృత్తాంతమును పురోహితులు రాజునకు చెప్పుచుండగా వారస్త్రీలు వినినారు. అతడు స్త్రీ పురుష భేదము నెరుగని వాడని వారి మాటల వలన వ్యక్తమైనది. అట్టి వానిని మోసపుచ్చవలయునన్న ఒక ఉబలాటము కలుగుట తగును. వారకాంతల కది కలిగినది. అతనిని చూచి వచ్చుట రాజుగారి ప్రయోజనమును చేయుట గాదు. అతనిని గొని తేరవలయును. స్త్రీ స్పర్శ నెరుగక ముక్కు మూసికొని యున్నవారి నెందరను తమజాతి వెంటబడి తిరుగునట్లు చేసికొనలేదు! అట్టి వారిని వశము చేసికొనుట యనునది వారస్త్రీ జాతికి గౌరవాపాదకమే యగును. అది వారి జాణతనమునకు, రాసిక్యమునకును నిదర్శనము. అట్టిచో స్త్రీ పురుష భేదమెరుగని వానిని వశము చేసికొని వెంట పడవేసి

కొనుట తమ జాతిలో తమ్ము తామున్నస్థితిలో నుంచుకొనుట. అందులకు వారుత్సహించిరి. 'అతనికి లోకమే తెలియదు. స్త్రీ పురుష భేదము కూడ తెలియదు' అని పురోహితులు రాజుతో చెప్పినప్పుడే వారి కా యుత్సాహము కలిగినది. తరువాత మంత్రులతో నాలోచించి ఆలోచించి 'అనావృష్టిచేఁ దెకి యున్ మృత్యువు వచ్చి నందియు మునిం దేరన్ ధియం బంటొ' అని రాజు ఒక దీర్ఘ నిశ్వాసము విడచు వరకు, వారస్త్రీల యుత్సాహము ద్విగుణమై త్రిగుణమై లోపల నిముడక హృదయమును భేదించుకొని వచ్చునంత దైనది. అట్లే వచ్చినది. ఇంత యుత్సాహము, పట్టుదల పూర్వ రామాయణములలోని వేశ్యలకు లేదు. ఉండుట కవకాశము లేదు కనుక లేదు. రాజు వేశ్యలను పిలిపించి చెప్పి పంపుటకంటె వారే ముందుకు వచ్చి తాము పోయి తెచ్చెదమనుటలో గుణమున్నది. క్రొత్తగా రాజు చేత పిలిపింపబడి వచ్చిన వారికి ఋశ్యశృంగుని యందంతయు తెలియదు. రాజు గాని, ఋత్విజులు గాని వారి కాతని విషయము చెప్పినట్లు పూర్వరామాయణ కర్తలు వ్రాయలేదు. అందువలన పూర్వ రామాయణములలోని వేశ్యలు ఋశ్యశృంగుని యాశ్రమ ప్రాంతములకు వెళ్లుట—ఋశ్యశృంగుని గుర్తించుట — ఇత్యాదులెట్లు పొసగినవను ప్రశ్నములకు సమాధానము అంత తృప్తికరముగా నిచ్చుటకు వీలుపడదు. భాస్కరుడు మాత్రము చమత్కారించి ఒక సమాధానమును చెప్పినాడు. ఋశ్యశృంగుడు మెలగెడు వృక్షవాటి చెంతల వారస్త్రీలు నిలిచియున్న సమయమున నొక ఋషి యటవచ్చిన 'ఓ ముని పుత్ర యేల యొక్కరుఁడవుఁ జొచ్చి యీ విజన కాననభూమిఁ జరించెదు' అని వారడిగినట్లును దానికి సమాధానముగా నతడు ఋశ్యశృంగుడను వాడ నని తన యందంతయు చెప్పినాడట. అందువలన వేశ్యలు తమ కౌశలమును జూపుట కుపక్రమించినారట. ఇది భాస్కరుని కల్పన. రంగనాథునకీ సందేహము కలుగలేదు. సమాధానము వ్రాయలేదు. రఘునాథుని వేశ్యలు సుపరిచితమైన స్థలమును ప్రవేశించినట్లు ఋశ్యశృంగుని యాశ్రమమును ప్రవేశించిరి. తప్పటడుగులు వేయుటలో రంగనాథ, రఘునాథు లొకరినొకరు మించిరి. నన్నయ తానొక చమత్కారము చేసెను. తాను పంపిన విదగ్ధ వేశ్యాంగనలలో నొక జరఠవేశ్యను గూడ నుంచెను. అది అతివేలిన గడుసరి. విభాండకుడు వన్యఫలాహరణార్థము వనమున కరిగిన యావసరము గుర్తించి అభినవయౌవన విలాస విభాసినియైన తన కూతును నాముని పుత్రకునిపాలికి పంపినదట. ఇది నన్నయ పద్ధతి. విశ్వనాథుని వేశ్యలు ఋశ్యశృంగుని కథను వినిరి. కావలెనని విశ్వనాథ వినుపింప లేదు. అట్లు కలిసి వచ్చినది. 'ఆ జనకుండు పుత్త్రవిరహంబు సహింపఁడు. విభాండకుఁడు మొఱఁగి రావలె. లేకలేఁ గుఱ్ఱవాని' అనుమాటలను గూడ వారు వినిరి. కనుక జాగరూకులరై తాము మెలగవలసి యున్నదను విషయము విశ్వనాథ రామాయణములోని వేశ్యలకు తెలియును. కనుక నే వారు 'విభాండకుని యాశ్రమంబున కుల్లయము ప్రవేశింబున బంట్లు దిగి యుండు విడిసి' ఋశ్యశృంగునిరాకకై ఎదురుతెన్నులు చూచుచుండిరి. ఒకనాడు ఋశ్యశృంగుడు వచ్చినాడు.

రంగనాథ, రఘునాథుల వేశ్యలకు విభాండకుని గూర్చిన జ్ఞానమున్నట్లే లేదు. విభాండకుని యాలోచన లేక యాశ్రమమును ప్రవేశించుటవలన సమయమున కతడచట నే యున్నచో శపింపకపోడు. అపుడు వారు వచ్చిన కార్యము సాధ్యము గాదు. స్త్రీలను స్త్రీలుగా గుర్తింపగల జ్ఞానము విభాండకున కున్నది. కనుక అతడున్నచో కుపితుడై శపించుట యనివార్యము. ఋశ్య శృంగునని తెలిసికొనినతరువాత నే భాస్కరుని వేశ్యలు ప్రసంగమునకు దిగిరి. కనుక ఇట విభాండకుని శాపప్రసక్తి లేదు. నన్నయ గారి జరఠవేశ్య, విభాండకుడు లేని సమయము చూచి, తనకూతును ఋష్యశృంగుని పాలికి పంపినది. విశ్వనాథుని వేశ్యల నుల్లయము ప్రవేశమున నుంచినాడు. అటు నిటు తిరుగాడు ఋష్యశృంగు డటకు రావచ్చును. విభాండకుడు గూడ రావచ్చును గదా? అట్టిచో నాతడు వారిని శపింపక పోవునా యనిన, దూరముగా నున్నవారిని, పాంథులను, స్త్రీలను, అతడూరక యేల శపించును? అతడు వచ్చినప్పుడు వీరు హావభావ విలాసము లేల ప్రదర్శింతురు? ఋష్యశృంగుడు వచ్చినప్పుడు తా మవన్నియు ప్రదర్శింప వలెయునుగదా, అతనిని గుర్తుపట్టుట ఎట్లు? అతని కథ వారికి తెలియునుగదా? అతనికి స్త్రీ పురుష భేదజ్ఞానము లేదు. తనకంటె భిన్నమైన యాకృతి ప్రవృత్తి కలిగి తనవలెనె యున్నవారు కనిపించినచో

మునిని ఎంత చింతగా చూచును. అరింతేదవను, ఋష్యశృంగుడటకు వచ్చినపుడు కప్పిపుచ్చుకొనలేదు. దానినిబట్టియే గ్రహింపవచ్చును. విభాండకుని కట్టి ప్రవృత్తి యుండెను. కనుకనే వేశ్య లుల్లయు ప్రదర్శనమున దిగివారిని విశ్వనాథ వ్రాయుట.

యావ్వనాగమునందున నొకవాడు ఋష్యశృంగుడు వేశ్యలు వినిపియున్న కొంతారాధిముఖుడై వచ్చినాడు. వారు చూచిరి. వీణయు, మృదంగమును తాళములను వాయించిరి. నాయకురాలు గొంతెత్తి కృతులు వర్ణములు పాడినది. వేశ్యలు గానము చేసినట్లు రంగనాథుడు, భాస్కరుడు వ్రాసిరి. రఘునాథుడెట్లు వ్రాయలేదు. నన్నయ, ఋష్యశృంగుని చేరిన వేశ్య 'ముని ముందటఁ గందుక నర్తన మృదుగీతములయందుఁ దన కౌశలమెల్లను జూపి, విరచితాలింగనయై, మునిపతికి ముదము గావించె'నని వ్రాసినాడు. విశ్వనాథ, భరతశాస్త్ర పరిణతి పాడిన యా పాటలు వినిన ఋష్యశృంగునిలో కలిగిన అంతరములయిన మార్పులను వర్ణించెను. ఇది పూర్వకవు లెవ్వరును చేయని పని. మానవజీవితముపై గానకళాప్రభావ మెంత యుండునో ఈ ఘట్టమున విశ్వనాథ నిరూపించినాడు. సంగీతము మానవుని ఎంత వైవశ్యవంతుని గా చేయగలదో అంత చేసిన దా వేశ్యల సంగీత మాఋష్యశృంగుని. గానము చేసినారని చెప్పుటలో లేదు గొప్పతనము. దాని ప్రభావమును, తత్ఫలితమును చెప్పగలుగుటలో నున్నది. అదియే విశ్వనాథ చెప్పినాడు. ఆ గానము వినుచున్న ఋష్యశృంగునకు "తన యాత్మఁ దా నెఱుంగని యొక్క యానందపరిధి రేఖా స్వయం వ్యక్తి కలిగి వైంగురొప్పడిచి వెనుకటి బిగువు చెడి క్రొత్త బిగువులను దెచ్చుకొనినదట. కనులు విచ్చి చూచుచు నిలువబడిపోయినాడు ఋష్యశృంగుడు. అంత వారు నృత్యముచేసిరి. నాలుగంబునులవోలె చేసిరి. నర్తన కళాప్రదర్శనమునుగూడ చేసినారనిమాత్రము రంగనాథుడు వ్రాసినాడు. కేవలము నర్తనము చేసినారని గాక ఎట్లు చేసిరదియు విశ్వనాథ వ్రాసినాడు. నాట్యశాస్త్రముతో వానికిగల పరిచయమున కిది నిదర్శనము. ఈ చిత్రస్థలమున శాస్త్రపాండిత్యమును ప్రదర్శించుటను మహాకవులు చేయుదురు. విశ్వనాథ ఆ కోవలోనివాడు. సంగీతమును, నృత్యమును, 'విని విని, చూచి చూచి కనువేదులు తీరఁగ వారిఁ జేరె' నాడు ఋష్యశృంగుడు. కనులు చెవులు తనివి తీరుగా సేవించినారని నాకల పోకడ, అనంతాతిశయమున వారిని అలవల్లన స్పృశించి కౌగిలించుకొనినాడు. ఒక తెలియరాని సుఖానుభూతికి లోనయినాడు. పూర్వ రామాయణములలో కౌగిలి ప్రసక్తి లేదు. 'ఒప్పెలెంతియుఁ బులకింపఁగఁ గౌగిలె' నారని మాత్రము వేశ్యలనుగూర్చి భాస్కరుడు వ్రాసెను. ఆలింగనప్రస్తావన భారతమున నున్నది. భాస్కరుడు-మఱునాడు వచ్చినపుడు వేశ్యలు వానిని పలుమాఱు కౌగిలించుకొనినా రనినాడు. నన్నయ విశ్వనాథ లిరువురును మొదటినాడే కౌగిలింతలు జరిపించిరి. నన్నయ ఋష్యశృంగుని వేశ్యయే కౌగిలించుకొన్నది. విశ్వనాథ ఋష్యశృంగుడు తానే వేశ్యలను కౌగిలించుకొనెను. ఈ విషయమున నన్నయ విశ్వనాథలకు భేదమున్నది. నన్నయ సంయమనమున కిచ్చిన ప్రాధాన్యము కళాప్రభావమున కీయలేదు. విశ్వనాథ కళాప్రభావము సంయమనమును లోగొనగలదని నిరూపించినాడు. నన్నయ వ్రాసినది కావ్యము గాదు. కావ్యత్వము నిముడ్చుకొనిన ఇతిహాసము. విశ్వనాథ వ్రాసినది ఇతిహాసము గాదు. ఇతిహాసరేఖల నిముడ్చుకొనిన కావ్యము. ఇది సర్వమును రసపర్యవసితము కావలయును. అందుకే నర్తన కళా సంగీతములను, వాని యాథార్థ్య స్వరూపమును చిత్రించినాడు విశ్వనాథ. భారతమున సంయమనమునకు ప్రాధాన్యమున్నది కనుకనే, తరువాత విభాండకునితో ఋష్యశృంగుడు జరిగిన వృత్తాంతమంతయు పూసగ్రుచ్చినట్లు తూచా తప్పకుండ చెప్పినట్లు నన్నయ వ్రాసినాడు. రామాయణ కర్త లెవరును ఈ పని చేయలేదు. చేయగూడదు గనుక చేయలేదు. చేయవలయును గనుక నన్నయ చేసినాడు. భారతములోని ఋష్యశృంగునకు వేశ్య చూపిన కందుక నర్తన మృదుగీతములయందలి కౌశలమువలన ముదము గలిగినది. రామాయణమునందలి ఋష్యశృంగునకు తన యాత్మఁ దా నెఱుంగని ఒక ఆనందము కలిగినది. ముదముకంటె ఆనందము గొప్పది. ఆనందము కలిగినది గనుకనే విశ్వనాథ ఋష్యశృంగుడు వారిని తానుగా కౌగిలించుకొనినాడు. భారతమున నన్నయ ఋష్యశృంగర్షియందు నిగ్రహమును పరాకాష్ఠలో చూపినాడు. తన కౌశలము చూపి, విరచితాలింగనయై గాని భారతమున వేశ్య మునిపతికి ముదము గావింపలేకపోయినది. అధికనిష్ఠాశీలుడైన ఋశ్య

శృంగుని స్థితి భారతమున నన్నయ అట్లు చూపినాడు. వేశ్యలను ఋషి కుమారులనియే రెండు గ్రంథములలోని ఋశ్య శృంగునను తలచినాడు. కనుక రెండింటియందును కౌమవాంఛ రేఖా మాత్రముగానైనను వాని హృదయమున పొడగట్టలేదు. కళా ప్రభావమునకు లొంగిన వానిగా చిత్రించుట మూలముగా, కొందరు ఋశ్య శృంగునకు వేశ్యలయందు కామిక చేర్పుడీనవని తలతురేమోనని విశ్వనాథ, అంతగా వ్రాసియు చివరకు 'అసమశరుడు తొంగిచూడకుమునీ ఋశ్య శృంగునంక' అని స్పష్టము చేసినాడు. అంతే యానందమును గూర్చిన వారి యాశ్రమ భూములలో కమూఱు చూపెనలయునన్న సాత్త్వికపు కోరిక మాత్రము కలిగినది ఋశ్య శృంగున కని విశ్వనాథ వ్రాసినాడు. చమురెంచిన 'తరుణి మునిబృందము చిత్తంబునకు వైకృతముఁ జేసె'నని మాత్రము నన్నయ వ్రాసెను. మఱునాడు ఋష్య శృంగుడు వారి వద్ద కేగెను. పోదమూ యనిన పోదము పోదమనుచు నందరును కదలి అందరును అంగదేశము చేరిరి. అంతట వర్షము కురిసెను. అదివర కేమియు తెలియని ముని కుమారుడు అంగదేశ ప్రవేశమాత్రమున సర్వమును గ్రహించెను. సహజబోధలు విశ్వలితత్త్వమానసులని విశ్వనాథ సమర్థన. నన్నయ కూడ తన భారతమున నొక విషయమును సమర్థించినాడు. అది విశ్వనాథ సమర్థించిన దానికంటె భిన్నము. వేశ్యను మఱునాడు ఋష్య శృంగు డనుసరించుటను 'విలాసినుల సహోలాప సహాసన సహాయానములు బంధనములు' అను సిద్ధాంతమును చూపి సమర్థించినాడు. ఇనుప కచ్చడాలు కట్టుకొనిన మునులను కూడ స్త్రీల మెయితావు గసుర్కొల్పెడించును. ఇక సామాన్యుల విషయము చెప్పవలసిన దేమి? అను విషయమును నిరూపించుటయే నన్నయ యుద్దేశము. తపస్సమాధిగతి చేతస్కృతి మానవుని అత్యున్నత స్థానమున నిలుపగలదని వైదికమైన యభిప్రాయము. వేద తుల్యమైన భారతము వ్రాయు నన్నయ కున్నదియు నదియే. 'సచ్చరిత్రంబైన తన యాశ్రమంబు విడిచి మనుష్యలోకంబునం దిగిలి యాలోకమలి పిలువందవ దని'యోనని ఋశ్య శృంగుని గూర్చి నన్నయ వ్రాయుటలో నర్థమదియే. వాస్తవమును చెప్పె అవసరమును నన్నయ సూచించినాడు. ఆ సూచనకే ఋశ్యశృంగుని కథను వ్రాసినాడు. ఋశ్యశృంగునిపట్ల చూపించిన వాస్తవిక విషయమే

రామాయణమునకు ముఖ్యము. సాంసారిక విషయ పరిజ్ఞానము ఋశ్యశృంగునకు కలిగినట్లు వ్రాయ వలసిన యవసరము భారతికర్తకు లేదు. అత్మసంతానమునము నిరంతరమును ఈషణాత్రయము భేదించుటకే చూచుచుండును. కనీస జ్ఞానము లేని వానిని గూడ అవి లోగొనునని వ్రాయుట భారతకర్త చేయదగిన పని. దానినే నన్నయ చేసినాడు. సాంసిద్ధికమైన సాంసారిక విషయ పరిజ్ఞానము కలుగుటయే రామాయణమునకు కావలయును. ఋశ్యశృంగున కది కలిగినది. దానిని విశ్వనాథ సమర్థించినాడు. ఈ చిత్తస్థలమున దేనిని సమర్థించుట యవసరమో దానిని సమర్థించుట మేధావంతులు చేయగలరు. నన్నయ విశ్వనాథ లట్టివారు. ఋశ్యశృంగుని ప్రవేశపెట్టినప్పటినుండియు నన్నయ నిగ్రహము వైపునకు ముఖము చూపించుచు నడిపించి నడిపించి చివరకు 'విలాసినుల...బంధనములు గావె' అను సూత్రమును వ్రాసి ఋష్యశృంగుని వేశ్యవెంట పంపినాడు. విశ్వనాథ ఋశ్యశృంగుడు గానమును వినుటకు ప్రారంభించినప్పటినుండియు ఆ ముహూర్తిలో ఎక్కడిదో, అందని లోతులందు, అంకురింపకయే చిదికిపోయిన భావనము దాయము, ప్రాణము పోసికొని మెల్లగా పైకి వచ్చి, చివరికొక క్రొత్త బిగువు కూర్చుకుని, పూర్వ మననుభూతమైన ఒక ఆనందానుభూతిని అతనికి కలిగించినట్లుగా వ్రాసి, తరువాత పతితను వారిని కౌగలించుకొని మాటాడి, వారిచ్చిన భక్ష్యముల నారగించి, తరుపరి తన యాశ్రమమునకు పోయి 'జీవముజీవము వారేయును వారలఁ గూర్చి యూహా లూహించుచు ప్రొద్దున లేచి వేశ్యలున్న చోటకు వచ్చి వారితో కలిసి అంగదేశమునకు వచ్చినట్లు వ్రాసినాడు. నన్నయ ఋశ్యశృంగుని నొక మార్గమున నడిపించినాడు. విశ్వనాథ మఱొకట నడిపించినాడు. నన్నయ దృష్టి సంయమనము మీద. విశ్వనాథ దృష్టి సంసారము మీద. భారతమునకు నన్నయ యవసరము. రామాయణమునకు విశ్వనాథ యవసరము. ఋశ్యశృంగుని సంసారము వైపు త్రిప్పుటకు విశ్వనాథ సంగీతమును సాధనముగా వాడినాడు. సంగీత శ్రవణ మాత్రమున ముహూర్తి యట్లు బిగువు చెడి లోబడునా యని ప్రశ్న. అట్లయినచో నాతని ముహూర్తిత్వము కుంటుపడిన యట్లేగదా? కొందరు కుంటుపడవలయును. అట్లు పడినపుడే భారత రామాయణ కర్తల నిరూపణము రక్తి గట్టును. సంగీత మట్టి ప్రభావ

మును చూపగలవని తులసీదాసు కూడ వ్రాసినాడు. సీతా రాముల కల్యాణసమయమున పందిలి గాన కళా ప్రదర్శనమునకు మహర్షులు, ధ్యానముద్ర విడిచి ఒక ఆనందమును అనుభవించిరని తులసీదాసు వ్రాసినాడు. మహర్షుల తపోభంగము చేయుటకు వచ్చిన స్త్రీ జనము గానకళా నర్తన ప్రదర్శనము మునుముందు చేసినట్లుగ జైన మత పూర్వ గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. కనుక గానకళకు సంయమి లోబడుట వింతగాదు.

విశ్వనాథ ప్రదర్శించిన కథాకథన శిల్పమును పూర్వులతో పోల్చి స్థూలముగ పైన నిరూపించితిని. ఋష్యశృంగ పాత్ర విషయమున నన్నయ విశ్వనాథులకున్న దృష్టిభేదమును గూడ కొంత వ్రాసితిని. నన్నయ విశ్వనాథులలో నున్న ఈ రెండు విశేషములు భాస్కరాదులలో లేవు. నన్నయకు లేని యవసరము విశ్వనాథ కున్నందున కథను స్వయం సంపూర్ణము చేసినాడీతడు. ఆ చేయుటలో రోమపాదుని పూర్తి మూర్తిని చిత్రించుట యొకటిగా వెనుక నిరూపించితిని. ఇక వేశ్యల పాత్రలు ఉన్నవి. వారి విషయము వ్రాసినగాని ఈ వ్యాసము సంపూర్ణము గాదు.

విశ్వనాథ, రాజునకు వింజామరలు వీచుచున్న వేశ్యలతో రంగము ప్రారంభించెను. వారు నలువురు. కుసుమ శరకోదండపు లస్తకమ్ములు, తిర్యక్కటాక్ష భ్రూయుగలు, త్రిజ్యాత్రినూలతలు—అగు వారయువతులు నలువురని వ్రాసినాడు. నలువురకును గూడ విశేషణములు వాడినాడు. నలువురకును నాలుగు వాడవచ్చును గదా—వాడలేదు. అందరి మస్తకములు, అందరి భ్రూవల్లులు, అందరి తనూలతలు కూడ కుసుమశరకోదండముని లస్తకమును బోలెను, కార్ముకమును బోలెను, జ్యావలెను నున్నవట. ఇంకొక విశేషమున్నది. అందరును అన్నింటివలె నున్నను, ఒకొక్కరియందు ఒకొక్క గుణము ప్రధానమై యున్నది. మరి నాల్గవదాని మాట—చెప్పబడలేదు. మిగిలినవారి యందు వలెగాక ఈమెయందు దివ్యగుణములను మూర్తి గట్టుకొని యున్నవి. ఈమెయే నాయకురాలు. వీణయును, మృదంగమును, తాళములను మ్రోయించుటయే పైమువ్వురపని. గొంతెత్తునది నాయకురాలు. ఈమెను, ఈమె పాటను చూచుటనే, వినుటనే మును ముందా ముని చిరువు చేసినాడు. ఆ మువ్వురయందును కంటె నాయకురాలియందొక విశేష ముండవలెననే, విశ్వనాథ ఆమెకు ప్రత్యేకముగా నొక విశేషణము వాడలేదు. సూచించినాడు. రాజుతో మాటాడినది నాయకురాలు. ఆమె గడుసరియట. కనుకనే "మానీంద్రుఁ గాఁ గొని మమతిం దక్కగా, తేనుం జాలక స్మృతి రానే, రానీ పట్టణరమ సిగ్గిల్లగా" అని 'పణవము' కొట్టి చెప్పినది. ఆ గడుసరి తనమునకు రోమపాదు డచ్చెరువడి "ముని శాపభీతి మీకు లేకో భీతహరిణ నేత్రలార! యన లవిత్రముల్ వోని చూపులు విసర్చి మందముగ హసించి"నారట వారస్త్రీలు. భీతహరిణ నేత్రలార యని రాజనగానే లవిత్రముల్ వోని చూపుల విసర్చి పైపెచ్చు మందముగా హసించినారనుటలో నున్నది కవిత్వము. వ్యంగ్యవైభవవాసన యనగా నది. హరిణనేత్రము లంపముగా నుండును. హరిణమునకు బిత్తరపోవు గుణ మొకటి సహజము. ఆ గుణము దాని నేత్రాపాంగములలో వ్యక్తమగుచుండును. అదియే ఆ నేత్రముల కందము. స్త్రీల కన్నులట్లుండునని వర్ణించుట కవిలోక సామాన్యము. ఊరకే హరిణము భీతిగొనును. నిజముగా భయమే సంభవించినపుడు దాని కన్నులు చూడవలసినదే గాని చెప్పవలవి గాదు. రోమపాదుడా వేశ్యలను భీతహరిణ నేత్రలార యని సంబోధించినాడు. వారు రాజునకు పరిచారికలు. హరిణనేత్రలైనవారు రాజుగారిని చూడగనే భీతహరిణ నేత్రలగుట వారికలవాటు. అది మర్యాద. అతః పూర్వము రాజు వారి భీతహరిణ నేత్రములనే చూచినాడు. నేడు వారు తొలుతగా ముందుకు వచ్చి ఋష్యశృంగర్షిని గొని తెత్తుమనినారు. హితులు, పురోహితులు, మంత్రులు మునిని తెచ్చుటకు భయపడుచుండగా వారు తెత్తుమని ముందుకు వచ్చినారు. రాజును నచ్చెరువడినాడు. తాను ప్రతిదినమును చూచు భీత హరిణ నేత్రలేనా వీరు ? అను సందేహము కలిగినది. భీతహరిణ నేత్రలుగా కనుపించు మీకు మునిశాపభీతి లేదేమి యనినాడు. అపుడు వారు భీతహరిణ నేత్రలు కాకగదా, హరిణనేత్రలు కూడ కాకుండ లవిత్రముల్ వోని చూపులు విసర్చిరి. ఈ హావాభినయమునకు రాజచ్చెరువడి గ్రహించుకొనినాడు. మా అసలు విషయము ప్రభువులకు దెలియదేమియని మందముగ హసించిరి. లవిత్రములబోని చూపులు విసర్చుట వారు నేర్చుకొనిరి. ఆ నేర్పునంతకు పూర్వము ప్రదర్శించవలసిన యవసర మేర్పడలేదు. భరతు నాగమమెల్లను ప్రయోగశిఖరిం దెచ్చినవారు వారు. ఆ చూపులు

విడుచుట వారికొక లెక్కయా? అలవోకగా వారట్లు చూచిరి. ఆ చూపులు రాజునకు వారి గుండెనిబ్బరమును చూపినవి. రాజు వారి నంపినాడు. విశ్వనాథ వ్రాసిన ఆ యాటవెలది పద్యములోని ఆ రెండు వాక్యములలో నింత అర్థమున్నది. ఈపద్ధతిని వన్నియు వ్రాయగలను. అభిప్రాయములు లేని చూపులు వారు చూడగా వారి గుండెనిబ్బరమును తెలిసికొనుటయే గాదు గోముపోవునట్లు చేసినది, ఋశ్యశృంగుని తప్పక ఆ చూపులను మెడకు తగిలించి తీసికొని వత్తురు - అతడు వచ్చును-అని తాను ముందు గుండెనిబ్బరము చేసికొనినాడు. క్షణములో నింత వ్యవహారమును రెండు వాక్యములలో చెప్పి భాస్కరాది పూర్వ రామాయణ కర్తలను మించినాడు విశ్వనాథ.

వేశ్యలు బయలుదేరినారు. 'జాతినిబూడిద చూరు మెయిదాపు గుబుర్పెట్టించు నిట్టిచే చేతము గల్గువారి నిఁకఁ జెప్ప నుటంచును గుబ్బకొలగా నవ్వుచుఁ గ్రుళ్లుచు — మస్మగా — 'ఓసీ నవ్వెబ్కన నీవు' అని పరస్పరము కొనుచు బయలుదేరినారు. విభాండకుని, ఋశ్యశృంగుని తలంచుకొనుచు వెళ్ళినారు. 'విభాండకున్ మొఱఁగిరావలె'నను వాక్యము వారు మరచిపోలేదు. కనుకనే మార్గమధ్యమున 'మాని కోపంబున కోసి మిమ్ము నెవరింకు పంపినారన్న భూపతుని చెప్పకుమా. ఏమి వచ్చితి మన పాపానా బీదానా' అని యనుకొనినారు. ఇది వారి సాహిత్య భక్తికి నిదర్శనము. ఇట్టి సమయములందు తప్ప వారు రాజునకు చేయు సాహాయ్యము మరి యొకటి లేదు. ఇట్టి యవకాశములు మాత్రము తిరచు వచ్చునా-? ఋశ్యశృంగుని గొని తెచ్చుట నుపక్రమించుటలో వేశ్యల ఉత్సాహముతో పాటు ప్రభుభక్తియు నిరూపించి విశ్వనాథ వారికొక యున్నతి కలిగించినాడు. ఇంత ప్రభుభక్తి పరాయణలు గనుకనే, ఋశ్యశృంగుడు తమ్ము సమీపించి ఉరములు తాకుచు, పిరుదులు ముట్టుచున్న సమయమున 'భూపశ్రేష్ఠుని కోఁరు పెన్మిటనుచున్ బూజింతు రమ్మాని' యని విశ్వనాథ వ్రాయుట. సంగీత నర్తన కళా కౌశలము నెరపిన తరువాత ఋశ్యశృంగుడు వారిని సమీపించి యెన్నియో ప్రశ్నలడిగి వారలను కౌగిలించుకొని ఉరములు - ఆననములు - పిరుదులు స్పృశించుచున్నంతసేపును వారేమియు మాట్లాడలేదు. సాధ్వీతిలక నా సన్నివేశమున వారు మాటాడలేదు. తాము మాటాడక ఋశ్యశృంగుని యాతిథ్యమును పెందిరి. 'ఎమున్ మీవెంటఁ గొంపోదురో! మీ పుణ్యాశ్రమ హోమకర్మలు గనన్ మేలౌను నా కుండె' నని యాతడనిన తరువాత 'మా యాశ్రమమున వన్నియుఁ గనక సౌధములు గల' వనిరి. ఇది యాతడడిగిన ప్రశ్నకు సమాధానము గాదు. ఇంకను వనిని కొక అస్తిత్వమున్నదా? లేక తమ చేతిలోని వాడైనాడా? అను విషయమును స్పష్టము చేసికొనుటకు వారా వాక్యము పలికిరి. వానికి అస్తిత్వము లేదు. ఉన్నచో తన ప్రశ్నకు సమాధానమును ముందిమ్మని కోరి యుండెడివాడు. లేదు కనుకనే కనక మున నేమని వారి మాట నందుకొని యడిగినాడు. వారేది పలికిననదియే అతని చెవికింపుగా నున్నది. కనక మున నేమో వారు చూపి చెప్పిరి. అట్లయిన తప్పక వత్తు ననినాడు. ఈ రెండింటికిని సంబంధము లేదు. తెలియకుండనే వారియం దొక గౌరవము, వ్యామోహ మేర్పడినది ఋశ్యశృంగునకు. వారి యాహ్వానముతో నిమిత్తము లేకుండనే వారి ననుసరించవలయునన్నంత ఉత్సాహ మాతనిలో వారు రేకెత్తించిరి. వారిచ్చిన భక్ష్యములు సేవించుచు మరల 'ననాహ్వానించుట కేదిరైనఁ గలదా యాభ్యంతర!' మని యడిగినాడు. వారికి నమ్మక మేర్పడినది. మాటిమాటికి లేనిచేత నటింపించి 'తమునున్ జమదెంకురో! యాతిథ్యము మందిచ్చెద మింతకన్న వలెనే దరిశార్థుల మమ్ముఁ జేయగ' ననినారు. అతడు తృప్తిపడినాడు. తన యాశ్రమమునకు వారి నాహ్వానించినాడు. వారంతట 'మిమ్ములబట్టి నిల్చితిమి. మేమును బోవలె మాకు ప్రత్యనాయమ్ములు పుట్టు తక్షణము మూర్ఛన లెన్ జని. మీరు నాతిధేయమ్ములు మాకు వచ్చె. భవదాగమనార్థము యుండుము రా మమ్ముల నిందరయెల్ల.' అని బ్రాహ్మణ సంప్రదాయము ననుసరించి మాటాడినారు. మంచిదట్టే యుండుడని చెప్పి తన తండ్రి యుటజము చేరువేళ రైనదని దనినాడు ఋశ్యశృంగుడు.

తాము నిర్వహించవలసినదంతయు జాగరూకమై నిర్వహించిరి. అతడు పోయిన తరువాత వారికొక భయము పట్టుకొన్నది. ఈ యమాయిక వ్యక్తి జరిగినదంతయు తండ్రియైన విభాండకునకు చెప్పనేమో నని వారి భయము. చెప్పినచో క్రుద్ధుడై వృద్ధమౌని వచ్చినచో నిక తమ పాట్లు పెరుమాళ్ళకే ఎరుక. మరునాడు ఋశ్యశృంగుడు వారిని చేరవచ్చువరకు

వారి కా భయమున్నది. అంతవరకు వారు ముండ్లపై కూరుచున్నటుల బాధపడినారు. ఎంత గడుసరులైనను వృద్ధవారాంగనలని భయ మిప్పుడు వారికి కలిగినది. ఇది సహజము. ఇప్పుడు వారు భీతహరిణనేత్రలు. తండ్రికి చెప్పినాడో లేదో తెలియదు గాని విభాండకుడు మాత్రము రాలేదు. మరునాడు ఋశ్యశృంగుడే వచ్చినాడు. వారి యత్నము సఫలమైనది. అందరును అంగదేశమునకు వచ్చినారు. వర్షము కురిసినది. దేశ ప్రజలకు హర్షము కలిగినది. అంగదేశము ప్రవేశించుటతోడనే లౌకికవ్యవహార రహస్యములన్నియు నా ఋషికుమారునకు తెలిసిపోయినవి. అంత రోమపాదు డెదురు వచ్చి శీర్షక మాతని పదాబ్జముల చేర్చి, అతిథ్యజ నిచ్చి వివాహము చేయుదునని శాంతను పిలిచి చూపగా ఋశ్యశృంగర్షి లజ్జ రాయ తీసికొని మొగము వాల్చగా "మజ్జారే! పురికిన్ వనంబునకు నీ మాత్రంబు భేదంబటంచ జల్ ప్రోవులు వారముఖ్యలు సురంటంటించి గెంటించుచు పరిహాసములు' చేసిరట. అంత శాంతకును, ఋశ్యశృంగునకును వివాహము చేసినాడు రోమపాదుడు.

ఋశ్యశృంగోపాఖ్యానమున వేశ్యల నింత కట్టుదిట్టముగా పూర్వ రామాయణ కర్తలు దిద్దలేదు. ఈ విషయమునిమాత్రము భాస్కరాదులకంటె రఘునాథుడు కొంత నయము. అతడు కూడ ఋశ్యశృంగునకును, వేశ్యలకును జరిగిన సంభాషణము గాక, వారి వారి చేష్టల నభివర్ణించినాడు. వేశ్యలను గూర్చి ఋశ్యశృంగుడును, ఋశ్యశృంగుని గూర్చి వేశ్యలును మనస్సులలో ఏమేమనుకొనిరో కొంత విపులముగా రఘునాథుడు వర్ణించినాడు. వేశ్య లనుకొనిన విషయములన్నియు అతి సామాన్యములు. అందు కొన్ని పేలవములు. కొన్ని అనౌచితీ దోష దూషితములు. వారు దక్షిణాంధ్ర యుగమునకు సంబంధించిన వారే గాని, రామాయణ కాలమునకు, అంగదేశమునకు సంబంధించినవారు గారు. వారిని చూచిన ఋశ్యశృంగునకు కలిగిన అంతర భావములను వ్యక్తీకరించుచు వ్రాసిన మూడు సీసపద్యములలో నొకటె అత్యుత్తమము. ఒకటె ఉత్తమము. ఒకటె అధమము.

అబ్బురంబుగ నెన్న నుబ్బుకొమ్ములు మొల్చె
ఘనులు వీరౌర నాకన్న ననుచుఁ
బదములఁ బొడమెనే పద్మము లీవ్రల
మహిమ యెంతటిదే వింత మహి నటంచు
ఘనములు వెనువెంటఁ గదియుచున్నవి జల
దాకర్షణము వీరి కబ్బెననుచుఁ
బలుకుల నమృతంబు దొలఁకెడు బళిబీర,
లమృతాంధసులకన్న నధికులనుచుఁ
గాన మెన్నఁడు నీపాటు గాన గరిమఁ
గరిగ పాషాణముల నీరు గారఁ గరంచె
నందు మది సెంచి పలుకులు నరుగు పగుదుఁ
గొమ్మకొన యూగఁ దలయూచికొనుచుఁ-జేర!"

(రఘునాథ రామాయణము. ఆ. 2. ప. 157.)

ఈ పద్యము తరువాత నున్న రెండు సీసపద్యములును నతని చేష్టలను వర్ణించునవి. చేష్టలకంటె భావములను సృష్టించుటలో గొప్పతనమున్నది. పై పద్యములో రఘునాథు డదియే చేసినాడు. అతని రామాయణమున సర్వత్ర ఇట్టి భావకల్పన కనుపించదు. అనౌచిత్యము లెక్కువ. ఋశ్యశృంగునకు వేశ్యలను చూచినప్పుడీ పై భావము కలిగినట్లు పూర్వ రామాయణ కర్త లెవ్వరును వ్రాయలేదు. విశ్వనాథ సర్వమును వానందియులో లీనము చేసినాడు. రఘునాథుని వేశ్యలకు సంభాషణచాతుర్యమే లేదు. భాస్కరాదు లంత చాతుర్యమును చూపకపోయినను వేశ్యలచేత అధిక ప్రసంగము చేయింపలేదు. రఘునాథుడు చేయించిన దింతెయును నదియే. ఏమి దిద్దినను విశ్వనాథ దిద్ది తీర్చినాడు వేశ్యలను.

రోమపాదుని దీనస్వరూపమును, పురోహితుల యుచితజ్ఞతను, వేశ్యల సెరిజాణతనమును- ఉచిత ప్రవర్తనమును, ఋశ్యశృంగుని అమాయకప్రవృత్తిని కమ్మచ్చున తీసినట్లు చిత్రించినాడు విశ్వనాథ. ఋశ్యశృంగుని పాత్రచిత్రణమున విశేషమైన నైపుణ్యమును ప్రదర్శించి నన్నయతో తౌల్యము తెచ్చికొనినాడు. వేశ్యలవిషయమున నొక యుదాత్తతను కల్పించి, పూర్వరామాయణములను మించి ఋశ్యశృంగోపాఖ్యానమును తేజోవంతము చేసినాడు. పాత్రల మనస్తత్త్వ వ్యక్తీకరణమునను, అర్థగాంభీర్య ప్రతిపాదక రచనాకౌశల్యమునను విశ్వనాథ తిక్కనను తలపించుచున్నాడు. మహాకవుల గ్రంథములను వలె విశ్వనాథ రామాయణమును మననము చేసి చేసి ఒక మాట మాటాడవలయును.

కలగూరగంప

విశ్వనాథ వ్యక్తిత్వము

శ్రీ హారీత శివశర్మ

కవులు రెండువిధములు. కవిత్వప్రజాలు కొంతకాలము వరకుండి, అనంతరము అవి ఆగిపోగా, ఆ పూర్వపు అంతమాత్రపు తమ వైభవమును చూచుకొని కవుల మను కొనువారు ఒకతరగతి. మరియొకతరగతి నిరంతరము ప్రవహించు గంగానదివలె కవిత్వపు జాలు కలవారు. శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు ఈ రకము కవి.

మరి ఈ కవులు మరియు రెండు విధములు. పట్టి భావుకులు; ప్రతిభావంతులయిన మహామనస్వులు అని. శ్రీ సత్యనారాయణగారు ఈ ప్రతిభావంతులయిన మహామనస్వులలోనివారు.

మరి ఈ ప్రతిభ విచిత్రమైనది. ఇది కొందరిలో అనుకూల పరిసరములలో గాని పెరుగదు. కొందరిలో ప్రతికూల పరిసరములను చీల్చుకొని, వాటిని అణిచి గాని పైకి రాదు. శ్రీ సత్యనారాయణగారిది ఈ రకమైన ప్రతిభ.

* * *

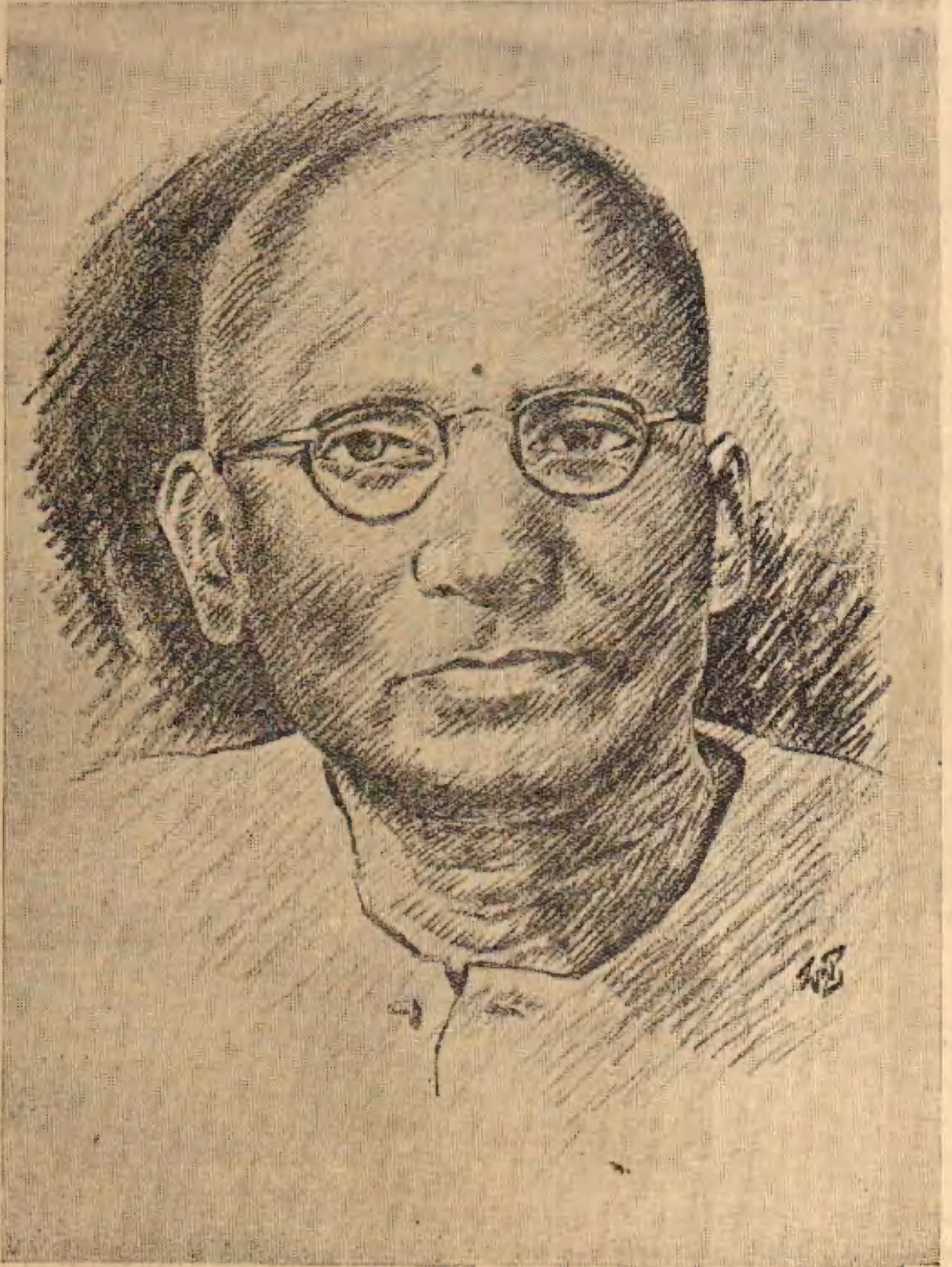
శ్రీ సత్యనారాయణగారిది నందమూరు. బెజవాడ దగ్గర. తాను తల ఎత్తేనాటికి తన కుటుంబ స్థితి ఏమిటో రామాయణ కల్పవృక్షంలో ఆయనయే ఇట్లా వ్రాసుకున్నారు:

"సకసకలాడునట్టి కడుపులన్ వచ్చి
ప్రేచుచు బోయెడు పెరువరులును
చినిగిన గుడ్డల చనుదెంచి నూతన
పరిధానముల దాల్చి యరుగువారు
పరిదీనవదనులై యరుదెంచి ఉత్సాహ
కృతమందహాసులై యేగువారు
సందేహభాజనాస్యములతో వచ్చియా
శ్వర్యసూచిముఖాల జనెడువారు
బాలుతు రన్నాతురులు యాచకులును నిత్య
కలిత బహుళ కార్యాగత రాగతులు విశ్వ
నాథ వంశాబ్ధి శశి శోభనాద్రి యింట
నిరులు వదలి వెల్తురులు గొంచేగునట్లు.

తత్పాఘుల్ బహుసోమపీథి పరిభు
క్తక్షిప్త సోముండ్రా బలెక్షా
సప్తాశ్వద్యుతి శోభనాద్రి వినయాం
చద్వంశపారంపర
ప్రాప్తంబైచను క్షేత్రమర్థి జన లి
ప్సాపూర్తి వెచ్చించి ని
ర్లిప్తుండుంబలె బాల్పె యాచకముఖా
లీఢార్తి నిర్వ్యాతనన్."

అనగా తల ఎత్తునాటికి ఆర్థికముగా పరిస్థితులు ఆయనకు తారుమారులైనవి. ప్రబంధు కష్టమున పడినది. గిరికుమారుని ప్రేమగీతములయందును, మరికొన్ని ఖండ కావ్యములయందును ఈ కష్టముల ఉద్ధతి యొక్క వర్ణనమున్నది. ఆ కష్టముల తాను ఎదుర్కొన్న వైఖరి ఎట్టిదో అది యున్నది. ఒక అరటితోటకు ముంపుల

శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి షష్టిపూర్తి మహోత్సవాలు గుడివాడపట్టణంలో జనవరి 14, 15 తేదీలలో జరుపుటకు విస్తృతావధిని ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నట్లు, ఇందుకొరకేర్పడిన సన్మాన సంఘమువారు ప్రకటించుతున్నారు.

పయి పసగా పసగా, దానికి ఆ సుంస్థైవలని బాధ బాధ కాకుండా పోయినదట. కష్టములు, సుఖములు (తాసుచింపను కాగా, తాను జీవితములోని లాభనష్టములను ఎంచినాడట. ఆయన వైఖరి అట్టిది. ఆ వైఖరియే ఆయన కవిత్వ సర్వస్వమునకుకూడా పట్టినది. తన్ను తాను విచక్షించుకొని ఇతరులను విచక్షించి, లోకమును విచక్షించి విషయమును విచక్ష చేసి సాగు ఆయన మహారచనాశిల్పవైఖరికి జీవితమును గూర్చిన ఆయన ఈ వైఖరియందే జన్మము.

* * * *

సత్యనారాయణగారు చదువుకొన్నది బందరులో ఆంగ్లపుం చదువు. అది చెళ్లపిళ్లకవి సుకువంచు చెప్పుకొనగా గొప్పఅయిన రోజులు. జంటకవిత్వముల యందు మోజా రోజులు. సత్యనారాయణగారికిని జంటకవిత్వపు మోజా ఉండెనేదేమో అని మనము అనుకొనవలెను. ఆయన ఒక నాటకముమీద జంటపేరు లున్నవి. మరి ఈ జంటకవిత్వమును ఎవరితో కలిపి వ్రాయవలెనని ఆయన అరోజులలో అనుకొన్నాడో తెలియదు. కాని అది చేసియుగా, తాను తన కవిత్వమార్గమును నిర్ణయించుకున్నవాడై అవ్యతినాంధ్రకవిత్వ జైత్రయాత్రను ప్రారంభించినట్లు తోచును. రాళ్లవాగు దాటి, పథాంతరములు దాటి, అనుకులలో అనుకులు కలుపుకొనుచు అడవులను దాటి, కొండకోనలను దాటి, వెన్నెల బయలులో ప్రవేశించి, మధురరసమూర్తి గోదావరితో సంగమించి, సంగమించి కూడా తన విశిష్టతను నిల్పుకొని, అనంతర సంసారంలో చిరంతనమైన ప్రయాణాన్ని మహాకవిత్వ నిర్ఝర ప్రారంభించింది. తెలుగు కవిత్వ వసంత ఉద్యానవనంలో ఒక కొత్త కోకిల కూసింది.

* * *

అసలు బందరు రోజులే సత్యనారాయణగారి రచనాచరిత్రలో ప్రధానమైన దనిపిస్తుంది. అక్కడ వుండగానే ఆయన మహారచనలు వెలువడ్డాయి. నవలలలో ఏకవీర, నాటకాలలో వేనరాజు, అనార్కలీ కావ్యాలలో ఆంధ్రప్రశస్తి, కిన్నెరసాని పాటలు, శృంగారవీథి ప్రకటితాలైనాయి. వెయ్యిపడగలు రచన బందరులోనే సాగింది. రామాయణకల్పవృక్షం రచనకు అంకురార్పణ కూడా అక్కడనే. వ్రాసిన 'రామచంద్రునికథ వ్రాసితివం దనిపింపుకో, వృథాయాసముకాక కట్టుకథలైహికము పరమూ' అటంచు తా చేసిన తండ్రి మూజ్ఞ, జీవుని వేదన, ఏకముకాగా కల్పవృక్షరచనం ప్రారంభమైంది.

* * *

బందరులోవుండి ఆయన రచనలు సాగించిన కాలం రెండుభాగాలుగా వుంది. ఒకటి 1921 ప్రాంతపు కాలం. రెండవది 1930 అనంతరకాలం. 1930 అనంతరమే ప్రసిద్ధమైన నవలలరచన సాగింది. చెలియలికట్ట, మాబాబు, జేబుదొంగలు, వెయ్యిపడగలు రచనలు ఈ కాలంలో సాగినవే. అవి ఉద్యోగంలేని రోజులు. కష్టములలోవున్న రోజులు. ఆ రోజులలో ఈ నవలలేగాక బహుఖండకావ్యములను కూడా ఆయన ప్రకటించెను. ఒక విషయము: అసలు సత్యనారాయణగారి ఖండకావ్యములను ప్రకటించినచో అవి కొన్ని సంపుటములు కావచ్చును.

బందరు అనంతరం ఆయన కొన్ని రోజులు గుంటూరులో మేష్టరుగా వున్నారు. కాని ఆ రోజులనాటి రచనలు ఇవి అని చెప్పడానికి లేదు. బందరు తర్వాత బెజవాడలోనే మళ్ళీ బృహద్రచనలు సాగాయి. కుణాలుని శాపం, ధర్మచక్రము, బద్దన్న సేనాని, స్వర్గానికి నిచ్చెనలు, తెరచిరాజు మొదలైన నవల రచనలు, విశ్వనాథ పంచశతి, ఝాన్సీరాణి వంటి కావ్యాలు, రామాయణం రచన, బెజవాడలో సాగినవే. ఈ విధంగా సత్యనారాయణగారి రచనలను బందరు రచనలు, బెజవాడ రచనలుగా భాగించవచ్చును.

* * *

సత్యనారాయణగారు జీవితంలో పోరాటం సాగించినట్లే, కవిత్వ రంగంలో కూడా పోరాటం సాగించే ఇప్పటి తమ స్థానాన్ని పొందగల్గారు. ఈ పోరాటం పురాణములోని విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మర్షి అగుటకు సాగించిన పోరాటంలాగా వుంటుంది. దీని లక్షణం ఆయన ప్రతి పుస్తకంలోను గోచరిస్తుంది. ఋషులలో విశ్వామిత్రుడు గాయత్రిని దర్శించినట్లు కవులలో సత్యనారాయణగారు రసాత్మను సాక్షాత్కరింపజేసుకున్నారు. వేదానికి గాయత్రి ఎలాగో, మరి కావ్యానికి ధ్వని అలాగే గదా. వేదపరిభాషలో కవి శబ్దం సత్యనారాయణగారియందు సర్వథా అన్వర్థం అవుతుంది.

అయినా ఆయన లోకం తన్ను కవిగా గుర్తిస్తుందా, గుర్తించదా అని బాధపడ్డ రోజులూ

వున్నాయి. లోకం తన్ను ఏమో అనుకుంటున్నదని తనకు విరోధి వర్గం వున్నదని, ఆ అర్థాన్ని తాను వ్రాసిన ఖండకావ్యాలలో ధ్వనించినపట్ల అంతలోనే తాను కవిని అన్న యథార్థ జ్ఞానమును అనుభవించిన స్థానములు చాలా వున్నాయి. హాస్యను అన్న ఖండకావ్యంలో, కవి-ప్రభువును అన్న ఖండకావ్యంలో ఇట్టి అర్థాన్ని మనము దర్శించవచ్చు. ఇట్లుగాక తాను బహిరంగముగా బయటకు వచ్చి "నన్ను ఎరుగరో, విశ్వనాథకవిని" అని బాహాటంగా ప్రకటించి చెప్పినపట్లు లేకపోలేదు. ఇట్టిపట్టుల్లో సత్యనారాయణ గారి స్వభావం వ్యక్తిత్వం ఆయన కవిత్వ వ్యక్తిలో ఎంతగా మాస్తుకొనిపోయిందో కన్పిస్తుంది.

* * *

సత్యనారాయణగారు ఇప్పుడు 70వ పడిలో పడుతున్నారు. షష్టిపూర్తి ఉత్సవాలు అవి జరుగుతున్నాయి. ఇప్పటి దాకా వారిలో ఆదినుంచి ప్రజ్వలిస్తూ వచ్చిన శక్తి ప్రజ్వలిస్తూనే వుంది. చిరంతనమైంది. దానికి వయస్సేమిటి? ఆయన కవిత్వానికి ముల్లేదే, ఆశక్తికి వయస్సులేదు. ఆయన అంతగా భారతీయాత్మను కావ్యాలలో నిక్షేపించినకవి ఈ దేశంలో మరి ఎవ్వరు వున్నారు! ఆయన ప్రతిగ్రంథము ఆ ఆత్మయొక్క లక్షణానికి వ్యాఖ్యానమే. ఈ రహస్యాన్ని గ్రహించినప్పుడే, ఆయనవ్యక్తి, ఆయన కవిత్వము సరిగ్గా అర్థం అవుతాయి. లేకపోతే కావు

నిర్జీవ వస్తురాశినుంచి జీవరాశి పరిణామం సాధ్యమా?

వ్యాధులకు సూక్ష్మక్రిములు (Bacteria) కారణమని పాశ్చర్ (Pasteur) ప్రతిపాదించిన నాటినుంచీ, విజ్ఞానవేత్త లంతా అదే విశ్వాసంతో వ్యవహరించుతూ వచ్చారు. మైక్రోస్కోపు సహాయంతో అయినా చాలా వ్యాధులకు కారణములైన వివిధ క్రిములనూ విస్పష్టంగా తెలుసుకోగలిగారు. మిగతా వ్యాధులకు కారణభూతములైన క్రిములను కూడా ఉత్తరోత్తరా కనుగొనగలమనుకున్నారు. పాశ్చర్ సహాయ పరిశోధకుడు చాంబర్లండ్, కయొలిన్ (Knoline) అక్రమిట్టితో నల్లకంకరను (Quartz) కలిపి ఉడకబెట్టిన పదార్థాన్ని ఫిల్టర పదార్థంగా ఉపయోగించి ఒక క్రొత్తరకం వడపోత యంత్రాన్ని తయారుచేశాడు. దాన్ని 'చాంబర్ లండ్ ఫిల్టర్' అంటారు. ఈ చాంబర్ లండ్ ఫిల్టర్ సూక్ష్మక్రిములను క్రిందికి దిగకుండా వడపోయగలదు.

1892 ప్రాంతంలో ఇవానోవిస్కీ అనే రష్యన్ శాస్త్రజ్ఞుడు పొగాకుమొక్కలకు తగిలే చీడను గురించి పరిశోధనలు చేస్తూ, చీడపట్టిన పొగాకు ఆకులను తొక్కి రసంతీసి దాన్ని 'చాంబర్ లండ్' ఫిల్టరులో వడపోశాడు. ఈ ఫిల్టరులో వడపోసినప్పుడు సూక్ష్మక్రిములేవీ (Bacteria) క్రిందికి దిగటానికి వీల్లేదని చెప్పాం. ఇవనోవిస్కీ అలా దిగినజలాన్ని పరిశీలించాడు. దాన్ని నుంచి పొగాకు ఆకుపై రాస్తే అవి తిరిగి చీడబట్టిపోయినాయి. దీన్నిబట్టి ఆ జలంలో సూక్ష్మక్రిములేవీ లేకపోయినా చీడకు కారణమైనదేదో మిగిలివుందని తేల్చుకున్నాడు. సూక్ష్మక్రిములకంటే సూక్ష్మతి సూక్ష్మములైన వేవో ఇందులో వున్నాయని తేల్చి వాటికి 'వైరస్' (Virus) అని నామకరణం చేశాడు.

అచిరకాలంలోనే వివిధ శాస్త్రపరిశోధకుల కృషి ఫలితంగా, కామిలాజ్వరం, జలుబు, ఇన్‌ఫ్లుయంజా, మశూచి, టైఫాయిడ్, మొదలైన వ్యాధులన్నిటికీ ఈ 'వైరస్'లే కారణమని తేలింది.

ఈ వైరస్ మైక్రోస్కోపువల్ల పరిశీలించటానికి గాని కనపడటానికి గాని వీలులేనంత సూక్ష్మాతి సూక్ష్మమైనవి కావటంచేత చిరకాలం వాటి రూపురేఖ లెలావుంటాయో తెలుసుకోవటం సాధ్యం కాకపోయింది.

తొలుదొల్త వీటివిషయం కొంత తేల్చినవాడు అమెరికన్ శాస్త్రజ్ఞుడు స్టాన్లీ (W. M. Stanley) చీడపట్టిన పొగాకు ఆకులను నూరి ఆ పసరును 40°-50° ల. వరకూ వేడిచేస్తే అందులోవుండే మామూలు మాంస కృత్తులన్నీ (Proteins) గడ్డకట్టుకు పోతాయి. వీటిని కనిపెట్టటం సాధ్యం కాదు. వీటిని 'అల్ట్రా సెంట్రిఫ్యూజ్'లో వేగంగా తిప్పి తేర్చితే వేరుపడి పోతాయి. అలా తేర్చి గడ్డకట్టిన మాంస కృత్తులను తీసివేయగా మిగిలిననీటిలో, స్టాన్లీ, ఉదజహరికామ్లము కలిపాడు. తెల్లని అవక్షేప మొకటి (Precipitate) యేర్పడింది. దీనిని వేరుచేసి శుద్ధిపరిచాడు. దానికి చీడబట్టే గుణం వుండటంచేత, ఇదే పొగాకుచీడకు కారణమైన 'వైరస్' అని తేల్చాడు.

ఈ 'వైరస్' కణములు (Molecules) ఉదజని కణముల కంటే 4 కోట్ల రెట్లు ఘనంగా వుంటాయనీ కాంతి వక్రీకరణ గుణములు కలిగివుంటాయనీ పరిశోధనలవల్ల తెలుసుకున్నారు. వక్రీకరణ స్వభావము కలిగివున్నాయంటే కడ్డీలవలె పొడవుగా వుంటాయని మనం ఊహించవచ్చు.

మన కంటికి కనబడే వెలుగుయొక్క ప్రసరణ తరంగాంతరము (వేవ్ లెన్త్) ఒక మిల్లీమీటరులో 10 వేల వంతుండటంచేత మైక్రోస్కోపుతో మిల్లీమీటరులో 4 వేల వంతుకంటే చిన్నవున్న కణాలను చూడటానికి వీల్లేదు. 'అల్ట్రా వైలెట్' కిరణాలను ఉపయోగించితే మిల్లీమీటరులో పదివేల వంతుకంటే చిన్నవైన వాటినికూడా చూడవచ్చు. మశూచివంటి వైరస్‌ను ఇలా చూడవచ్చు. కాని మిగతా వైరస్‌లు ఇంతకంటే చాలా సూక్ష్మాతి సూక్ష్మమైనవి.

1924 లో డి బ్రోగ్లీ (De Broglie) ఎలక్ట్రానులు తరంగాలుగా ప్రవర్తిస్తాయని నిరూపించాడు. ఎలక్ట్రాన్ తరంగాంతరము మిల్లీమీటర్లో వందకోట్ల వంతు వుంటుంది, అనికూడా తేల్చాడు. ఎలక్ట్రాన్ కాంతిని వాడితే ఎంత చిన్న 'వైరస్' నైనా చూడవచ్చు. ఈ కాంతిని వాడే మైక్రోస్కోప్‌నే 'ఎలక్ట్రాన్ మైక్రోస్కోప్' అంటారు. ఎలక్ట్రాన్ మైక్రోస్కోప్‌తో తీసిన చిత్రాలు దిగువను చూడవచ్చును.

స్ఫటికాలరూపంలో కూడుకున్న పొగాకు వైరస్
(ఎలక్ట్రాన్ మైక్రోస్కోప్ ఫోటో.)

కడ్డీలరూపంలోవున్న పొగాకు వైరస్
(ఎలక్ట్రాన్ మైక్రోస్కోప్ ఫోటో.)

వైరస్‌లు వంశపారంపర్యంగా జీవకణముల ద్వారా వ్యాపింప బడుతవి. అవి ప్రాణులవలె తమ జాతిని తాము ఉత్పత్తిచేసుకొను శక్తినికూడ కలిగియున్నవి. ప్రొటోప్లాసమ్‌లో తప్ప ఇవి జన్మించినట్లు కనబడదు.

రెండుమాసముల క్రితం కాలిఫోర్నియా విశ్వవిద్యాలయపు వైరస్ కేంద్రంలో ఫ్రెంకెల్ కాన్రాట్, విలియమ్స్‌లు (Fraenkel Conrat, Williams) పొగాకు చీడవైరస్ (దీనిని T. M. V—అంటే Tobacco Mosaic Virus—అంటారు)లో పరిశోధనలు చేస్తూ దానిని (వైరస్‌ను) ప్రోటీన్లుగాను, న్యూక్లియక్ ఆమ్లములు (ప్రాణులలోవుండే ఒక రకమయిన ఆమ్లములు) గాను విరగకొట్టి, వేరుచేసి మరలా వాటిని కలిపి వైరస్‌ను 'నిర్మించారు.'

పొగాకు వైరస్ ద్రావకానికి కొంచెం క్షారములను (alkalies) కలిపితే పైన చెప్పిన ఆమ్లములుగాను, ప్రోటీనులుగాను వైరస్ విరుగుతుంది. వీటిని రెండింటినీ అల్ట్రా సెంట్రిఫ్యూజ్ (Ultra Centilruge)తో వేరుచేశారు. ఈ ఆమ్లములుగాని, ప్రోటీనులుగాని పొగాకుకు చీడ పుట్టించలేవు. అంటే వీటికి 'ప్రాణము' లేదని నిర్ధారణ అగుచున్నది. మరలా ఈ రెంటింటినీ కలిపి కొంచెముగా ఉదజహరి కామ్లము (Hcl.) చేర్చి, O° (centigrade) కంటే కొంచెం పైగా ఉంచగా పొగాకు వైరస్ తిరిగి ఏర్పడినది! దీనికి పొగాకు మొక్కలకు చీడ పుట్టించే గుణాలన్నీ ఉన్నవి. అంటే 'ప్రాణం' ఉన్నదని చెప్పవచ్చు.

ఈ నూతన పరిశోధన వైద్యశాస్త్రంలో అనేక విప్లవాత్మకమైన పరిణామములకు దారితీయవచ్చు. అంతేకాక పదార్థ విజ్ఞానశాస్త్రంలో తీరని సమస్యగా ఉన్న 'అప్రాణిపదార్థంనుంచి జీవరాశి యెలా ఉత్పన్నమవుతాయి?' అనే ప్రశ్నకుకూడా ఒక సమాధానం ఇకముందు లభించవచ్చు. ఈ ఆశనే విలియమ్సుకూడా వ్యక్తం చేస్తున్నారు.

గ్రంథ విమర్శనము

నాగార్జున సాగరం

గేయకావ్యం, రచన: శ్రీ పి. నారాయణ రెడ్డి: ప్రచురణ: తెలంగాణా రచయితల సంఘం హైద్రాబాదు. వెల రు 1-8-0.

నాగార్జున కేంద్రంలో బయల్పడిన బౌద్ధ కళా శిల్పాలు, వాటి పరిపోషకులైన ఇక్ష్వాకు రాజుల, రాణుల చరిత్రలు, బౌద్ధమత సంప్రదాయాలు ఈ మొదలైన కళాసామగ్రిని సేకరించి శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారు రసవత్తరమైన ఒక కల్పన చేశారు. అది యీ గేయకావ్యానికి కథావస్తువు. నాగార్జున పర్వతక్షేత్రంలో 'మహాచైత్యము' శిల్పారామంగా నిర్మింపబడుతున్న రోజులవి. ఆమహాచైత్యంలో శిల్పమూర్తులను గంపరించటానికి బౌద్ధాచార్యులచే నియోగింపబడిన పద్మదేవుడు ఈకథకు నాయకుడు, ఇతడు యువకుడు, అందగాడు. చిత్రశిల్పకళలందు మహా త్తరమైన అభినివేశం కలవాడు.

'కళాత్మలను ఉలితో
మేల్కొలిపెనదో యువకు డొకడు.
అతడు సామాన్య మనుజు
డైన నమరకళ నజుండు.
ఆంధ్రు డతడు అంతియకా
దనంత విశ్వాత్మజుండు
అతడు పద్మదేవు డనెడు
అభిధచేత మించువాడు
అతడు కళాత్మక జీవన
మభ్యాసము జేసినాడు
అతనికి ప్రాంతపు టెల్లలు
అక్షిగోచరములు గావు
అతనికి మతవైషమ్యము
లణుమాత్రము తెలియరావు
అతని హృదయ మనల్పము
అతడు సజీవ శిల్పమ్మ
అతడు మానవుని రూపము
నందికొన్న గాంధర్వము.

* *

కఠినశిలల నవనీతము
గా మార్చెడు తాంత్రికుండు
అతని కలలే కళలైతా
ఆకారము దిద్దుకొనుచు
'మహాచైత్య' కుడ్యమ్ముల
పై హల్లీసకమాడెను

ఇతను ఒక నాడు యశోధరాగౌతముల ప్రణయ ఘట్టం చిత్రించుతూవుండగా:

అల్లంతదూరాన
అంగనామణిదోచె.

కదలివచ్చిన మల్లి లే
వల్లికయనంగ
అవయవమ్ములుదాల్చి
నట్టి అమృతమనంగ
మదన సామ్రాజ్ఞను
ర్మర్యాదలను దాట
వెనుకముందాడు క్రొ
వ్విరి మార్గణమనంగ,

కథానాయిక శాంతిశ్రీ అచ్చటికివచ్చింది. 'శారద వెన్నెలవంటి ఆ రూపం చూచీచూడ్డంతోనే అతని 'కుంచియ' చేజారింది. 'కుంచియ' అతని చేతి అందులను దిగజారిందో లేదో, అంతలోనే 'ఆమె నేత్రాల జ్యోత్స్నకలూరిసై.'

కాని వారి ప్రణయం సుఖాంతం కాలేదు. ఆమె బౌద్ధసర్వం ఉపాసించటానికివచ్చిన విద్యార్థిని. కఠోరమైన బౌద్ధమత సంప్రదాయం వారి ప్రణయజీవితాన్ని ఛిన్నాభిన్నంచేసింది. బౌద్ధమతాచార్యులు ఆమెకు శాశ్వత బ్రహ్మచర్య దీక్ష నిచ్చి, అతన్ని ఆ బౌద్ధారామంనుంచి బహిష్కరించారు. అతడు విరా

గిరయై ఎగిరిపోయాడు. దుఃఖార్తిలో పొగులుతున్న ఆమె కలలో :

..............పరా
ఙ్ముఖుడైన పద్మదే
వుడు వెన్నెల బయల్ల
బడి మాయమగుచుండె.

ఆమెహృదయమే సాగరమైపోయినది. ఆ వాగార్థవసాగర తరంగములపై తేలియాడుచూ అతని మూర్తి అనంతపథంలోకి పరిక్రమించుచున్నది.

కరుణావిలమైన ఈ మధురగాథను శ్రీ నారాయణ రెడ్డి చాలా ప్రతిభావంతంగా నిర్వహించారు. ఈ రచనలో రెడ్డిగారిభావన, ఒక సమున్నతిస్థాయిని అందుకున్నది. రచనా శిల్పంకూడా వీరి యితర రచనలలో కనుపించని క్రొంగ్రొత్త పోకడలను కైసేసుకున్నది.

ఆమెలో పద్మదే
వారోపిత మైన్మన
ప్రణయాంకురము రెమ్మ
లను వేసివర్థిల్లె

*   *   *   *

నేటి శాంతి శ్రీ వి
నీల ధమ్మిల్ల భా
రమునందు దిన మొక్క-
రంగు పువ్వులు నవ్వె

*   *   *   *

ఆమెలో నీ సంశ
యమ్ముకుబుసమువిడిచె.

ఈ రకం పోకడల సొంపుల నెన్నిటినో ఈ రచన సంతరించుకున్నది. శ్రీ నారాయణరెడ్డిగారి రచనా శిల్పం ఇంకా మున్ముందు విరియబూయగల సూచనల ఈ రచనలో కన్పించుచున్నాయి. తె. సూ.

పుష్పాంజలి

ఖండకావ్య సంపుటి: రచన: శ్రీ చిల్లర భావనారాయణరావు; ప్రచురణ: నవ్యకళా సమితి, శంకర విధి సికిందరాబాదు. వెల రు. 0-8-0.

ప్రాచీన వాఙ్మయంలో వ్యావహారిక భాష

రచన: శ్రీ వల్లమూడి గోపాలకృష్ణయ్య: ప్రచురణ: ఆంధ్ర గ్రంథాలయ ట్రస్టు, పడమటలంక. వెల రూ 4-0-0

తెలుగుభాషకు వున్న వ్యాకరణదీపం చాలా చిన్నది. ప్రజలలో తరతరాలుగా పెరుగుతున్న విజ్ఞానాభివృద్ధితోపాటు భాష కూడా విస్తృతి పరిధిని పెంపొందించుకున్నా ఈ గుడ్డిదీపంతోనే దాన్ని అవగతం చేసుకోటానికి ప్రయత్నించుచున్నాం. విజ్ఞానికి ఇది చాలా హాస్యాస్పదమైన విషయం. శిష్టవ్యవహారసిద్ధమై ఈనాడు జాతిలో విస్తరించివున్న భాషనంతను లక్షణబద్ధం చేసి ఒక రూపానికి తెచ్చుకోవలసి ఉంది.

ఇట్టి వ్యాకరణనిర్మాణం సాధ్యం కావాలంటే భాషయొక్క వృద్ధిపరిణామాల చరిత్ర మనకు సమగ్రంగా తెలిసివుండాలి. ఆ దృష్ట్యా శ్రీ గోపాలకృష్ణయ్యగారి యీ రచన అమూల్యమైనదిగా వుంది.

చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణపు కొలబద్దతో కొలిచి పోతనాది మహాకవులు వాడిన భాషను సహితం లక్షణయుక్తమైనదికాదని కొట్టి పారేసి వదలిపోయింది మన గుడ్డిచూపు. ఈ గుడ్డిచూపును ఆధారం చేసుకుని సంస్కరణ పేరుతో ప్రాచీన మహాకవుల ప్రయోగాలను చెడదిద్ది వాఙ్మయ ప్రపంచంలో అయోమయస్థితిని కలిగించిన 'తియొబాల్డ్స్' ఈనాడు ఎందరో ఉన్నారు. ఇట్టిస్థితి యేర్పడటానికి కారణం భాషాశాస్త్ర విషయికమైన కృషిలోపమునే చెప్పాలి.

తెలుగుభాషకు వ్యాకరణనిర్మాణం చెయ్యటానికి పూనుకున్నవారే బహు కొద్దిమంది. వారైనా కౌముదిని దృష్టిలో పెట్టుకుని దానికి నకలుగా వుండేలాగు తెలుగుకు వ్యాకరణాన్ని నిర్మించ ప్రయత్నించారేగాని తెలుగుభాషయొక్క స్వరూప స్వభావాలను గాని దాని ప్రయోజనాలను గాని దృష్టిలో ఉంచుకొని చేసిన ప్రయత్నాలు లేవు. వ్యాకరణ నిర్మాణస్థితి ఇలావుండగా, ఈ భాషయొక్క వృద్ధి పరిణామములను తెలిపే సరియైన భాషాశాస్త్ర నిర్మాణమే జరుగలేదు. శ్రీ గోపాలకృష్ణయ్యగారు రచించిన ఈ గ్రంథాన్ని పరిశీలించితే అట్టి భాషాశాస్త్ర నిర్మాణానికి ఒక ప్రాతిపదిక యేర్పడినట్లు మనకు అవగతమౌతుంది.

'ప్రాచీన వాఙ్మయంలో వ్యావహారిక భాష' అనగానే శ్రీ గోపాలకృష్ణయ్యగారు, ప్రాచీన కవులలో గల, లాక్షణికులు అంగీకరించని ప్రయోగాలను జాబి

తాగా యిచ్చారు కొత్తోలువని భ్రమ కలుగుతుంది. కాని ఈ గ్రంథంలో జరిగిన ప్రయత్నం అదికాదు. ప్రాచీన వాఙ్మయంలో వున్న వ్యావహారిక భాషను దాని స్వరూప పరిణామాలనూ ద్యోతిమానం చేయటంలో శ్రీ గోపాలకృష్ణయ్యగారు ఒక శాస్త్రీయ పద్ధతిని అవలంబించారు. దానికి వీరు "ధ్వని—లిపి—పరిణామం" అని నామకరణం చేశారు. ఈ సూత్రనామాన్నే వీరు గ్రంథానికి కూడా నామాంతరంగా వుంచారు. ఉచ్చారణ సౌలభ్యాన్ని బట్టి జనవ్యవహారంలో భాష ఎలా ఎలా మారుతున్నది? వ్యవహారంలోవున్న భాషను కవులు ఏలా గ్రంథస్థం చేస్తూవచ్చారు. లాక్షణికులు ఈ భాషను ఏలా సూత్రబద్ధం చేస్తూవచ్చారు? ఒక దశలో గ్రంథస్థమూ సూత్రబద్ధమూ అయిన శబ్దాలు తిరిగి అనంతర దశలో జనవ్యవహారంలో ఏలా పరిణామాలు పొంది తిరిగి గ్రంథస్థము లవుతూవచ్చాయి?—ఈ మొదలయిన విషయాలన్నిటినీ పరిశీలించి గంభీరమైన విమర్శచేసి భాషాస్వరూపాన్ని సువ్యక్తంచేశారు.

అచ్, హల్ సన్నికర్షన భాషలోని వర్ణములు, సంయుక్తాక్షరములు వ్యవహారంలో యే కాలంలో యే యే రూపాలను పొందాయో ఆయా రూపాలను కవులూ లాక్షణికులు ఏలా స్వీకరించుతూ వచ్చారో విస్పష్టం చేశారు.

ప్రాచీన వాఙ్మయంనుంచి వీరు ఎత్తి చూపుతున్న ప్రయోగాలను పరిశీలించితే శ్రీ గోపాలకృష్ణయ్యగారు ఈ గ్రంథరచనకు చేసినకృషి యెంత మహత్తరమైనదో మనకు బోధపడుతుంది.

కీ॥ శే॥ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు వదిలివెళ్లినపనిని గోపాలకృష్ణయ్యగారు చేపట్టి దానిని ఫలితానికి తేవటానికి ప్రయత్నించుచున్నారు. వీరు వ్యావహారిక భాషా వ్యాకరణాన్ని కూడా నిర్మించి ఉన్నట్లు తెలుస్తుంది. ఆ గ్రంథంకూడా త్వరలో వెలువడగలదని ఆశించుచున్నాము. తె. నా.

జీవనరంగం

నాటికలు: (రెండు సంపుటాలు):

ప్రచురణ: దేశోద్ధారక గ్రంథమాల, 3-5-1027 నారాయణగూడ, హైదరాబాదు. వెల: ప్రథమ సంపుటము రూ 1-12-0. రెండవ సంపుటము: రు. 1-12-0.

ప్రథమ సంపుటంలో శ్రీయుతులు మల్లి కార్జున్, ధరణికోట శ్రీనివాసులు, పొట్టపల్లి రామారావు, పోతుకూచి సాంబశివరావు, వట్టికోట ఆళ్వారుస్వామి, పల్లా దుర్గయ్య, కవటి రెడ్డి నారాయణరెడ్డి, దివాకర్ల వేంకటావధానిగార్ల రచనలు ఎనిమిది వున్నాయి.

రెండవ సంపుటంలో శ్రీయుతులు ఏ. ఆర్. కృష్ణ, దాశరథి, భాగి నారాయణమూర్తి, వెంకటాచార్యులు, డి. రామలింగం, సి. నారాయణరెడ్డి, శ్రీమతి ఇల్లిందల సరస్వతీదేవి గార్ల రచనలు 7 వున్నాయి. ఒక్కొక్క రచయితలో ఒక్కొక్క ప్రత్యేకత వుంటుంది గనుక, ఈ సంపుటాలు రెంటినీ సేకరించుకుంటే 15 మంది ప్రసిద్ధ రచయితల అభిరుచుల వైవిధ్యాన్ని మనం అవగతం చేసుకోవచ్చు.

యాజ్ఞవల్క్య చరిత్రము

ఘట్టుప్రభు ప్రణీతము: ప్రచురణ శ్రీ లింగంగుంట వెంకటసుబ్బయ్యగారు; 4 లైన్, బ్రాడీపేట, గుంటూరు. ఘట్టుప్రభువు 1730—1780 ప్రాంతముల వాడు. ఈ కవి యితర కృతులు సత్యభామా విజయము (ద్విపద), సురాభాండేశ్వరము, కుచేలోపాఖ్యానము. యాజ్ఞవల్క్య చరిత్ర మూడు ఆశ్వాసముల ప్రబంధం. ఘట్టుప్రభువు గొప్పపండితుడు ప్రాచీనాంధ్ర కవులలో ఒక ప్రధానమైనస్థానం అలంకరించుకున్నవాడు. ఈ రచనను ఉద్ధరించి యిచ్చిన శ్రీ లింగంగుంట వెంకటసుబ్బయ్యగారికి ఆంధ్రులు కృతజ్ఞులు.

శ్రీహరిరావు కథలు

(కథా వాహిని: 8)

ప్రచురణ: ఆదర్శ గ్రంథమండలి విజయవాడ: వెల 1-0-0. ఈ సంపుటిలో శ్రీ పోలవరపు శ్రీహరిరావుగారు రచించిన ఆమె మాపులు, ఎంతో చోద్యం, అనసూయ, సీతాపతి, కర్మిష్ఠి, తిరిగిన మనస్సు, కస్తూరివారు, ఇల్లరికపు అల్లుడు, లకలకలు, మంచివాడు, జారుడు వేల అనే, 11 కథలువున్నాయి.

శారద కథలు

(కథా వాహిని: 9)

ప్రచురణ: ఆదర్శగ్రంథమండలి, విజయవాడ-2 వెల రూ 1-0-0.

'శారద' అనే సంకేతనామంతో ఆంధ్ర పాఠకలోకానికి సుపరిచితులైన కీ॥ శే॥ నటరాజన్ రచించిన పరిష్కారాలు, కళారాధకుడు, ఎగిరే పళ్లెం, జీవితసారం పరోపకారం, అవమానం, కౌముది, శవం విలువ అనే 8 కథలున్నాయి. బీదవాళ్ల జీవితసమస్యలను వ్యక్తీకరించటంలో శారద ప్రత్యేక ప్రాధాన్యాన్ని చూపారు.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates Ltd., by S. Radhakrishna,
at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street, Madras—1.
Editor: S. Sambhu Prasad.